

Vajaakuntainen nuori palvelujärjestelmässä ja syrjäytymisen riskitekijät

Pia Ojala
510960
Pro gradu-tutkimus
Turun yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos
Sosiaalityö
18.5.2017

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

PIA OJALA; Vajaakuntoinen nuori palvelujärjestelmässä ja syrjäytymisen riskitekijät.

Pro gradu, 79 s, 1 liite

Sosiaalityö

Toukokuu 2017

Pro gradu- tutkielmassani tarkastellaan vammaisten ja vajaakuntoisten nuorten toimijuutta palvelujärjestelmässä. Palvelujärjestelmän tavoitteena on varmistaa vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren ammatillisen kuntoutuksen käynnistyminen ja toteutuminen, parantaa työllistymismahdollisuuksia ja turvata toimeentulo kuntoutuksen aikana sekä ehkäistä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Tutkimustehtävänä on selvittää asiantuntijoiden näkemyksiä ja kokemuksia nuorten aikuisen ammatillisen kuntoutumisen käynnistymisestä ja toteutumisesta liittyen työmarkkinoille siirtymiseen ja kuntouttaviin palveluihin. Kiinnostuksen kohteena ovat myös aikuistuvan nuoren syrjäytymisriskeihin liittyvät teemat ja miten nykyinen palvelujärjestelmä nuoruudesta aikuisuuteen siirryttäessä toimii nuorta tukevana palveluna. Tutkielmassani selvitetään 1) millä tavoin syrjäytymisen riskitekijät näkyvät nuoren aikuisen elämäntilanteessa palvelujärjestelmän näkökulmasta katsottuna ja 2) mitkä asiat edistävät tai estävät vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren siirtymävaihetta aikuisuuteen ja työmarkkinoille?

Tässä tutkielmassa teoreettisena viitekehyksenä ovat nuoruuden siirtymävaiheet aikuisuuteen elämäntilanteen ja palvelujärjestelmän näkökulmasta. Kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus. Tutkimusaineisto koostuu kahdeksasta teemahaastattelusta, jotka on kerätty työllisyys- ja kuntoutuspalveluissa työskenteleviltä asiantuntijoilta Kelasta, kunnista, vammaisjärjestöstä ja ammatillisen kuntoutuksen tehtäväkentältä. Aineiston analysointi on toteutettu sisällönanalyysin keinoin, teemoittelemalla.

Suomessa on hyviä työllisyys- ja kuntoutuspalveluja tarjolla nuorille, esimerkkinä Kelan myöntämä nuoren kuntoutusraha ja ammatillinen kuntoutus sekä kuntien ja TE-toimiston järjestämät palvelut. Tutkimustuloksissa nuorilla asiakkailla havaitaan vajaakuntoisuutta, sosiaalisia, psyykkisiä ja taloudellisia ongelmia sekä motivaation puutetta. Asiantuntijat pitävät vajaakuntoisuutta ja vammaisuutta yhtenä syrjäytymisen riskitekijänä, koska työmarkkinoille kiinnittyminen on haastavaa kuntoutus- ja työllisyystoimenpiteistä huolimatta. Haastateltavien mukaan suurimmat riskit nuorille aiheutuvat nivelvaiheissa, koska nuori voi hävitä palvelujärjestelmän ulkopuolelle. Palveluita on tarjolla, mutta palvelujärjestelmä on monimutkainen ja pirstaleinen, joka ei pysty auttamaan kaikkia nuoria. Palveluprosessissa nähdään puutteita yhteistyössä, tiedottamisessa ja organisoinnissa. Työllistämistä edistävä monialainen yhteispalvelu (TYP) nähtiin hyvänä yhteistyömallina eri toimijoiden välillä.

Asiasanat: nuoret, syrjäytymisen riskitekijät, vammaisuus, vajaakuntoisuus, työllisyys- ja kuntoutuspalvelut

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Nuoret toimijoina yhteiskunnassa.....	4
2.1 Nuoruudesta aikuisuuteen	4
2.2 Nuoret ja syrjäytymisen riskitekijät	6
2.3 Nuorten siirtyminen koulutus- ja työmarkkinoille	7
3 Vammainen ja vajaakuntainen nuori yhteiskunnassa	10
3.1 Vammaisuus ja vajaakuntoisuus	10
3.2 Vammaisuus ja nuoruuden siirtymävaiheet	15
3.3 Vammaisen ja vajaakuntoisen nuoren työmarkkina-asema	17
3.4 Nuori eläkeläinen	19
4 Vajaakuntoisen nuoren kuntoutus- ja työllisyyspalvelut	21
4.1. Ammatillinen kuntoutus.....	24
4.2 Nuoren kuntoutusraha	26
4.3 Nuori palvelujärjestelmässä.....	29
5 Tutkimuksen toteuttaminen	33
5.1 Tutkimuskysymykset	34
5.2 Haastattelu aineiston kerääminen.....	35
5.3 Tutkimusaineiston analysointi	37
5.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset.....	39
6. Tutkimustulokset.....	41
6.1 Kuvaus haastateltavista, organisaatiosta ja asiakkuuteen ohjautumisesta	41
6.2 Työntekijöiden kuvaus asiakasnuorten profilista.....	45
6.3 Asiantuntijoiden näkemys palvelujärjestelmän toimivuudesta	47
6.3.1 Palveluprosessien kriittiset kohdat.....	48
6.3.2 Eriarvoisuus	51
6.3.3 Harkintaa, arviointia ja yhteistyötä nuoren kanssa	53
6.4 Syrjäytymisvaarassa oleva nuori ja keinot ehkäistä syrjäytymistä	55
6.4.1 Nuoren työllisyyttä ja kuntoutusta edistävät palvelut	57
7. Pohdinta ja johtopäätökset	59
Lähteet	70
Liite	

1 Johdanto

Valtaosa suomalaisista nuorista siirtyy onnistuneesti jatkokoulutukseen ja työmarkkinoille, mutta kaikkien nuorten kohdalla se ei päde. Nuorisotyöttömyys on noussut ja syrjäytymisriskissä olevien nuorten osuus on kasvanut. 2000-luvulla aikuistuvien nuorten työmarkkinatilanne näyttää toisenlaiselta kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Myös vajaakuntoiset ja vammaiset nuoret voivat olla heikossa asemassa, jotka pyristelevät yhteiskunnan kaventuneilla työ- ja koulutusmarkkinoilla.

Opiskelu, ammatti-identiteetin kehittyminen ja työelämään kiinnittyminen ovat nuoruusikään kuuluvia kehitystehtäviä ja yksilön hyvinvointiin vaikuttavia asioita, joilla on suuri vaikutus myös yksilön myöhempiin elämänvaiheisiin. Myös vammaisilla ja vajaakuntoisilla nuorilla on samanlaisia toiveita ja tavoitteita työelämän suhteen kuin muillakin ikätovereilla. Aikuisuuden kynnyksellä he joutuvat yhä useammin pettymään, kun toiveet jäävät täyttymättä. Heidän on myös kansainvälisten tutkimusten mukaan vaikeampaa päästä työmarkkinoille kuin vammattomien nuorten. Jos joka vuosi työelämästä ja yhteiskunnan toiminnoista syrjäytyy pienikin joukko nuoria, niin vuosien mittaan määrä on lukumäärältään valtakunnan tasolla iso ja sen vaikutukset yksilön ja yhteiskunnan kannalta mittavat. Nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen voi tarkoittaa syrjäytymisriskiä ja taloudellisia ongelmia tulevaisuudessa. (Burchardt 2005, 21.)

Suomessa on perinteisesti tutkittu työntekoa, mutta vammaisten työmarkkina-asemasta on niukasti tietoa. Esimerkiksi Ruotsissa on tutkittu vuodesta 1989 alkaen kahden vuoden välein vammaisten työmarkkina-asemaa eri rekisteriaineistoja yhdistäen. (Larja, Warius, Sundbäck, Liebkind, Kandolin & Jasinskaja-Lahti 2012, 86.) Myös Savtschenkon (2003, 90) mukaan Suomessa puuttuvat lähes kokonaan selvitykset, joissa tarkasteltaisiin vammaisten työllistymisnäkyviä tietoyhteiskuntakehityksen näkökulmasta. Myös vammaisten ihmisten elämäntilanteesta ja sosioekonomisesta tilanteesta tarvitaan enemmän luotettavia tilastotietoja, jotta elinoloja pystyttäisiin kehittämään vammaisten henkilöiden elämäntilanteen parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. (Mahlamäki 2013.)

Suomessa on monimutkainen ja pirstaleinen palvelujärjestelmä, jota järjestetään heikossa työmarkkina-asemassa oleville henkilöille työllistymistä tai kuntouttamista edistävinä palveluina pääasiassa Kelan, TE-toimistojen ja kuntien toimesta. Työ- ja elinkeinoministeriön raportissa (TEM 2012) korostetaan eri toimijoiden yhteistyötä, jotta pystytään varmistamaan sopivat ja oikea-aikaiset palvelut nuorille. Tavoitteena on väliinputoamisen estäminen. Syrjäytymisvaarassa oleva nuori tarvitsee kaiken mahdollisen tuen ja avun, jotta työelämään siirtyminen olisi mahdollista. Haasteita tuovat sairauksien ja vammojen aiheuttamat vaikeudet ammatinvalinnassa ja sopivan ammattialan löytäminen, koska työkokemusta tai selkeää näkemystä työllistymistavoitteista ei ehkä ole. Nuori voi pudota palvelujärjestelmästä, jos esimerkiksi ammatillisen kuntoutuksen myöntöedellytykset eivät täyty. Työllisyys- ja kuntoutuspalvelut voivat tuoda taloudellisesta turvaa ja auttaa saavuttamaan tavoitteet eli ammatti ja työelämään siirtyminen.

Tämän pro gradu- tutkielmani tavoitteena on saada käsitys vajaakuntoisen ja vammaisen aikuistuvien nuorten toimivuudesta palvelujärjestelmässä. Kiinnostuksen kohteena ovat myös aikuistuvan nuoren syrjäytymisriskeihin liittyvät teemat ja miten nykyinen palvelujärjestelmä nuoruudesta aikuisuuteen siirryttäessä toimii nuorta tukevana palveluna. Tutkielmassa pyritään selvittämään, että miten vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten syrjäytymisen riskitekijät näkyvät työllisyys- ja kuntoutuspalvelujen näkökulmasta katsottuna ja miten palvelut tukevat nuoruudesta aikuisuuteen siirryttäessä?

Tutkielman teoreettiset lähtökohdat liittyvät nuoruudesta aikuisuuteen siirtymisen elämäncyklin tarkasteluun. Nuoruuden elämäncyklin avulla kuvataan aikuistumiseen liitettyjä aikuistumisen vaiheita kuten opiskelua ja työmarkkinoille siirtymistä. Vammaisuutta ja vajaakuntoisuutta tarkastellaan nuoren kuntoutus- ja työllisyyspalvelujen kautta sekä vajaakuntoisen nuoren yhteiskunnallisen toimivuuden näkökulmasta. Tutkielman lähtökohtana ovat vajaakuntoisuuden aiheuttamat ongelmat, jotka aiheuttavat nuorille aikuisille vaikeuksia löytää omaa paikkaansa esimerkiksi työmarkkinoilla. Jos nuorten terveysongelmat kehittyvät vaikeiksi, niin se vaikuttaa heikentävästi heidän toiminta- opiskelu- ja työkykyyn, jonka vuoksi työttömyys ja syrjäytymisriskin uhka voi kasvaa.

Tutkielmassani on myös oma lukunsa vajaakuntoisuuden ja vammaisuuden määrittelylle. Kyseisten termien käyttö on vaihdelleet vuosien aikana eri palveluissa

eikä kritiikiltäkään ole välttytty. Tutkielman kirjoittamisessa oli omat haasteensa miettiä, että mitä termiä milloinkin pitäisi käyttää? Vajaakuntoisuudesta puhutaan lähinnä TE-toimiston ja työllisyyspalveluissa sekä ammatillisessa kuntoutuksessa. Vammaisista puhutaan myös Kelassa ja vammaisjärjestössä.

Tutkielmassani tarkastellaan syrjäytymisen riskitekijöitä ja käsitettä. Ei ole yhtä ja oikeaa tulkintaa, että mitä syrjäytymisellä tarkoitetaan. Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella syrjäytymisen riskitekijöitä vammaisuuden ja vajaakuntoisuuden näkökulmasta. On tärkeää huomioida, että vammainen tai vajaakuntoinen nuori ei ole syrjäytynyt ja hän voi olla hyvin aktiivisesti yhteiskunnan eri toiminnoissa mukana. Mutta aikaisemmista tutkimuksista tiedetään, että vammaisella ja vajaakuntoisella on suurempi riski syrjäytyä kuin muilla nuorilla. On tärkeää, että yhteiskunnassa on palveluja tarjolla kaikille nuorille, mutta erityishuomio myös henkilöille, joilla on jokin haitta, vamma tai sairaus, joka aiheuttaa riskin päätyä nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle tai syrjäytymisen opiskelusta ja työstä.

Nuoren työllisyys- ja kuntoutuspalvelujen myöntämisen tavoitteena on tukea vajaakuntoisten nuorten ammatillista kuntoutumista ja työllistymistä. Kelan tilastojen mukaan vuonna 2014 yleisin syy hakeutua kuntoutukseen olivat mielenterveyden häiriöt, joista merkittävimpänä masennus myös nuorten kohdalla. Mielenterveyssyistä kuntoutusta sai yli 25 000 nuorta. (Partio 2015). Tutkielmassani käsitellään kuntien, TE-toimistojen ja Kelan myöntämiä palveluja vajaakuntoisille ja vammaisille nuorille. Yksityiskohtaisemmin tarkastellaan ammatillista kuntoutusta ja nuoren kuntoutusrahaa, jotka voivat olla merkittäviä vaiheita nuoren elämässä, jos sillä saavutetaan ammatti ja työpaikka. Esimeriksi vuonna 2014 Kelan vajaakuntoisten ammatillisessa kuntoutuksessa oli 7800 nuorta, joista 5300:lle järjestettiin ammattikoulutusta. (Partio 2015). Tavoitteena on työelämään siirtyminen työkyvyttömyyseläkkeen sijaan. Palvelujärjestelmä on kuitenkin monimutkainen, joka aiheuttaa haasteita sekä nuorille että palvelujärjestelmässä työtään tekeville asiantuntijoille. Nuoriin kohdistuvien palveluiden yhtenä tehokkuuden ja myös laadukkuuden mittarina voidaan pitää sitä, että miten palvelut pystyvät vastaamaan nuorten tuen tarpeeseen myös ennaltaehkäisevästi.

Kiinnostukseni tutkielman aihetta kohtaan on muodostunut vammaispalveluissa työskennellessäni. Olen kohdannut työssäni vajaakuntoisia ja vammaisia nuoria, joiden siirtymävaiheet koulutuksesta työelämään eivät ole toteutuneet heidän omien

odotuksiensa mukaisesti. Nuoren polku nuoruudesta aikuisuuteen voi olla mutkainen ja kuoppainen, vaikka palvelujärjestelmässä on mahdollisuuksia tarjolla. Aina kaikki ei kuitenkaan toteudu nuoren kannalta joustavasti eikä tavoite työelämään pääsemisestä toteudu, vaan vaihtoehtona voi olla nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen. Halusin nyt perehtyä tarkemmin aiheeseen, että mitä palvelujärjestelmämme tarjoaa nuorille, joita uhkaa nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen tai heille, jotka eivät löydä paikkaansa yhteiskunnassa, vaikka työhaluja olisi, mutta ei mahdollisuuksia. Myös omasta kokemuksestani olen havainnut, että kuntoutus- ja työllisyyspalveluiden vaihtoehtoja on paljon ja niiden hahmottaminen on vaikeaa palvelujärjestelmässä työskenteleville ja varsinkin aikuistuvilla nuorilla ja heidän perheilleen.

2 Nuoret toimijoina yhteiskunnassa

2.1 Nuoruudesta aikuisuuteen

2000-luvun yhteiskunnassa aikuistuminen nähdään pitkänä ja moniulotteisena prosessina, jossa nuori joutuu tekemään tulevaisuutensa kannalta merkittäviä valintoja ja ratkaisuja. Aikuisen statukseen kuuluvana pidetään edelleen taloudellista itsenäisyyttä, koulutuksen päättymistä, työn tekoa ja perheen perustamista. Ympäröivän yhteiskunnan muuttumisen seurauksena nuoren kulkema reitti kohti aikuisuutta voi kulkea aikaisemmista sukupolvista poiketen monimutkaisia polkuja pitkin tai kadota jopa kokonaan. Ihmisten elämänkulkuun ja myös nuorten aikuistumiseen vaikuttavat monet yhteiskunnalliset instituutiot kuten perhe, työmarkkinat, koulutusjärjestelmä ja valtio. Puhutaan myös aikuistumisprosessin pitkittymisestä, jolloin nuoruuteen liitetyt elämänaalueiden vakiintumattomuus siirtyy pitkälle täysi-ikäisyyteen ja aikuisuuteen siirtymisessä otetaan aikalisä. Ennen lopullisia päätöksiä ja elämänvalintoja tehdään väliaikaisia ratkaisuja. (Aapola & Ketokivi 2014, 9-10, 26–27). Tätä ilmiötä kuvaa myös Jeffrey Arnettin käsite orastava aikuisuus (*emerging adulthood*), jonka mukaan aikuisuuteen siirtymisessä on viisi piirrettä: identiteetin etsintä, tasapainottomuus, itseensä keskittyminen, välitilassa olo ja mahdollisuuksien avautuminen. (Ekholm & Teittinen 2014, 16.)

Arnettin käsityksen mukaan nuoruus alkaa nykyään entistä aikaisemmin ja aikuisuus siirtyy myöhempään. (Arnett 2005, 236–245.) Michal Shanhanin (2000) mukaan nuoruusikä kestää nykyään pidempään ja se on muuttunut aikaisempaa yksilöllisemmäksi, joka sisältää myös riskejä ja haasteita nuoren tulevaisuuden kannalta (ks. Sipilä & Kestilä & Martikainen 2011, 121). Siirtymää nuoruudesta aikuisuuteen ei voi määritellä yksiselitteisesti. Se koostuu yhteiskunnallisten asemien ja roolien institutionaalisesta sarjasta, joiden perusteella nuori saavuttaa aikuisuuden sosiaalisen määrittelyn. (Kerckhoff 1990, 3.)

Aapola ja Ketokivi (2014, 20) esittävät, että yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista huolimatta edellä mainitut aikuistumisen ulkoiset ja materiaaliset ehdot ovat säilyneet suhteellisen samoina, mutta nämä aikuisuuden merkkipaalat ovat muuttuneet epävarmoiksi. Aikuisuus on saanut myös uusia ja ehkä vielä vaativampiakin kriteerejä. Pidetään tärkeänä, että aikuistuva nuori on ”henkisesti kypsä” ja ottaa vastuun omasta elämästään. (ks. Westberg 2004; Paajanen 2002). Aikuistuva nuori tekee omien mieltymysten, motiivien ja intressien perusteella tulevaisuuden suunnitelmia ja valintoja, joihin vaikuttavat myös yksilölliset ominaisuudet sekä yhteiskunnan ja kulttuurin muodostama viitekehys. (Nurmi 2003, 256–271.)

Aikuisuuteen siirtyminen merkitsee aktiivisen tai passiivisen kansalaisuuden omaksumista. Nuoruuden elämänpoluilla kohti aikuistumista nähdään yllättävän suuria vaihteluja Euroopassa eri maiden välillä. Skandinaviassa ja Pohjois-Euroopassa nuoret muuttavat kotoa pois suhteellisen aikaisin heti opiskelu- tai työpaikan saatuaan. Etelä-Euroopan maissa on viime vuosikymmeninä ollut nähtävissä myöhäisnuoruuden korostuminen, jolloin perheen perustamista lykätään ja lapsuuden kodista muutetaan aikaisempaa myöhemmin. (Helve 2002, 74–75.) Etelä-Euroopassa itsenäistymisikä on korkea, koska suurin osa naimattomista nuorista asuu vielä lapsuuden kodissaan, olivatpa he sitten työelämässä tai opiskelemassa. Esimerkiksi Espanjassa opiskelijat ovat riippuvaisempia omista vanhemmistaan verrattuna suomalaisiin, koska heiltä puuttuu opintotukijärjestelmä. (Oinonen 2001, 113.)

2.2 Nuoret ja syrjäytymisen riskitekijät

Nuoruus nähdään elämänvaiheena, jossa syrjäytymisen uhka lisääntyy. Tutkimusten mukaan pitkäaikaistyöttömyys, oppimisvaikeudet, vammaisuus, pitkäaikaissairaudet, mielenterveysongelmat sekä lapsuuden ja nuoruuden perheolosuhteista johtuvat ongelmat aiheuttavat suurimmat riskit syrjäytyä yhteiskunnasta. Nivelvaiheet peruskoulusta jatko-opintoihin ja työelämään ovat syrjäytymisriskin kannalta tärkeimmät ajankohdat. (Sosiaali- ja terveysministeriö 1999, 12–13.)

Gissler & Myllyniemi (2012) määrittelevät syrjäytymisen etenevän prosessina, jos yksilön omat resurssit ja mahdollisuudet ympäristön tukeen ovat jo varhaisessa vaiheessa vähäisemmät kuin muilla. Ongelmat kasautuvat ja ketjuuntuvat. Yksilön huono-osaisuus näkyy elinoloissa, elämäntilanteessa ja myös laajempänä yhteiskunnallisena olosuhteena. Myös elämänhallinnan ongelmat, riippuvuudet tai terveydelliset ongelmat näkyvät syrjäytyvän yksilön elämässä. Kasautunut huono-osaisuus saattaa olla lähtöisin jo aiemmasta elämänvaiheesta. Lapsen epäsuotuisa kasvu ympäristö ja useat huono-osaisuuden ulottuvuudet voivat olla ylisukupolvisia ja kielteinen kehityskulku toteutuu, jos suojaavia tekijöitä on niukasti käytössä. Läheiset ihmissuhteet, harrastusmahdollisuudet ja varhainen tuki hyvinvointiin antavat paremmat mahdollisuudet selviytyä riskeistä huolimatta. Lapsuuden aikaiset elinolot ja ongelmat vaikuttavat lapsen kouluympäristössä sopeutumiseen, koulumenestykseen sekä tulevaan koulutusuraan. Jos peruskoulussa on ongelmia ja ammattikoulutuksesta karsiutuu, niin se johtaa nuoren kohdalla heikkoon ja epävarmaan työmarkkina – asemaan. Työttömyys aiheuttaa taloudellista epävarmuutta ja riippuvuutta yhteiskunnan tarjoamiin tulon siirtoihin. Syrjäytymisen kierteeseen ovat vaikuttamassa myös mahdolliset päihdeongelmat, terveysongelmat tai jopa rikollisuuteen päätyminen. (Gissler & Myllyniemi 2012, 89.)

Syrjäytymisen käsite on myös laava ja riippuu kontekstista, että mitä sillä tarkoitetaan. Kun syrjäytymisestä puhutaan, sillä viitataan usein moniongelmaisuuteen, jotka kasautuvat samoille ihmisryhmille tai yksilöille. Juhilan (2006, 54–56) mukaan syrjäytymisprosessissa köyhyys ja pienituloisuus aiheuttavat yksilölle huono-osaisuuden kierteen. Raunion (2006, 72) mukaan syrjäytymistä määritellään yksilön hyvinvointiin liittyvien ongelmien kautta ja yhteiskunnallisesta normaalisuudesta sivuun

joutumisena. Tilastojen perusteella nuorten aikuisten syrjäytymistä aiheuttavat tekijät liittyvät koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jäämiseen. (Myrskylä 2012, 8-10).

Pekka Myrskylän (2012) tilastotietoihin perustuvissa tutkimuksissa syrjäytyneillä nuorilla tarkoitetaan nuoria, jotka eivät opiskele tai ole työmarkkinoilla eikä heillä ole peruskoulun jälkeistä koulutusta. Myrskylän tutkimusten mukaan vuonna 2012 Suomessa oli ei-aktiivisia nuoria 2,6 prosenttia 15–19 vuotiaista ja 7 prosenttia 20–24 vuotiaista. Eurooppalaisiin nuoriin verrattuna suomalaisten ei-aktiivisten nuorten joukkoa pidetään suhteellisen pienenä, joka on samaa tasoa kuin Saksassa ja Tanskassa. Suomessa on arvioitu viime vuosina olleen noin 60 000 15–29 vuotiasta syrjäytynyttä nuorta, jotka eivät ole työmarkkinoilla tai opiskelemassa eikä heillä ole peruskoulun jälkeistä koulutusta. (Myrskylä 2012, 2.) Tosiasiallisesti näin suurta nuorten joukkoa ei voi pitää syrjäytyneenä, vaan Myrskylän tutkimusten mukaan tähän ryhmään kuuluu paljon nuorten elämäntilanteeseen liittyvä liikehdintää ja kyseessä on väliaikainen poistuminen työmarkkinoilta esimerkiksi opiskelupaikan vaihdoksen, lapsen hoidon tai armeijan vuoksi. Valtaosa näistäkin nuorista siirtyy myöhemmin opiskelemaan tai työelämään. (Hämäläinen & Tuomala 2013, 6.)

Jos nuori on syrjässä koulutuksesta tai työmarkkinoilta, niin hänellä voi olla tilapäisesti tai pitkäaikaisesti heikentynyt työ- tai toimintakyky, jonka vuoksi nuori odottaa pääsyä hoitoon, kuntoutukseen tai eläkkeelle. Nuorten kohdalla syrjäytymisestä voidaan puhua vasta silloin, kun nuorella ei ole tulevaisuuden näkymiä eikä hän halua osallistua tarjottujen palvelujen toimintaan. (Palola & Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012a, 312.)

2.3 Nuorten siirtyminen koulutus- ja työmarkkinoille

Jari-Erik Nurmen (2003) mukaan nuori ohjaa elämäänsä tekemällä valintoja ja toimien niiden mukaisesti niissä puitteissa, joita nuoren kehitysympäristössä on tarjolla sen hetkessä yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Nuoren tekemät ratkaisut vaikuttavat myös myöhempiin elämän valintoihin. Myös yksilön kyvykkyys, menestyminen ja temperamenttipiirteet ohjaavat elämäntietä. Nuoren omat koulutustavoitteet ja erilainen palaute nuoren toiminnasta vaikuttavat tulevaisuuteen muodostaen käsityksen omasta itsestään. Useimpien nuorten kohdalla tapahtumakulku etenee myönteisenä

kehänä: nuorella on tavoitteita suhteessa tulevaisuuteen ja hän saa kokea onnistumisen tunteita kulkiessaan kohti elämänsuunnitelmiaan. Tämä vahvistaa nuoren itsetuntoa ja epäonnistuuksaankin hän voi löytää uusia keinoja päästäkseen tavoitteisiinsa. Osalle nuorista voi kehittyä kielteinen kehä, jolloin toistuvat epäonnistumiset vaikuttavat kielteisesti minäkäsitykseen ja mahdollisuuksiin onnistua. Epäonnistumisen kokemuksiin voivat vaikuttaa monet tekijät esimerkiksi heikot kouluvalmiudet, oppimishäiriöt tai poikkeavan ympäristön vaikutus sekä vaikeudet toverisuhteissa. Kielteistä kehää voi olla vaikea muuttaa ja siitä pois pääsemiseen nuori tarvitsee mielekkäitä toimintastrategioita ja interventiota. (Nurmi 2003, 263–265.)

Nuorten elämänkulkua määrittää yhä enemmän koulutus, koska koulutustaso ja asema työmarkkinoilla vaikuttavat nuoren yhteiskunnallisiin toimintamahdollisuuksiin ja valintoihin. Suomalaisten koulutusjärjestelmää on muokattu niin, että se pystyy entistä paremmin huomioimaan oppilaiden yksilöllisiä tarpeita ja antaa valinnan vapauksia. Nuorten koulutustaso on jatkuvasti kohonnut ja viime vuosikymmeninä jokaisen sukupolven edustajat ovat kouluttautuneet vanhempiansa enemmän ja pidempään. (Järvinen 2001, 60–62.) Työelämässä on tapahtunut muutoksia ja työntekijöiden osaamisvaatimukset ovat kasvaneet. Vuonna 1987 lähes 40 prosenttia työllisistä oli vailla ammatillista koulutusta. Vuonna 2010 kouluttamattomia työllisiä oli enää 17 prosenttia. (TEM raportti 2012, 17-18.)

Koulutusvalinnoilla nuori tekee tulevaisuuden kannalta ratkaisevia valintoja ja sen vuoksi koulutusjärjestelmän merkitys korostuu nuoruuden siirtymävaiheissa. (Kuure 2001, 12.) Järvisen (2001) mukaan nykynuoret siirtyvät työmarkkinoille entistä koulutetumpina, mutta heidän työmarkkina-asemaan liittyy epävarmuutta ja riskejä. 1990-luvun laman jälkeen nuorisotyöttömyys yleistyi nuorten keskuudessa ja se on jäänyt pysyvästi korkealle tasolle. Nuoret tekevät myös aikuisväestöä enemmän osa-aikaista ja määräaikaista työtä. (esim. Nätti 1999). Nuorten koulutustason ja työmarkkina-aseman välillä on todettu yhteys, mitä alhaisempi koulutustaso, niin sitä suurempi riski joutua työttömäksi. Pelkän peruskoulun suorittaneiden on yhä vaikeampaa kiinnittyä työmarkkinoille. Yhteiskunnallinen osallisuus rakentuu vahvasti työn kautta ja tulevaisuuden näkymät ovat rajatummalla kouluttamattomilla nuorilla (Järvinen 2001, 62–66.)

Vanttajan ja Järvisen (2004) mukaan nuoren putoaminen heti oppivelvollisuuden jälkeen koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle lisää nuoren riskiä päätyä aikuisiällä muuta väestöä heikompaan työmarkkina-asemaan ja tulotasoon. Arviolta noin puolet päätyy työelämään ja puolet on työttöminä, eläkkeellä tai muista syistä johtuen työmarkkinoiden ulkopuolella. Kotitaustaltaan nämä nuoret ovat tilastojen perusteella lähtöisin kodeista, joissa vanhemmat ovat keskimääräistä pienituloisempia, vähän koulutettuja ja työmarkkina-asemaltaan heikompia, mutta joukossa on myös vauraista toimihenkilöperheistä lähtöisin olevia nuoria. Joukko on varsin heterogeeninen, jonka perusteella voidaan todeta, että jälkimodernissa yhteiskunnassa on tapahtunut muutoksia, jolloin lähtökohdista riippumatta kuka tahansa voi joutua koulutuksesta tai työelämästä syrjään. (Vanttaja & Järvinen 2004, 411.)

Aikuistumisen yksi tärkeimpiä kriteereitä on nuoren siirtyminen työelämään ja kyky hankkia oma toimeentulo (Kuure 2001, 18; Nurmi 2006, 273.) Teemu Turusen (2009) tutkimus osoittaa, että palkkatyö on tärkeä osa nuoren identiteettiä. Työstä halutaan pitää kiinni, vaikka siihen ei olisi taloudellista pakkoa. (Turunen 2009, 4-9.) Lapsuuden kodista pois muuttaminen tai täysi-ikäisyys ei tee nuoresta vielä aikuista, mutta työmarkkinakansalaisuus ja taloudellisen itsenäisyys tukevat nuoren siirtymistä täysivaltaiseksi, aikuiseksi kansalaiseksi (Oinonen 2001, 112.)

Vaikka nuorisotyöttömyys on lisääntynyt, niin silti nuoriin kohdistuvat normatiiviset odotukset eivät ole paljon muuttuneet. Kun nuoren elinympäristössä pidetään työelämään siirtymistä keskeisenä aikuisuuteen liittyvänä määrittäjänä, niin nuori voi kokea oman tilanteensa ristiriitaisena, jos hänellä ei ole tilaisuutta siirtyä työmarkkinoille. Aikuistumiskehitys voi siirtyä useilla vuosilla, jos nuorella ei ole mahdollisuutta taloudellisesti itsenäiseen elämäntilanteeseen. (Nurmi 2003, 273–274.) Työelämään pääsemisen vaikeudet voivat näkyä aikuistuvassa nuoressa psykologisina ongelmina esimerkiksi itsetunnossa, sosiaalisina ongelmina ihmissuhteissa ja yhteiskuntaan integroituminen voi vaikeutua. Työttömyys aiheuttaa stressiä eikä aikuistuva nuori voi ehkä toteuttaa toiveitaan taloudellisten haasteiden vuoksi. (Helve 2002, 61.)

Nuorten suuresta työttömyysasteesta ja työllistymisvaikeuksiin liitetystä syrjäytymisriskistä aiheuttaa huolta myös Suomessa ja muualla Euroopassa. Kansainvälisten vertailujen mukaan nuorten työttömyys on lähes kaikissa EU ja OECD-

maissa vähintään kaksinkertainen, useissa jopa yli kolminkertainen verrattuna aikuisväestön työttömyyteen (Asplund & Koistinen 2014a, 4.) Hämäläinen ja Tuomala (2013) kuitenkin muistuttavat, että nuorten työllisyystilanne ei ole niin synkkä Suomessa, mitä siitä yleisesti keskustellaan. Suomessa vuonna 2012 alle 20-vuotiaiden työttömyysaste oli 30 prosenttia ja 29–24-vuotiailla noin 20 prosenttia. Jos työttömyysasteen mittariksi otetaan vain ei opiskelevien työttömien nuorten osuus ikäryhmästä, niin prosentit laskevat noin 2 prosenttiin alle 20-vuotiaiden kohdalla ja 20–24-vuotiaiden kohdalla 6 prosenttiin. Nuorten työttömyysaste on ollut kautta aikojen suurempi kuin aikuisväestön, koska nuorten liikkuvuus työmarkkinoilla on suurta. Nuoret tekevät määräaikaista töitä, vaihtavat työpaikkaa ja opiskelevat. Myös suhdanne- ja kausivaihtelut näkyvät nuorten työttömyystilastoissa. (Hämäläinen & Tuomala 2013, 1-6.)

Edellä mainituista tutkimustuloksista huolimatta nuorisotyöttömyys on sekä yksilön että yhteiskunnan ongelma. Työttömyys voi aiheuttaa nuorelle kauaskantoisia seurauksia työuran ja alhaisemman tulotason vuoksi. (Arulampalam 2001, 585–606, Nordström Skans, 2011, 7-24.) Työkokemus jää puutteelliseksi ja ammattitaidon taso voi laskea, jonka vuoksi myös työnantajien asenne voi olla kielteinen nuoria työttömiä kohtaan, joka vaikuttaa myös työpaikan saamiseen. (Hämäläinen & Tuomala 2013, 6.) Yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta katsottuna syrjäytymistä ehkäisee parhaiten työllistyminen. Työelämään integroituminen edellyttää yksilöllisiä ja kuntouttavia toimenpiteitä sekä yleisiä yhteiskunnallisia ja talouspoliittisia toimenpiteitä (Raunio 2006, 85–86.)

3 Vammainen ja vajaakuntoinen nuori yhteiskunnassa

3.1 Vammaisuus ja vajaakuntoisuus

Kansainvälisissä vertailuissa on huomattu, että vammaisuuden määrittelemisen on vaikeaa, koska käsite perustuu yhteiskunnan kulttuurillisiin, taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin ja arvojärjestelmiin. Euroopan Unionin selvitysprojektissa vuonna 2000 todettiin, että vammaisten lukumäärää ei pystytä eurooppalaisissa tilastoissa luotettavasti vertailemaan, koska vammaisuuden käsite eroaa eri valtioissa niin paljon toisistaan. Perinteisesti eurooppalainen ajattelutapa vammaisuudesta perustuu

teollistumisen tarpeeseen ohjata palkkatyön tarjontaa. Vammaisuuden käsite on haluttu määritellä niin, että se erottelee työhön kykenemättömät henkilöt niistä, joilla ei ole haluja palkkatyöhön. (Savtschenko 2003, 90.)

Suomessa on nykyisin käytössä termit vajaakuntoisuus ja vammaisuus. Vajaakuntoisuus perustuu Kansainvälisestä työjärjestöstä (ILO) ja vammaisuus Maailman terveysjärjestöstä (WHO). Niin ILO:n kuin WHO:n englanninkielinen sana disability määritellään suomenkielessä tarkoittavan molempia omaksuttuja termejä (vammaisuus ja vajaakuntoisuus). (emt., 90.)

Vammaisuutta ja vajaakuntoisuutta voidaan määritellä monin eri tavoin. Ne ovat laajoja ja vaikeasti määriteltäviä käsitteitä, joihin liitetään helposti käsitys passiivisesta, kärsivästä, heikosta ja muiden ihmisten apua tarvitsevasta henkilöstä. Suomen kielen käsite ”vammaisuus” on yksipuolinen ja sitä on pidetty ihmistä kokonaisvaltaisesti leimaavana käsitteenä. Englanninkielinen termi *disability* tarkoittaa toimintakyvyn rajoitukseen liittyvää puutetta, jonka vuoksi se nähdään luonnollisena yksilön ominaisuuteen liittyvänä tekijänä. (Häkkinen & Kapanen & Kolkka & Peltonen, Tamminen-Westerbacka & Tepora 2010, 174-176.)

Vajaakuntoisuuskäsite on käytössä lähinnä työvoimahallinnossa ja Kelassa. Käsitteen määrittelyn sisältö on todettu toimivaksi, mutta kritiikkiä on tullut vammaisjärjestöiltä. Vajaakuntoisuuskäsitettä pidetään leimaavana, koska se olettaa kyseisen henkilön vajaakykyiseksi huomioimatta hänen osaamistaan ja taitojaan. Vammaisjärjestöt ovat ehdottaneet termin vajaakuntainen tilalle tehostetun tukea tarvitsevan henkilön-käsitettä. Vammaisten asiantuntijaorganisaation (VATES-säätiö) taholta on ehdotettu ”osatyökykyinen” käyttöönottamista, jota käytettäisiin työ- ja elinkeinohallinnossa. Termien muuttamisen perusteena olisi kansainvälinen kehitys. OECD:n raporteissa käytetään termejä ”osittainen työkyky” tai ”jäljellä oleva työkyky”. (Kuusinen 2011, 277–278.)

WHO:n vuoden 2001 luokittelun (ICF) mukaan vammaisuus aiheuttaa muutoksia ihmisen toimintakyvyssä, jonka on aiheuttanut yksi tai useampi seuraava tekijä: a) elimellinen vamma tai vaurio b) toiminnan rajoitustekijä, joka vaikeuttaa päivittäisiä toimia c) osallistumisen rajoitustekijä. (ICF 2004, 7–20.) Luokittelu korostaa vamman

tai vaurion vaikutuksia yksilön elämään hänen toimintaympäristössään eikä korosta niitä ympäristöstä irrallisena asiana. (Vehmas 2005, 113.)

Vammaan liitetään käsitys anatomisesta tai fysiologisesta vajavuudesta tai poikkeavuudesta, joka voi liittyä toiminnallisiin rajoituksiin tai sosiaalisiin ongelmiin. Vamma-käsitteeseen voidaan yhdistää myös sekä vamma että sairaus. WHO:n (1980) ICIDH-vammaisuusluokituksessa ovat mukana sekä pysyviin vammoihin että sairauksiin liittyvät seurannaisvaikutukset. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 104.)

Vammaispalvelulain mukaan vammainen määritellään henkilöksi, jolla on vamman tai sairauden takia pitkäaikaisesti vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista (Vammaispalvelulaki 380/1987.) Suomalaisen vammaispalvelulain piiriin voivat kuulua myös mielenterveyden ongelmista kärsivät henkilöt. Suomen vammaispalvelulain lähtökohtina ovat olleet vammaisten osallistumismahdollisuuksien ja tasa-arvoisuuden edistäminen elämän kaikilla osa-alueilla kansainvälisen vammaispolitiikan mukaisesti. Laki on nähty edistyksellisenä, mutta sen on nähty aiheuttavan myös tulkintaongelmia ja vammaisten välistä eriarvoisuutta. (Repo & Talvela 2006, 368.)

Vammaisuuden määrittelemiselle ei voida vetää yksiselitteistä rajaa, että kuka on vammainen ja kuka ei. Se voidaan nähdä myös sopimuksenvaraisena asiana. Yhteisö, jossa vammaisuuteen suhtaudutaan suvaitsevaisesti, ei myöskään leimaa jäseniään vammaisiksi. Vammaisuuden käsite on sidoksissa aikaan ja paikkaan eikä se ole universaali käsite, joka olisi pätevä kaikkialla samana ajankohtana. (Loijas 1994, 12–13; ref. Urponen 1989, Määttä 1981.) Konttisen (2007, 66–105) mukaan vammaisuutta ei voi määritellä diagnoosin, iän, lääkärin arvion tai yhteiskunnallisen aseman mukaan. Vammaisuuden arviointiin vaikuttavat myös henkilökohtainen arvio ja yksilön oma mielipide toimintakyvystä ja sen tuomista rajoitteista. Vehmas (2004, 49) tarkastelee vammaisuutta siihen liittyvän haitan näkökulmasta. Kyseessä voi olla yksilön vammasta johtuva tila tai ilmiö, joka on tuotettu sosiaalisesti.

Vajaakuntoisuuskäsitteen taustalla on Suomen vuonna 1985 ratifioima Kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimuksen nro 159, jonka sisältönä on vajaakuntoisten ammatillinen kuntoutus ja työllistäminen. Työhallinnossa vajaakuntoisuuskäsite otettiin käyttöön vuonna 1988. Samalla rajattiin vajaakuntoisuuskäsitteen ulkopuolelle sosiaaliset syyt. Aikaisemmin työhallinnon käytössä ovat olleet käsitteet työrajoitteisuus

ja vajaatyökykyisyys. Vajaakuntoisuus käsitteen käyttöön ottamisella palvelut haluttiin osoittaa henkilön psyykkisen tai fyysisen vamman, sairauden tai vajavuuden takia. Lakiin vajaakuntoisuuskäsite kirjattiin vuonna 2002. (Laki julkisista työvoimapalveluista 1295/2002). Tämän lain mukaan vajaakuntoisella tarkoitetaan henkilöä, jolla on huomattavia vaikeuksia saada sopivaa työtä tai säilyttää työ asianmukaisesti todetun sairauden, vamman tai vajavuuden vuoksi. Määritelmässä korostuvat terveydelliset tekijät. Pelkkä sairaus tai vamma ei kuitenkaan ole riittävä peruste vajaakuntoisuudelle, vaan siitä on oltava yksilölle huomattavaa haittaa uranvalinnassa, työn saamisessa ja työssä pysymisessä. (Kuusinen 2011, 276.) TE-hallinnon ohjeistuksen mukaan kyseessä voi olla myös nuori henkilö, jolla on huomattavia rajoituksia valita sopiva ammatti tai saada työtä. TE-hallinnon palvelujärjestelmä määrittelee ja luokittelee asiakkaiden palveluntarvetta vajaakuntoisuuden perusteella. Luokittelun perusteella vajaakuntoiset henkilöt ohjataan heille suunnattuihin oikeisiin palveluihin tai niiden ulkopuolelle. (Vedenkannas, Koskela & Tuusa & Jalava & Harju & Särkelä & Notkola 2011, 25.)

Työ- ja elinkeinohallinnon käyttämässä vajaakuntoisuus käsitteessä korostuu työhön kykenemisen ja työn saamiseen liittyvät haasteet Vajaakuntoisuuden määrittely tapahtuu kaksivaiheisesti. Lääkäri antaa diagnoosin ja dokumentoi sen. Sairaus tai vamma ei yksistään ole peruste vajaakuntoisuudelle, vaan sen täytyy aiheuttaa yksilölle huomattavaa vaikeutta saada työtä, pysyä työssä tai kaventaa mahdollisuuksia uranvalinnassa. Tämä arvio kuuluu työvoimaviranomaisten tehtäviin. (Kuusinen 2011, 276.)

Myös Kansaneläkelaitoksen ammatillisen kuntoutuksen kriteereissä käytetään perusteena vajakuntoisuutta, joka määritellään asianmukaisesti todetun sairauden, vamman tai vian perusteella. Vajaakuntoisuuden vuoksi yksilön työkyky ja ansiomahdollisuudet ovat merkittävästi heikentyneet aiheuttaen työkyvyn uhan. (Laki kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista 566/2005.)

Vuosikymmenten aikana käsitteistö on vaihtunut: invalidi – vajaatyökykyinen – työrajoitteinen – vajaakuntainen. Tämä kertoo määrittelyn vaikeudesta ja yhteiskunnassa vallitsevista valinnoista, mitä termeihin on haluttu kunakin aikana sisällyttävän. Työelämän kehittyessä vajaakuntoisuus nähdään nykyisin ilmentävän sekä terveydentilaa että työmarkkinoiden rakennemuutosta ja toimintakäytäntöjä.

Työkyvyttömyys-termi liittyy läheisesti vajaakuntoisuuteen. Kelan määritelmän mukaan työkyvytön on henkilö, joka sairauden, vian tai vamman takia ei kykene tekemään tavallista työtään tai muuta siihen verrattavaa työtä, joka olisi ikä, ammattitaito ja muut seikat huomioon ottaen hänelle sopiva ja kohtuullinen toimeentulon turvaaja. Pysyvästi sokea ja liikuntakyvytön samoin kuin muutkin henkilöt, jotka sairautensa, vikansa tai vammansa vuoksi tarvitsevat pysyvästi toisen henkilön apua määritellään työkyvyttömiksi. (Savtschenko 2003, 91.) Käsitteen määrittelyn muuttumiseen ovat vaikuttaneet viime vuosikymmenten aikana tapahtuneet muutokset yhteiskunnassa, työvoimapolitiikassa, työmarkkinoilla ja palveluverkostoissa. (Vedenkannas & Koskela, Tuusa & Jalava & Harju & Särkelä & Notkola, 2011).

Vajaakuntoisuutta voivat aiheuttaa monet eri tekijät. Työkyky voi alentua äkillisesti esimerkiksi tapaturman tai sairauden tai vähitellen etenevän sairauden vuoksi. Vajaakuntoisuuden syyt voivat näkyä myös sosiaalisina, lähinnä elämänhallinnan ongelmina ja yleisenä jaksamattomuutena. Vajakuntoisuutta voivat myös aiheuttaa yhteiskuntapoliittiset asenteet työmarkkinoilla, jolloin esimerkiksi ikääntyvät henkilöt nähdään työkyvyttöminä. (Jokinen-Virta & Vilmi 2000, 9.)

Arnkil ym. (2012, 17-21) mukaan vajaakuntoisuuden raja on ns. liikkuva käsite, koska tekniset, lääketieteelliset ja psykologiset menetelmät kehittyvät. Aikaisempina vuosikymmeninä vajaakuntoisia henkilöitä voitiin pitää työvoiman ulkopuolisina, mutta nykyään tavoitteena on työelämään kuntouttaminen. Vajaakuntoisen henkilön diagnoosia ei pidetä ongelmana, mutta palvelujärjestelmällä ja työpaikoilla on vaikeuksia vastata heidän tarpeisiinsa. Ongelmaksi ovat muodostuneet monimutkaiset tilanteet, jossa työelämän muutokset sekä ihmisten fyysiset-, psyykkiset- ja sosiaaliset ongelmat kietoutuvat toisiinsa.

Tässä tutkielmassa puhutaan sekä vammaisista ja vajaakuntoisista, kontekstista riippuen. Vammaisuuskäsite on vapaampi ja vajakuntoisuuskäsite on laajempi kuin vammaisuus. Vammaisuudella viitataan lähinnä yksilön toiminnallisiin rajoituksiin, joka johtuu fyysisestä tai psyykkisestä vammasta, haitasta tai sairaudesta, joka on suhteutettu henkilön toimintakykyyn eikä työkykyyn. Vajaakuntoisesta puhuttaessa tarkoitetaan lähinnä yksilön toiminnallisiin rajoituksiin liittyvää sosiaalista haittaa tai ongelmaa suhteessa häneen asetettujen odotusten kanssa esimerkiksi työntekoon liittyvät terveydelliset ongelmat.

3.2 Vammaisuus ja nuoruuden siirtymävaiheet

Nuorilla aikuisilla saattaa olla vaikeuksia integroitua yhteiskuntaan, mutta vielä vaikeampaa se voi olla vajaakuntoisilla ja vammaisilla nuorilla. Nuorta uhkaa syrjäytyminen, jos hän ei kiinnity yhteiskuntaan. Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret koostuvat heterogeenisestä ryhmästä, mutta heillä voi olla myös jokin vamma, sairaus tai oireyhtymä, joka vaikuttaa heidän selviytymiseen opiskelusta, työllistymisestä tai itsenäistymisestä. Heillä jokaisella on omat vahvuutensa, mutta he tarvitsevat myös yksilöllisiä toimenpiteitä, joka sisältää moniammatillista osaamista sisältävää kuntoutusta ja hoitoa. (Autti-Rämö 2013a.)

Vammaisilla nuorilla on samanlaisia odotuksia aikuisuudelta kuin muillakin nuorilla kuten opiskelupaikka, työpaikka, perhe ja oma koti, mutta heidän toiveet jäävät usein toteutumatta (Flynn & Rusell 2005, 297.) Helena Ahponen (2008) on tutkinut väitöskirjassaan vammaisten nuorten aikuistumista. Vammaisen nuoren aikuistuminen lähtee liikkeelle samoin kuin muillakin nuorilla siihen kuuluen opintoja ja tulevaisuuden suunnitelmia työstä ja ammatista sekä vapaa-ajan toimintoja. Aikuistumisen edetessä vastaan tulee kuitenkin esteitä, johon ei auta edes nuoruuden into. Työn puuttuessa elämä pyörii paikallaan ja sosiaaliset suhteet jäävät vähäiseksi. Haave perheen perustamisesta siirtyy ja vapaa-ajan toiminnot vähenevät. Syrjäytymisestä tulee vammaiselle nuorelle uhka, koska yhteiskuntaan kiinnittymistä ei tapahdu. Aikuistumiseen liitetty tavoitteet ja unelmat jäävät saavuttamatta. Ahponen (2008) myös toteaa, että edellä mainittu hahmotelma vammaisen nuoren elämänculusta ei edusta kaikkien vammaisten nuorten tilannetta. Myös vammaisen nuoren aikuistumisen toiveet ja tavoitteet ovat yksilöllisiä kuten muidenkin nuorten. Aikuistumisvaiheessa voivat erilaiset vaihteet toistua, limittyä tai mennä päällekkäin Vaarana on kuitenkin, että yhteiskunnassa vallitsevien ennako-oletusten mukaan vammaisen nuoren elämä olisi jo ennalta määriteltyä ja vammaisen nuoren kohdalla erilaista elämänculkua pidetään hyväksyttävämpänä. (Ahponen 2008, 200–201.)

Marjatta Martinin (2016, 59–61) tutkimuksen mukaan vammaisen nuoren aikuisuuden siirtymävaiheiden onnistumiseen vaikuttavat hänen yksilölliset, vammasta tai sairaudesta johtuvat erityistarpeet sekä yhteis- ja yhteiskunnalliset tekijät. Nuoren voimavarat ja tarpeet sekä yksilölliset tekijät ovat sidoksissa koulutus- ja työuraan vaikuttaviin valintoihin. Myös vapaa-aikaa ja sosiaalisia suhteita määrittävät vammaisen

nuoren voimavarat, yksilöllinen kehittyminen ja itsemääräämisen lisääntyminen. Tärkeässä roolissa on myös läheisiltä saatu tuki ja yhteiskunnan palvelut, saatavuus ja jatkuvuus. Vammaisen nuoren siirtymävaiheen onnistumisilla on tärkeä merkitys nuoren itsetunnon kohentumiseen, eri roolien omaksumiseen, työnteon ja paremman tulotason sekä elämäntyytyväisyyden ja osallisuuden kannalta. Vammaisen nuoren siirtymät ovat mahdollisia niihin rooleihin, jotka ovat hänen itsensä kannalta tärkeitä ja mahdollisia. Aikuisuuden tavoitteiden saavuttaminen edellyttää nuorelta selkeää käsitystä omista tulevaisuuden tavoitteistaan sekä tietoa palveluista ja niiden saatavuudesta. Myös ympäristön tuki ja kannustus auttavat vammaista nuorta saavuttamaan hänelle tärkeitä asioita aikuisuudessa. (ks. King & Tamzin & Miller & MacKinnon & Havens 2000, 744-745; King & Baldwin & Currie & Evans 2005, 199.)

Loijaksen (1994) tutkimuksen mukaan vammaisten nuorten elämänkulun osa-alueet ja kehitystehtävät jäivät usein toteutumatta. Toiveet perheestä, omasta asunnosta, koulutuksesta, työstä ja mielekkästä elämästä jäivät vain haaveiksi. Tutkimuksessa haastateltiin vammaisia nuoria, joiden perusteella vammaisen nuoren elämänhallinta ja elämänkulku tyypiteltiin kolmeen eri kategoriaan. *Passiivisen* tai *passivoituneen* elämäntyyppin edustajat kokivat syrjäytymistä eri elämän osa-alueilla, koska heillä oli sekä sisäisen että ulkoisen elämänhallinnan ongelmia. Yhteiskunnasta syrjäytyminen oli aiheutunut heikon elämänhallinnan seurauksena joko tietoisesti tai tahtomattaan. Oma elämänhallinta oli jätetty tietoisesti läheisten tai viranomaisten vastuulle, jonka myötä vammaisella ei ollut velvoitteita itseään tai muita kohti. Sosiaalinen ja toiminnallinen elinympäristö on suppea ja sosiaaliset suhteet vähäisiä. *Toimintaorientoituneen* elämäntyyppin edustajilla ei ollut ongelmia sisäisessä elämänhallinnassa, mutta ulkoisen elämänhallinnan haasteet näkyivät varsinkin koulutuksessa ja työelämässä. Peruskoulun jälkeistä koulutusta oli niukasti. Työelämään pääseminen oli vaikeaa tai pätkittäistä. Työtehtävät olivat vähän vaativia tai järjestetty työllistämisen tukitoimilla. He osallistuivat hyvin aktiivisesti järjestötoimintaan, josta he saivat elämänsisältöä ja onnistumisen kokemuksia. *Tavoiteorientoituneiden* vammaisten sisäinen ja ulkoinen elämänhallinta sujui hyvin ja he olivat paremmin integroituneet ympäristöönsä verrattuna muihin ryhmiin. He olivat päättäneet selviytyä ei-vammaisten ehdoilla ja he osasivat vaatia oikeuksiaan ympäristöltä, josta he myös saivat tukea ja kannustusta. Tavoiteorientoituneiden vammaisten nuorten elämässä korostui selkeästi myös omilta vanhemmilta saatu rohkaisu ja kannustus jo lapsuudesta lähtien. Määrätietoiset tavoitteet kantoivat heitä ympäristön tuella saavuttamaan omia

unelmiaan. Loijaksen (1994) tutkimuksen perusteella havaittiin, että vammaiset nuoret ovat elämänhallinnaltaan ja elämänsä elämisen perusteella yksilöllisiä, mutta tyypittely kuvaa tutkimukseen osallistuneiden vammaisten elämässä näkyvää huono-osaisuutta. Vammaiset henkilöt ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, eikä tavanomaista vammaista henkilöä ole olemassa. Joidenkin elämä on hyvin hallittua ja toisilta puuttuvat kaikki hyvään elämänhallintaan vaadittavat henkiset ja materiaalliset resurssit. (Loijas 1994, 197–203).

3.3 Vammaisen ja vajaakuntoisen nuoren työmarkkina-asema

Nuorella voi olla vaikeita terveysongelmia, jotka heikentävät hänen toiminta- opiskelu- ja työkykyä. Tästä voi seurata vaikeuksia työllistymiseen ja työssä pysymiseen. Nuoren riski syrjäytyä tai jäädä työttömäksi kasvaa. Tästä huolimatta vajaakuntoisia nuoria koskevat tietolähteet ovat hajanaisia ja puutteellisia. Suomessa on hyvin vähän vertailtu vajaakuntoisten nuorten asemaa muihin nuoriin verrattuna työmarkkinoilla pärjäämisestä ja työllistymisestä. Kansainvälisten vertailujen ongelmana taas ovat maiden eroavaisuudet määritelmässä, lainsäädännössä ja kriteereissä. (Asplund & Koistinen 2014a, 24.) Myös Pöysä (2013,16) toteaa, että Suomessa vammaiset nuoret ovat nuorisotutkimuksen katvealuetta. Tietoa on vähän erityisesti vammaisten nuorten työelämäkokemuksista (Ekholm & Teittinen 2014, 17). Arvioidaan, että vain 15–20 prosenttia vammaisista henkilöistä olisi työmarkkinoilla. (Mahlamäki 2013.)

Vammaisten henkilöiden työllistyminen eri ikäkausina on vaikeampaa kuin muiden kansalaisten. Työllistymisen tavoitteet eivät ole edenneet toivotulla tavalla edes työvoimapolitiittisilla toimenpiteillä tuettuna. Varsinkin ensimmäisen työpaikan saaminen on vaikeaa, jonka vuoksi työttömyydestä uhkaa tulla pysyvä tilanne vammaiselle nuorelle. Vammaisten työllistymisaste on huomattavasti alhaisempi kuin muilla ikätovereilla. Palkkatyön puuttuessa mahdollisuudet vaikuttaa omaan elintasoon työnteon avulla jäävät haaveeksi. (Vampo 2010, 89–90.) Osa vammaisista nuorista jää kansaneläkkeen varaan, vaikka he haluaisivat päästä mukaan työelämään (Ekholm & Teittinen 2014, 17).

Yleiset asenteet vammaisia kohtaan korostuvat työnhakutilanteissa, joissa vammaisen henkilön osaaminen uhkaa peittyä vammaisuuden taakse. Vammaiset työnhakijat

joutuvat kamppailemaan työnhakutilanteissa, koska hänen soveltuvuutta työyhteisöön ja osaamistaan arvioidaan erityisesti ympäristön taholta (Ekholm & Teittinen 2014, 9.) Työnantajien ennakkoluulot ja kielteinen asenne voi vaikeuttaa vammaisten ja pitkäaikaisesti sairaiden nuorten työllistymiseen. Jopa puolet työnantajista ajattelee vajaakuntoisen henkilön työskentelyn yrityksessä heikentävän yrityksen imagoa. Vammaisista nuorista jopa 8 prosenttia naisista ja 5 prosenttia miehistä on kokenut syrjintää työtä hakiessaan. (TEM raportteja 2012, 19.)

Vammaisten nuorten työllistymisvaikeudet ovat myös kansainvälisesti todettu ilmiö. Burchardt (2005, 48-51) on verrannut tutkimuksissaan kahden eri ikäkohortin (1958 ja 1970-luvulla syntyneitä) vammaisten ja vammattomien nuorten ammatillisia tavoitteita. Nuorten pyrkimykset ja tavoitteet olivat toistensa kaltaisia, mutta vammaisten nuorten tavoitteet jäivät useammin toteutumatta. Nuoret kokivat, että heidän omilla ponnisteluilla ei ollut merkitystä ja kuilu muihin nuoriin kasvoi. Tutkimuksessa havaittiin neljä eri vammaisten nuorten ryhmää, jotka tarvitsevat erityistä tukea: mielenterveysongelmista kärsivät nuoret, hyvin vaikeavammaiset nuoret, myöhemmällä iällä vammautuneet nuoret sekä kotoa vähän tukea saavat vammaiset nuoret. (ks. Ekholm & Teittinen 2014, 17–18.)

Postmoderni yhteiskunta arvostaa menestystä eikä sillä ole keinoja tukea ja turvata vammaisen ihmisen sopeutumista ympäröivään toimintaympäristöön vammaisen ihmisen tarpeita vastaavaksi. Heikompiosaisen asema uhkaa jäädä turvattomaksi. Vammaisen nuoren toimeentulon vaihtoehtoina on Ahponen (2008) tutkimuksen mukaan tuettu työ, opiskelijaksi jääminen eläkkeen turvin tai eläke. Vammaisuus tuntuu rasitteelta, jota eläkkeelle jääminen vahvistaa eikä elämänvalinnat tuo varmuutta ja turvallisuutta. Yhteiskunnassa vallitseva vammaiskäsitys vaikuttaa myös vammaisen nuoren aikuistumiseen. Vammaiset nuoret tarvitsevat tukea ja mahdollisuuksia yksilöllisten ratkaisujen tekemiseen. Nuoren tavoitteiden täyttyminen riippuu vammaisen henkilön ympäröivästä yhteiskunnasta, mutta myös nuoresta itsestään. Yksilöllisyyden korostaminen voi vaikuttaa nuoren käsitykseen omasta itsestään ja vammaisen nuori nähdään erilaisena, jolla on tietty paikka ja heikommat vaikutusmahdollisuudet omaan elämäänsä. (Ahponen 2008, 22, 187, 201–205.)

3.4 Nuori eläkeläinen

Viimeaikaisessa julkisessa keskustelussa nuoriksi eläkeläisiksi ovat profiloituneet masennuksen vuoksi työkyvyttömyyseläkkeelle päätyneet. Kelan (2014) tilastojen mukaan varsinkin alle 25-vuotiaiden kohdalla suurin sairausryhmä työkyvyttömyyseläkkeen saajilla on älylliseen kehitysvammaisuus kuin mielialahäiriö. Kolmeakymmentä ikävuotta lähestyttäessä kasvavat mielialahäiriöiden, kuten masennuksen, merkitys työkyvyttömyyseläkkeen saajien joukossa, kun taas viittäkymmentä ikävuotta lähestyttäessä lisääntyvät tuki- ja liikuntaelinten sairaudet eläkkeiden perusteena (Koskenvuo, Kemppinen & Pösö 2014, 3, 8.)

Eläketurvakeskuksen (2015) tutkimuksen mukaan vuonna 2013 mielenterveyden häiriöiden perusteella työkyvyttömyyseläkkeen saaneita 16–34-vuotiaita nuoria aikuisia oli 2233. Vuonna 2003 vastaava luku oli hieman alle 1750. Mukana luvuissa eivät ole ne, joille eläke on myönnetty kehitysvammaisuuden vuoksi. Mielenterveydenhäiriöstä johtuva työkyvyttömyyseläke on yleensä määräaikainen ja tavoitteena on, että nuori palaisi myöhemmin takaisin opiskelemaan tai työhön. (Ahola & Mattila-Holappa 2015.)

Suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän mukaan lyhyestä työkyvyttömyydestä maksetaan sairaspäivärahaa enintään noin vuoden ajan (Sairausvakuutuslaki 2004/1224). Jos työkyvyttömyys edelleen jatkuu, niin hakijalle voidaan maksaa työeläke- tai kansaneläkejärjestelmän perusteella työkyvyttömyyseläkettä. Työkyvyttömyyseläkettä myönnetään 18–62-vuotiaalle, jos työkykyä alentava sairaus ja työkyvyttömyys arvioidaan jatkuvan yhdenjaksoisesti vähintään vuoden ajan. (Työntekijän eläkelaki 395/2006, Kansaneläkelaki 568/2007.) Työeläkejärjestelmän mukaisen työkyvyttömyyseläkkeen perusteena ovat ansaitut työ- tai yrittäjätulot. Kansaneläkettä saavat ovat usein nuoria, koska he eivät ole vielä ehtineet olla mukana työelämässä. Täyden työkyvyttömyyden ehtona on työkyvyn alenema vähintään 60 prosentilla. (Blomgren & Gould & Laaksonen 2014,12.)

Kuntoutuksella pyritään myös siirtämään työkyvyttömyyseläkkeelle päätymistä sekä tukemaan paluuta takaisin työelämään. (emt.,13.) Työkyvyttömyyseläke voidaan myöntää toistaiseksi tai määräajaksi. Määräaikaista eläkettä kutsutaan kuntoutustueksi ja edellytyksenä on eläkkeenhakijalle laadittu hoito- tai kuntoutussuunnitelma. Ennen eläkepäättöstä täytyy selvittää hakijan kuntoutusmahdollisuudet. Ammatillinen

kuntoutus on ensisijainen eläkkeeseen nähden. (Gould & Laaksonen & Kivekäs & Ropponen & Kettunen & Hannu & Käppi & Ripatti & Rokkanen & Turtiainen 2014, 11–12.)

Myös vammaisten ja vajaakuntoisten nuorten kohdalla ansiotyön pitäisi olla ensisijainen vaihtoehto toimeentulolle. Jos nuori siirtyy jo varhain työkyvyttömyyseläkkeelle, niin sen myötä syrjäytymisriski ja taloudelliset ongelmat kasvavat. (Koskenvuo & Autti-Rämö 2013.) Varhainen työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen katkaisee aikuistuvan nuoren normaalin elämänkulun, jonka seurauksena on riski syrjäytyä aikuisuuteen liittyvistä tapahtumista. Nuorena aikuisena omaksuttu toimintakyky- ja terveys sekä elintavat vaikuttaa myös tulevaan elämänkulkuun ja siten koko aikuisväestön terveyteen ja toimintakykyyn. (Koskinen & Kestilä & Martelin & Aromaa 2005, 9–11.)

Nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen ei vastaa yhteiskunnallisia odotuksia ja nuoruuden kehitystehtävää, vaan nuoruus nähdään toiminnallisena aikana, johon liittyy opiskelua ja työelämään siirtyminen. Vammainen nuori voi kohdata ympäristön taholta tulevat odotukset haastavina, jos oma toimintakyky ei vastaa odotuksia. Martinin (2016) nuoria vammaisia koskeva tutkimus osoitti, että vammainen nuori voi myös omasta tahdostaan pyrkiä työkyvyttömyyseläkkeelle, mutta se ei kuitenkaan aina ole täysin nuoren itse valittavissa oleva reitti. Martinin tutkimukseen osallistuneilla nuorilla oli vaikeuksia hyväksyä nuoren eläkeläisen identiteettiä ja siihen sopeutuminen oli vaikeaa. Osa nuorista hyväksyi eläkkeelle jäämisen muiden vaihtoehtojen puuttuessa ja toiset vastustivat sitä voimakkaasti. (Martin 2016, 144–145.)

Nuorilla voi olla vakavia sairauksia, jotka vaativat loppuelämän ajaksi vaativaa hoitoa ja kuntoutusta. Silloin on myös ymmärrettävää, että nuorella ei ole mahdollisuutta osallistua työmarkkinoille ja vaihtoehdoksi jää työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen. Tutkimusten mukaan kuitenkin yhä useampi nuori joutuu työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveyssyistä. Masennus on syynä eläkkeelle siirtymiseen nuorilla ikäluokilla joka kahdeksannella, joka kolmannella 25–29-vuotiaalla ja yli 30 vuotta täyttäneistä useammalla kuin joka toisella. Tulokset vaikuttavat yllättäviltä ja eettisesti arveluttavilta, koska kokemusten mukaan tiedetään, että hoitotulokset ovat hyviä, jos nuoren masennusta on hoidettu lääketieteen ja psykoterapian avulla sekä kuntoutuksella. On epäilty, että nuoret eivät ole saaneet riittävän oikea-aikaista ja tarpeen mukaista hoitoa mielenterveysongelmiinsa. (Raitasalo & Maaniemi 2011, 8–9.)

Varhaisella eläköitymisellä on havaittu yhteys myöhemmällä iällä koettuun huono-osaisuuteen. (Saikkonen & Blomgren & Karjalainen & Kivipelto 2015, 16).

OECD:n (2010, 49-67) raportin *Sickness, Disability and Work: Breaking the Barriers* mukaan nuorten keskuudessa ovat mielenterveysongelmat huomattavasti kasvaneet. Suomessa ja Ruotsissa myönnettiin vuonna 2008 noin 70 prosenttia uusista työkyvyttömyysetuuksista 20–34-vuotiaille nuorille mielenterveyssyistä. Tanskassa vastaava osuus oli jopa 80 prosenttia. On arvioitu, että nuorten terveysongelmien ja varsinkin mielenterveysongelmien kasvu johtuisi aikaisempaa tarkemmasta tunnistamisesta. Toisaalta on myös pohdittu, että nykyinen järjestelmä kannustaa ensisijaisesti hakeutumaan työkyvyttömyyseläkkeelle eikä esimerkiksi kuntoutuksen tai muun sosiaaliturvan piiriin. (Asplund & Koistinen 2014a, 25.) Suomessa Kelan myöntämää työkyvyttömyyseläkettä sai mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden perusteella vuonna 2012 noin 30 prosenttia enemmän kuin esimerkiksi vuonna 2004. Myös sairauspäivärahakaudet ovat nuorilla lisääntyneet varsinkin mielialahäiriöiden perusteella myönnettyissä sairaspäivärahoissa. Sama trendi on näkynyt myös Kelan nuoren kuntoutusraha-etuutta myönnettäessä. (Heilä & Blomgren & Vainiemi 2014).

Pohjoismaissa on viime vuosikymmeninä tehty lainsäädännöllisiä muutoksia, joiden tavoitteena on aktivoida vajaakuntoisia nuoria. Uudistusten tavoitteena on ollut nuorten työkyvyttömyysetuusjärjestelmien käytön vähentäminen. Varsinkin Ruotsissa ja Tanskassa on tehty radikaaleja muutoksia, joiden vaikutuksista ei ole vielä tutkittua tietoa. (Asplund & Koistinen 2014, 26.) Suomessa on tullut voimaan vuonna 1999 nuoren kuntoutusrahaa koskeva uudistus. Selvityksen mukaan nuoren kuntoutusraha on lykännyt nuoren siirtymistä työkyvyttömyyseläkkeelle, mutta ei ole vähentänyt nuorten työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyjien määrää. (Autti-Rämö & Koskenvuo 2013). Vammaisten ja vajaakuntoisten nuorten koulutukseen ja työmarkkina-asemaan vaikuttavat nuoren yksilölliset tekijät sekä yhteiskunnan tarjoamat vaihtoehdot. Työkyvyttömyyseläkkeelle ohjaamiseen sijaan nuorta tuetaan ensisijaisesti ammatilliseen koulutukseen ja työelämään. (HE 87/1998.)

4 Vajaakuntoisen nuoren kuntoutus- ja työllisyyspalvelut

Kuntoutus on monimuotoista ja laaja-alaista toimintaa, jonka tavoitteena on parantaa ihmisten toimintakykyä, hyvinvointia ja sosiaalista selviytymistä arkielämässä ja

erityisesti elämänkulun siirtymävaiheissa. Alun perin kuntoutus oli 1940- ja 50-lukujen Suomessa sodissa ja tapaturmissa syntyneiden haittojen korjaamista. Tavoitteena oli saattaa potilas sairastuvuoteelta työelämään hyödylliseksi yhteiskunnan jäseneksi. Nykyisin kuntoutus nähdään monipuolisena toimintamuotona, jonka tavoitteena on ehkäistä ja kompensoida vammoihin, sairauksiin ja sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviä haittoja. Kuntoutus on siis paljon muutakin kuin fyysisen kunnon parantamiseen liittyvää kuntoutusta. Erityisesti 2000-luvulla kuntoutuksen keskiössä ovat olleet kansalaisten työurien pidentämiseen vaikuttavat toimenpiteet sekä työssä jaksamisen tukeminen. Tavoitteena on myös etsiä keinoja, joilla työstä syrjäytyneet henkilöt voitaisiin kuntouttaa takaisin työmarkkinoille. Kuntoutus on myös tärkeässä asemassa, kun tuetaan erityistä tukea tarvitsevaa nuorta itsenäisen elämän mahdollistavassa elämänhallinnassa, syrjäytymisen ehkäisemisessä ja autetaan siirtymään työmarkkinoille. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 8-9.)

Kuntoutus luokitellaan lääkinälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen, joiden sisältö ja toimintatavat antavat pohjan kuntoutuksen organisointiin. Lääkinällinen kuntoutus sisältää lääketieteellisten tutkimusten pohjalta käynnistettävät fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä parantavat toimenpiteet. Ammatillisella kuntoutuksella viitataan toimenpiteisiin, jotka tukevat kuntoutujan ammatillisia valmiuksia, kohentavat työkykyä ja edistävät hänen työmahdollisuuksiaan. Kasvatuksellinen kuntoutus sisältää yleensä vammaisen tai erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai aikuisen kasvatuksen ja koulutuksen erityisjärjestelyt. Sosiaalinen kuntoutus pyrkii sosiaalisen toimintakyvyn, erilaisista sosiaalisista tilanteista selviytymisen ja yhteiskunnallisen osallisuuden parantamiseen. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 20–22.)

Kuntoutuksen tarkoituksena on auttaa kuntoutujaa hänen omassa elinympäristössään suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti. Edellytyksenä on, että kuntoutuksen tavoitteet ovat kuntoutujan kannalta realistisia ja mahdollisia saavuttaa suunnitelman mukaisesti. Kuntoutus voi olla sisällöltään monimuotoista riippumatta kuntoutuksen lääketieteellisestä, kasvatuksellisesta, sosiaalisesta tai ammatillisista tavoitteista. Kuntoutujalta odotetaan sitoutumista omiin tavoitteisiin (Autti-Rämö 2013b, 128.) Kuntoutus ei ole vain tietylle ihmisryhmälle suunnattu palvelu, vaan sillä on oma tehtävänsä ehkäistä syrjäytymistä, huono-osaisuutta ja työttömyyttä. Kaikilla kansalaisilla, myös vammaiset, vajaakuntoiset ja osittain työkykyiset henkilöt

huomioiden, pitäisi myös olla mahdollisuudet hankkia toimeentuloaan ansiotyöstä. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 8-9,33.)

Julkisen työvoimapalvelujen rakenteellinen uudistus toteutettiin vuosina 2004-2006. Perustettiin työvoiman palvelukeskuksia (TYP), joissa yhdistettiin TE-hallinnon, kuntien, ja Kelan palveluja moniammatilliseksi ja verkostomaisesti toimiviksi yksiköiksi. Työvoiman palvelukeskuksen palvelut (TYP) kohdistetaan vaikeasti työllistettävien palveluihin, jonka asiakaskunnassa on myös huomattavan paljon vajaakuntoisia työnhakijoita. Monialainen yhteispalvelu tarjoaa työnhakijalle palveluja yhdestä ja samasta toimipisteestä, jossa selvitetään ja suunnitellaan, että mitä palveluja tarvitaan työllistymisen edistämiseksi. Suunnitelma voi sisältää julkisia työvoimapalveluja, sosiaali- ja terveystyöpalveluja ja kuntoutuspalveluja. (Vedenkannas & Koskela & Tuusa & Jalava & Harju & Särkelä & Notkola 2011, 10-12.) Asiakkaaksi voi ohjautua joko TE-toimiston, Kelan tai kunnan kautta. Myös 25-vuotta täyttänyt nuori voi ohjautua TYP:n asiakkaaksi, jos hän on ollut työmarkkinatuella yhtäjaksoisesti 12 kuukautta ja alle 25-vuotias nuori voi ohjautua TYP:iin asiakkaaksi oltuaan työttömänä kuusi kuukautta. (Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta 1369/2014.)

Samaan aikaan valtion tuottavuusohjelman myötä ja rakenteellisen uudistuksen kanssa TE-palveluissa otettiin käyttöön asiakkaiden segmentointi, joka on aiheuttanut kritiikkiä varsinkin vammaisjärjestöissä. Asiakassegmentoinnin tavoitteena on tunnistaa nopeasti ja tehokkaasti palvelumalli, joka vastaa parhaiten asiakkaan palvelutarpeeseen. Huolena on asiakkaan henkilökohtaisen palvelun väheneminen ja asiakkaan oman mielipiteen kuuleminen työkyvystään. Vammaisjärjestöt korostavat, että vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja vaikeasti työllistettävien kohdalla TE-hallinnon toimenpiteet pitäisi olla ensisijaisia eikä osaa työnhakijoista saisi työntää kuntien palveluiden piiriin. (Vedenkannas & Koskela & Tuusa & Jalava & Harju & Särkelä & Notkola 2011, 15-16.)

Suomalainen palvelujärjestelmä jakaantuu useisiin osajärjestelmiin nuorten kohdalla, joilla on toimintakyvyssä ongelmia. Nuoret kuntoutujat voivat saada palveluja eri palvelujärjestelmän toimijoilta. Työikäisten kuntoutusta järjestävät Kela, työ- ja elinkeinohallinto, työeläkelaitokset ja kuntien sosiaali- ja terveydenhuolto. Kuntoutusta

korvataan myös muiden lakien perusteella kuten sotilasvamma-, liikennevakuutus- ja tapaturmavakuutusten perusteella. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2015.)

Tämän tutkielman tarkempana tarkastelukohteena ovat nuoren ammatilliseen kuntoutukseen tähtäävät toimenpiteet, jotka ovat Kelan, TE-toimistojen ja kuntien järjestämää kuntoutusta ja joiden tavoitteet ovat työelämään suuntautuvia. Pitkään työttömänä olleet nuoret käyttävät yleensä Kelan, TE-toimiston ja kunnan palveluja, koska työuraa ei ole vielä ehtinyt muodostua.

4.1. Ammatillinen kuntoutus

TE-toimisto ja Kela ovat muiden toimijoiden ohella ammatillisen kuntoutuksen keskeisiä toimijoita. Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on parantaa ja tukea vajaakuntoisten ja vammaisten henkilöiden työllistymisedellytyksiä. TE-palveluissa keskitytään tukemaan työnhakijoiden nopeaa työllistymistä. Kelan ammatillisen kuntoutuksen ensisijaisena tarkoituksena on puolestaan kuntoutuksellisin keinoin parantaa työllistymisedellytyksiä ja toissijaisesti konkreettista työllistymistä. (Kela-TE-palvelu-ohje 2015, 5.) TE-toimiston järjestämä ammatillinen kuntoutus on harkinnanvaraista ja vuosittain vahvistettavat määrärahat rajaavat niiden käyttöä. Kelan järjestämää ammatillista kuntoutusta voivat saada henkilöt, joiden myöntämiskriteerit täyttyvät.

Käytännön kuntoutustyötä ja siihen liittyvää yhteistyötä säätelee kuntoutuslainsäädäntö ja eri toimijoiden väliset sopimukset. Kuntoutumisen järjestämisessä korostuu eri toimijoiden välinen yhteistyö, koska aina ei ole selvää, että kenellä on järjestämisvastuu. Tätä yhteistyötä säätelee Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä. (497/2003). Ongelmana on kuntoutusta järjestävien tahojen rahoitus- ja järjestämisperusteet, jotka vaihtelevat ja aiheuttavat monimutkaisuutta vastuunajolle. Tämä haittaa kuntoutusprosessin sujuvuutta, oikea-aikaista käynnistymistä ja palvelujen saatavuutta. 2000-luvulla on käyty kriittistä keskustelua ammatillisen kuntoutuksen pääsyn kriteereistä ja vastuunajosta, koska puutteellinen yhteistyö eri toimijoiden kesken on aiheuttanut väliinpuotoamista ja sattumanvaraisuutta asiakkaiden kuntoutusprosesseille. TE- toimiston ammatillisen kuntoutukseen pääsyn kriteereitä on pidetty epäselvinä ja liian mekaanisina, jonka vuoksi on ehdotettu niiden laajentamista

henkilöihin, jotka ovat tehostetun tuen tarpeessa esimerkiksi sosiaalisten ongelmien vuoksi. Jos työtöntä henkilöä uhkaa työkyvyttömyys, niin ammatillisesta kuntoutuksesta vastaavat työeläkelaitokset ja Kela, niin kuin työelämässä olevienkin kohdalla. (Vedenkannas & Koskela & Tuusa & Jalava & Harju & Särkelä & Notkola 2011, 10-12.)

TE- toimistojen vastuulla on huolehtia vajaakuntoisten ja työttömien tai työttömyysuhan alla olevien asiakkaiden ammatillisen kuntoutuksen palveluista. Jos asiakkaalla on lääkärintodistus terveydentilastaan, niin TE-toimisto voi määritellä hänet vajaakuntoiseksi. TE- hallinnon järjestämästä ammatillisesta kuntoutuksesta säädetään laissa julkisista työvoimapalveluista. (1295/2000.) Lain tarkoituksena on edistää vajaakuntoisten henkilöiden ammatillista kehittymistä, työllistymistä tai työssä pysymistä. (Vedenkannas & Koskela & Tuusa & Jalava & Harju & Särkelä & Notkola 2011, 12.) TE-toimiston ammatillinen kuntoutus voi sisältää terveydentilaa, soveltuvuutta ja työkuntoa selvittäviä tutkimuksia, asiantuntijakonsultaatioita, työ- ja koulutuskokeiluja, tutustumiskäyntejä ammattioppilaitoksissa, työhönsijoittumiseen ja koulutukseen liittyvää neuvontaa ja ohjaamista, valmentavaa ja ammatillista työvoimakoulutusta sekä työhönvalmennusta. (TEM 2011, 18.)

Kela järjestää ammatillista kuntoutusta työikäisille henkilöille, joiden riski syrjäytyä työmarkkinoilta on tavallista suurempi. Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on ehkäistä syrjäytymisprosessin eteneminen ja varmistaa vajaakuntoisen henkilön integroituminen työelämään. Tarkoituksena on parantaa kuntoutujan valmiuksia työmarkkinoille siirtymiseen sekä parantaa työmarkkinoiden olosuhteita vajaakuntoisen työntekijän näkökulmasta. (Järvikoski & Härkäpää 2004, 194–195.)

Ammatillinen kuntoutus perustuu vamman tai sairauden aiheuttaman työ- tai opiskelukyvyn heikentymiseen. Työ- ja opiskelukykyä sekä ansiomahdollisuuksia arvioitaessa kiinnitetään huomiota henkilön koulutukseen, aikaisempaan toimintaan ja ikään. (Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta 973/2013.) Kelan järjestämä ammatillinen kuntoutus on tarkoitettu epäsäännöllisellä ja vielä lyhyellä työuralla oleville henkilöille. Eläkelaitokset vastaavat säännöllisen työuraa omaavien työntekijöiden ammatillisesta kuntoutuksesta. (Työntekijän eläkelaki 395/2006). Kelan järjestämä ammatillinen kuntoutus voi sisältää mm. erilaisia tutkimuksia, työ- ja koulutuskokeiluja, ammatillista

koulutusta, työhön valmennusta, työkykyä ylläpitävää ja parantavia kursseja tai apuvälineitä opiskeluun tai työhön. (Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta 973/2013). Kuntoutustutkimuksessa selvitetään monipuolisesti kuntoutujan mahdollisuudet ja edellytykset parantaa työkykyä. Tavoitteena on laatia kuntoutujalle yksilöllinen suunnitelma, joka tähtää kuntoutujan työllistymiseen. Suunnitelmassa huomioidaan kuntoutujan psyykkiset, fyysiset ja sosiaaliset resurssit ja rajoittavat tekijät. Kun vajaakuntoisille nuorille harkitaan koulutusta, niin on tärkeää huomioida sairauden, vian tai vamman aiheuttamat rajoitukset ammatinvalinnassa. (Halonen & Aaltonen & Hämäläinen & Karppi & Kaukinen & Kervilä & Lehtinen & Pere & Puukka & Siitonen & Silvennoinen & Talo 2007, 14–15.)

4.2 Nuoren kuntoutusraha

Kela on maksanut vuodesta 1999 alkaen nuoren kuntoutusrahaa, jonka tavoitteena on turvata 16–19-vuotiaille nuorille ammatillinen koulutus työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen sijaan. Kuntoutusrahaa maksetaan aikaisintaan 16 ikävuoden täyttämisestä siihen saakka kunnes nuori täyttää 20 vuotta tai meneillään oleva kuntoutus päättyy. Nuoren kuntoutusraha voidaan myöntää nuorelle, vaikka hän ei olisi saanut Kelalta kuntoutuspäätöstä lääketieteellisistä syistä (HE 201/2014). Nuoren kuntoutusrahaa voi saada, jos työkyky tai mahdollisuudet valita ammatti ovat sairauden tai vamman vuoksi olennaisesti heikentyneet. Tavoitteina on varmistaa nuoren ammatillisen kuntoutuksen käynnistyminen ja toteutuminen, parantaa työllistymismahdollisuuksia, turvata toimeentulo kuntoutuksen aikana ja ehkäistä siirtymistä työkyvyttömyyseläkkeelle. Nuoren kuntoutusrahan myöntöedellytykset eivät täyty, jos tavoitteena on esimerkiksi jokapäiväisistä toiminnoista suoriutuminen tai sairaudesta toipuminen on kesken. (Kela 2017, 52-64.) Kuntoutusraha mahdollistaa nuorelle koulutus- tai oppisopimuspaikan, jonka myötä hänellä on paremmat mahdollisuudet siirtyä työmarkkinoille. Kuntoutusrahain perustelut edellyttävät nuorten pitkäaikaissairaiden ja vammaisten henkilöiden ohjaamista ensisijaisesti ammatilliseen kuntoutukseen työkyvyttömyyseläkkeeseen sijaan. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että alle 20-vuotiaan nuoren kohdalla täytyy ensin selvittää kuntoutuksen ja nuoren kuntoutusrahan edellytykset ennen kuin pohditaan työkyvyttömyyseläkkeelle hakeutumista. (HE 87/1998.)

Nuoren kuntoutusraahakemukseen tarvitaan henkilökohtainen kuntoutus- ja opiskelusuunnitelma (KHOPS), joka laaditaan nuoren kotikunnassa yhteistyössä nuoren, hänen huoltajiensa ja tarvittaessa muiden asiantuntijaviranomaisten kanssa. Siinä täytyy olla lääketieteellinen arvio sairauden, vian tai vamman vaikutuksista nuoren ammatillisen kuntoutumisen mahdollisuuksiin ja arvio tavoitteista sekä suunnitelma nuoren opiskelun järjestämisestä ja toteuttamisesta. Tarvitaan myös tiedot mahdollisista tukitoimista ammatillisen kuntoutumisen edistämiseksi. Suunnitelmaa on tarkastettava, jos kuntoutus ei edisty suunnitellulla tavalla. (Laki kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista 566/2005.)

Nuoren kuntoutusrahaa myönnettäessä suunniteltujen toimenpiteiden tavoitteena on varmistaa nuoren ammatillista kuntoutumista ja edistää työllistymistä. Vajaakuntoisen nuoren ammatillisen kuntoutuksen opiskelupolku vie aikaa yleensä pidempään, koska se voi koostua useista eri toimenpiteistä. Voi olla myös vaikeaa ennakkoon arvioida sairauden tai vamman laadusta johtuen, että onko ammatilliseen kuntoutumiseen mahdollisuuksia. Nuoren kuntoutusrahaa voidaan maksaa kuntoutustoimenpiteisiin osallistumisen ajalta eli ajalta, jolloin nuori opiskelee tai sellaiseen toimintaan, joka varmistaa ammatillista kuntoutumista ja edistää työllistymistä tulevaisuudessa. (Kela 2016, 41, 48.)

Nuorten työkyvyttömyys- ja kuntoutusetuuksien käytöstä on tehty Kelassa seurantatutkimuksia. Havaittiin, että vuosina 1995–2008 nuoren kuntoutusrahaa koskevan lainsäädännön voimaantulon jälkeen työkyvyttömyyseläkettä saavien nuorten määrä väestöstä laski, mutta kääntyi taas 2000-luvun puolivälissä kasvuun. Kuntoutusraha on näyttänyt olevan pääsääntöisesti vain hidaste siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle ja suurin osa nuorista on päätenyt kuntoutusrahakauden jälkeen työttömäksi tai työkyvyttömyyseläkkeelle. (Koskenvuo & Hytti & Autti-Rämö 2010, 34–43.)

Toisessa Kelan seurannassa vuosina 2005–2009 seurattiin rekisteritietojen avulla nuoren kuntoutusrahaa saaneiden tilannetta. Huomiota kiinnitettiin erityisesti työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen. Viiden vuoden seurannassa havaittiin, että suuri osa nuoren kuntoutusrahaa saaneista siirtyy myöhemmin työkyvyttömyyseläkkeelle tai työttömäksi työnhakijaksi. Myös nuoren sairaus tai vamma vaikuttaa nuoren tulevaan

elämäntilanteeseen. Yhä useammin nuoret joutuvat työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveydellisistä syistä, mutta kyseessä on paljon mm. myös älyllisen kehitysvamman vuoksi eläkkeelle päätyneitä. Seurantatutkimuksen mukaan ammatillinen kuntoutus ja koulutus nuoren kuntoutusrahakauden aikana eivät edistä nuorten työmarkkinoille siirtymistä lain tarkoituksen mukaisesti. Huomattiin myös, että yli puolella kuntoutusrahaa saaneista nuorista oli toimeentuloon liittyviä ongelmia. Nuorena eläkkeelle siirtyminen ja lyhyt työura merkitsevät taloudellisia ongelmia tai niukkuutta myös tulevaisuudessa (Koskenvuo & Hytti & Autti-Rämö 2011, 28–30.)

Nuoren kuntoutusrahan hakijaan kohdistuvat tukitoimet voivat olla taulukossa 1 mainittuja toimenpiteitä. Tukitoimenpiteitä arvioidessa huomioidaan hakijan kokonaistilanne, joka ei edellytä juuri tietynlaisten tukitoimien tarvetta.

TAULUKKO 1. Esimerkkejä nuoren kuntoutusrahakauden aikaisista kuntoutustoimenpiteistä KELA:n taulukkoa mukaillen

Opiskelun tukeminen	Sosiaalinen tuki	Psyykkisen ja fyysisen toimintakyvyn tuki
<ul style="list-style-type: none"> ▪ mukautettu erityisopetus ▪ opiskelu erityisoppilaitoksessa ▪ valmentava koulutus ▪ kuntouttava koulutus ▪ opiskelussa käytettävät apuvälineet ▪ yksilöllinen opetusmateriaali ▪ yksilöllistetyt opetusmenetelmät ▪ henkilökohtainen opiskeluohjelma ▪ henkilökohtainen työjärjestys ▪ mukautettu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ henkilökohtainen avustaja ▪ tulkkipalvelu ▪ kommunikaation apuvälineet ▪ ohjauspalvelut ▪ kuljetuspalvelu ▪ asumista tukevat palvelut ▪ vammaisten erityispalvelut ▪ kehitysvammaisten erityispalvelut ▪ tai muut vastaavat palvelut 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pitkäkestoiset terapiat ▪ (esim. fysioterapia, psykoterapia) ▪ apuvälinepalvelut ▪ kuntoutusjaksot

opiskeluaika ▪ mukautettu arviointi ▪ mukautetut opiskelutavoitteet ▪ ammattiosaamisen näytön erityisjärjestelyt ▪ työssäoppimisen erityisjärjestelyt ▪ opetuksen painotus työssäoppimisessa		
---	--	--

Vajaakuntoisuudesta huolimatta nuoren kuntoutusrahan päämääränä on työelämän mahdollistuminen omien vahvuuksien ja toimintakyvyn mukaisesti. On mahdollista, että nuoren kuntoutusrahakauden jälkeen nuori siirtyy eläkkeelle, mutta Kelan mukaan vähimmäistavoitteena ovat ainakin työllistymisen kautta saadut pienetkin lisäansiot. (Kela 2016, 40- 41.)

4.3 Nuori palvelujärjestelmässä

Valtio kantaa päävastuun sosiaaliturvaetuuksista, mutta peruspalveluissa kunnilla on keskeinen rooli peruspalveluiden järjestämisessä ja paikalliset toimijat voivat toimia melko vapaasti. (Keskitalo & Määttä 2014, 198). Vajaakuntainen, vammaisen tai syrjäytymisvaarassa oleva nuori voi olla mukana monella eri tavalla paikallisessa palveluverkostossa. Hän saattaa olla samanaikaisesti asiakkaana sosiaalitoimessa, TE-toimistossa ja terveydenhuollossa. Lisäksi hän voi olla Kelan asiakkuudessa eri etuuksien mm. asumistuen, kuntoutusrahan ja työmarkkinatuen kautta. Kela voi olla myös nuoren kuntoutuksen järjestäjä. Sosiaalityöstä nuori voidaan ohjata ns. erityispalveluihin, jotka tukevat nuorten kiinnittymistä koulutus- ja työelämään. TYP:n eli työllistymistä edistävän monialaisen yhteispalvelun asiakkaaksi ohjataan TE -toimistosta ja sosiaalitoimistosta sellaisia lisätukea tarvitsevia nuoria, joiden hakeutuminen työhön, koulutukseen tai eläkeselvittelyyn on ajankohtaista tai tulossa ajankohtaiseksi. Osalla nuorista voi olla mielenterveyden ongelmia, jonka vuoksi he hakeutuvat psykiatrisen hoidon piiriin. Moniasiakkuus voi olla nuorelle ongelmallista. Nuorta koskevat suunnitelmat eivät välttämättä ole yhteensopivia keskenään eivätkä

viranomaiset ehkä tunne toistensa pelisääntöjä ja toimintatapoja. (Palola & Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012b, 43.)

Nuorten syrjäytymiskehitys voi näkyä työelämän tai koulutuksen ulkopuolelle jäämisenä (Myrskylä, 2012). Taustalla voi olla myös sosiaalisiin sidoksiin tai ympäristötekijöihin liittyviä ongelmia. (Lehtonen & Kallunki 2013, 128–134.) Helneen (2002, 82, 97–99, 125) mukaan syrjäytyneeksi voi tulla kuka tahansa, mutta vammaisten henkilöiden syrjäytymisriski on muita suurempi. (Ahponen 2008, 198.) Edellä mainittujen syiden seurauksena nuorella voi olla kumuloituneita ongelmia. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi työttömyyden, päihde- ja mielenterveysongelmien sekä sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien aiheuttamaa kokonaisuutta, joka aiheuttaa haastavan tilanteen asiakkaan lisäksi myös palvelujärjestelmälle. Eri sektoreihin pirstoutunut palvelujärjestelmä ei ehkä huomaa avun tarvitsijan kokonaistilannetta, jonka seurauksena nuori voi jäädä ongelmiansa kanssa yksin. Kaikki toimijat ovat nuoren kannalta merkittäviä, mutta kumuloituvista ongelmista kärsivä nuori ei tiedä, että kenen puoleen pitäisi kääntyä. (Määttä & Keskitalo 2014, 197–201.) Tom Arnkil ym. (2002) kuvaa kumuloituneita ongelmia moniulotteisiksi ongelmiksi, jotka koskettavat eri sektoreita ja asiantuntijoita, mutta on vaikea hahmottaa, että kenelle asia kuuluu ja mitä niille pitäisi tehdä. (Arnkil & Eriksson & Arnkil 2002, 188).

Palvelujärjestelmässä korostuu ns. etulinjan asiakastyö, jolla on liian pienet resurssit suhteessa asiakkaiden haastaviin palveluntarpeisiin sekä asiakasmääriin. Organisaatioiden ristiriitainen tilanne voi aiheuttaa paikallisten toimintatapojen ja sääntöjen luomista, jonka seurauksena palvelut rutinoituvat ja tuovat eriarvoisuutta asiakkaiden saamaan palveluun. (Lipsky 1980, 27–29.) Eri alojen välinen yhteistyö on vähäistä, eikä palveluja tarvitsevan asiakkaan kokonaistilanteen selvittäminen kuulu kenenkään yksittäisen toimijan tehtäviin. Eri viranomaisten prosessien yhteensovittaminen yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa voi olla haastavaa. Tämä aiheuttaa väliinputoamistilanteita tai poiskäännyttämistä. (Määttä & Keskitalo 2014, 199.)

Määtän (2014) mukaan diversio eli poiskäännyttäminen on tavoitteellista toimintaa, joka käännyttää tukea hakevan henkilön pois hakemansa palvelun piiristä. Tuesta ja avusta päättävät työntekijät luokittelevat, valikoivat ja erottelevat yksilöitä, jolloin apua tarvitsevat henkilöt joutuvat ikään kuin kauppittelemaan itseään järjestelmälle sopivaksi.

(ks. Ridzi & London 2006, 725, 728; Meyers & Lurie 2005, 26). Avuntarvitsija voidaan torjua kokonaan tai hänet ohjataan joko suoraan tai epäsuoraan hakemaan apua muualta. Poiskäännyttäminen ei tarkoita yhtä tapahtumaa, vaan erinäisiä tilanteita ja tapahtumia, jossa vastuuta siirretään ja asiakasta koskevaa päätöstä viivytetään (Hänninen 2007, 8-10.)

Valtion ja kuntien palvelujärjestelmissä työskentelee eri ammattikuntien työntekijöitä, joiden ammattitaitoa, pyrkimyksiä ja motivaatiota kuvataan katutason byrokratiana (Lipsky 1980; Eräsaari 1992; Keskitalo 2008) ja Metterin (2004) mukaan portinvartijoina. Avun saamista voi joko edesauttaa tai ehkäistä se, miten asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutustilanne on onnistunut. Palvelujärjestelmää sitovat lait, asetukset ja niille määritetyt kriteerit. Organisaation resursseja säädellään siihen kohdistuvalla budjetilla, joka myös rajoittaa palvelujärjestelmän toimintamahdollisuuksia. Pirstaloituneessa palvelujärjestelmässä eri toimijat liittyvät yhteen joko tehtyjen tai tekemättä jääneiden päätösten perusteella. Näiden välisiä sidoksia kuvataan palvelujärjestelmän sisä- ja ulkoringillä. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret joutuvat vaikeisiin tilanteisiin, koska palvelu- ja etuuspäätökset tehdään eri organisaatioissa erillisinä päätöksinä, joiden välille syntyy sidoksia ja polkuriippuvuutta. (Määttä & Keskitalo 2014, 200–204).

Maavertailuraporteissa (esim. Eurofound 2012; Ben-Shalom & Stapleton 2013) on todettu eri palveluiden välisissä siirtymissä hankaluuksia, jotka passivoivat nuoria. Erityisesti työkyvyttömyysjärjestelyt kannustavat nuoria pysymään etuuden saajana. Myös Suomessa (esim. Pietikäinen 2007; Eduskunnan tarkastusvaliokunta 2013) on havaittu epäkohtia eri palvelukokonaisuuksien siirtymien välillä erityisesti vajaakuntoisten ja osatyökykyisten kohdalla. On arvioitu, että nykyiset järjestelyt kannustavat tai jopa pakottavat nuoria hakeutumaan työkyvyttömyysetuuden saajaksi, jotta heidän palvelut lääkinnällisen ja ammatillisen kuntoutuksen tai sosiaaliturvan piirissä säilyisivät. (Asplund & Koistinen 2014b, 61–62.)

Määttä ja Keskitalo (2014) kuvaavat ulkoringin toimijoita työntekijöiksi, jotka päättävät joko suoraan tai epäsuoraan peruspalvelujen etuuksista. He ovat tämän roolin kautta Metterin (2004) kuvaamia portinvartijoita, koska heillä on ammattiasemansa tuoma valta ohjata nuori asiakas palvelujärjestelmässä eteenpäin tai torjua hänen avuntarpeensa. Nuorten ongelmat voivat pahentua ja auttaminen viivästyä tai estyä, jos

ulkoringillä toimiva työntekijä ei tunnista eri ongelmista kärsivää nuorta. Sisäringin palvelut ovat erityispalveluja, joita nuori ei tavoita ilman välikäsiä. Portinvartijat toimivat joko epäsuorasti tai suorasti. Viranomaispäätöksiä tekevät työntekijät käyttävät valtaa suorasti. Epäsuoraa valtaa käyttävien toimijoiden velvollisuutena on ohjata avuntarvitsijat palvelujen ja tuen piiriin. Nuori avuntarvitsija voi tulla torjutuksi, jos työntekijä ei ymmärrä omaa rooliaan ja toimintamahdollisuuksiaan palvelujärjestelmässä. Riittävä palvelujärjestelmän tuntemus ja nuoren kokonaistilanteen hahmottaminen on tärkeää avuntarvitsijan kannalta. Suunnitelmallinen yhteistyö ulko- ja sisärinkien toimijoiden kanssa luo asiakkaita palvelevan turvaverkon, joka auttaa nuoria oikeassa paikassa oikeaan aikaan. (Määttä & Keskitalo 2014, 203–204.) Vammaisten nuorten kohdalla ristiriitaa aiheuttaa jatkuva todistelu palvelujärjestelmälle, että he ovat riittävän vammaisia saadakseen palveluja, jotka ylläpitävät työkykyä ja ylipäättään mahdollistavat työskentelyn. Kun taas työnhakutilanteessa vammaisen nuoren on todistettava, että pystyvät osallistumaan täysipainoisesti työelämäänsä. Ongelmana voi olla vammaisen nuoren kohdalla, että kiinnitetään huomiota vammaan eikä hänen osaamistaan tunnusteta tai tunnusteta. (Ekholm & Teittinen 2014, 91.)

Nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen liittyy ns. portinvartijuutta, koska nuoreen kohdistuu erilaisia tutkimuksia, lausuntoja, diagnooseja ja päätöksiä. Martinin (2016) vammaisia nuoria koskevassa tutkimuksessa huomattiin, että työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen voi olla toisten määrittämä ja ympäristön taholta annettu. Osa nuorista hyväksyi eläkkeelle jäämisen muiden vaihtoehtojen puuttuessa ja toiset vastustivat sitä voimakkaasti. Kielteinen nuoren kuntoutusrahapäätös olisi tarkoittanut eläkkeelle päätymistä, mutta kielteiseen päätökseen kohdistuvalla muutoksenhakumenettelyllä nuori pyrki pitkittämään opiskelun jatkumista ja työkyvyttömyyseläkkeelle joutumista. (Martin 2016, 144–145.) Myös kuntoutukseen pääseminen edellyttää portinvartijuutta, koska kuntoutuspalveluja ei voi saada pelkästään subjektiivisin perustein. Eri kuntoutusmuotoja koskevat eri tarkoituksesta muodostuneet tavoitteet, joita toteutetaan rajallisten resurssien puitteissa. Kuntoutukseen pääseminen edellyttää asiakkaan tavoitteiden, tarpeen ja muiden palvelujen arviointia ja portinvartijuutta. (STM, 2015:18, 17.)

Perinteisesti vammaisten henkilöiden elämänkulkua on säädelty eri alojen asiantuntijoiden taholta enemmän kuin muiden nuorten. Asiantuntijoilla on

vaikutusvaltaa mm. siihen, miten häntä hoidetaan, missä nuori käy koulunsa ja mitä etuisuuksia nuori voi saada. Kun asiat ovat monimutkaisia, niin asioita jätetään asiantuntijoiden päätettäväksi. Heidän tehtävänkuvansa voi olla kaksijakoinen, koska auttamisen lisäksi yhteiskunnan taholta heiltä odotetaan myös edellä kuvattuja portinvartijan tehtäviä. Ahponen (2008) tutkimuksessa nuorten elämäntilannetta määritettiin myös ulkoapäin, joka ei ole nuoren kannalta paras olotila. Nuoren asioista päättävät virkailijat toimivat Weberin rationaalis-oikeudellisten auktoriteettien tavoin. Työntekijä arvioi nuorelle tulevaa hyötyä ja tekee toimenpiteitä koskevat päätökset sääntöjä ja ohjeistuksia noudattaen mahdollisimman järkevästi sekä laillisesti. Muut ”tuntevat” vammaisen nuoren elämäntilanteen ja toiveet paremmin, jonka vuoksi nuori alistuu ulkoapäin määriteltyyn elämäntilanteeseen (Ahponen 2008, 194–196.)

5 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkielmani on kvalitatiivinen, koska tutkimustavoitteenani on selvittää, että mitä palvelujärjestelmän asiantuntijat kertovat vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren siirtymävaiheesta aikuisuuteen ja työmarkkinoille ja siihen liittyvästä palvelun tarpeesta sekä palvelujärjestelmän prosessista ja toimivuudesta. Kiinnostukseni kohteena on selvittää, että miten nykyinen palvelujärjestelmä edistää tai estää nuoren toimijuutta ja siirtymistä työmarkkinoille. Oma mielenkiintoni tätä aihetta kohtaan on muodostunut vammaispalvelussa työskennellessäni, jossa kohtaan nuoria vammaisia ja vajaakuntoisia henkilöitä. Aihe tarkentui ja syventyi mennessäni mukaan Turun yliopiston graduryhmään: Nuori aikuisuus sosiaalisena riskinä- syrjäytymisen vastainen SOTE. Aihe liittyy nuorten syrjäytymisen vastaiseen teemaan. Vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten palvelujen tavoitteena on ammatillinen kuntoutuminen ja työllisyyden parantaminen työkyvyttömyyseläkkeen sijaan.

Tutkielmani etenee kvalitatiivisen tutkimusotteen mukaisesti, koska tutkielmani lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen sekä tutkimuskohteen kuvaaminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2014, 161.) Kvalitatiivisen menetelmän avulla voin saada tutkielmaani syvällistä tietoa, mutta sen haittana on huono yleistettävyyttä. (Alasuutari 1999, 231).

Laadullinen tutkimus pyritään sijoittamaan yhteiskunnallisesti sopivaan tutkimuskohteeseen, josta saa myös yksityiskohtaisen kuvan. Tutkija perustelee

harkinnanvaraisen otannan tai näytteen hankintaa teoreettisilla perusteluilla. Tutkittavaa joukkoa ei kannata poimia sattumanvaraisesti, vaan kohdistaa se niihin henkilöihin, jotka täyttävät tutkimuksen kannalta sopivat tunnusmerkit. (Eskola & Suoranta 2000, 18.) Tutkielmassani haastattelen asiantuntijoita, jotka työskentelevät vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten palveluprosessissa Kelassa, TE-toimistossa, TYP-palveluissa ja kuntien työllisyys- ja sosiaalipalveluissa sekä vammaisjärjestössä.

Laadullisessa tutkimuksessa lähdetään yleensä etenemään mahdollisimman vähäisellä tiedolla ilman ennakkoasenteita tai – olettamuksia. Tutkijalla ei myöskään ole ennakkoasennetta tutkimuskohteesta tai tutkimustuloksista. Ennen tutkimuksen aloittamista täytyy olla jokin havainto tai aikaisempi kokemus tutkimusaiheesta, joka ei kuitenkaan saisi rajata tutkimustehtävää. Kun tutkija tiedostaa oman ennakkooletuksensa, niin se on suljettava viimeistään analyysivaiheessa pois tietoisuudesta. Myös tutkijan tavoitteena pitäisi olla uusien näkökulmien löytäminen ja tutkimusaiheesta oppiminen. Se onnistuu, jos tutkimuskohteesta muodostetut ennakkokäsitykset tiedostetaan ja huomioidaan tutkimusta tehtäessä. (Eskola & Suoranta 2000, 19–20.)

5.1 Tutkimuskysymykset

Palvelujärjestelmän tavoitteena on varmistaa vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren ammatillisen kuntoutuksen käynnistyminen ja toteutuminen, parantaa työllistymismahdollisuuksia ja turvata toimeentulo kuntoutuksen aikana sekä ehkäistä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Tämän tutkielman tavoitteena on saada käsitys vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren aikuisen toimijuudesta palvelujärjestelmässä liittyen työmarkkinoille siirtymiseen ja kuntouttaviin palveluihin. Kiinnostuksen kohteena ovat myös aikuistuvan nuoren syrjäytymisriskeihin liittyvät teemat ja miten nykyinen palvelujärjestelmä nuoruudesta aikuisuuteen siirryttäessä toimii nuorta tukevana palveluna. Tutkielmassani pyrin saamaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millä tavoin syrjäytymisen riskitekijät näkyvät nuoren aikuisen elämäntilanteessa palvelujärjestelmän näkökulmasta katsottuna?

2. Mitkä asiat edistävät tai estävät vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren siirtymävaihetta aikuisuuteen ja työmarkkinoille?

5.2 Haastattelu aineiston kerääminen

Laadullisen tutkimuksen yhdeksi tärkeimmäksi piirteeksi kuvataan aineiston harkinnanvaraista, teoreettista tai tarkoituksenmukaista näytettä. Ominaista on myös suhteellisen pieni tapausmäärä. Tavoitteena on tulkita teoreettisesti, kuvata tai ymmärtää tiettyä toimintaa tai tapahtumaa. Pyrkimyksenä ei ole tilastollinen yleistettävyyys vaan tutkittavan ilmiön mielekäs tulkinta. (Eskola & Suoranta 2000, 61.) Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koko ei ole ratkaiseva. Ei ole selkeää sääntöä tai ohjetta, että mikä olisi sopiva aineiston koko. Tärkeintä on tutkimusaiheen ymmärrys, josta pyritään kehittämään teoreettista herkkyyttä tutkittavaan kohteeseen. Laadullisen tutkimuksen aineisto kerätään yleensä pienestä määrästä otoksia, jotka analysoidaan mahdollisimman perusteellisesti ja laadukkaasti. (Eskola & Suoranta 2000, 18).

Valitsin tutkielmani aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun. Haastateltavia ei voi valita satunnaisesti, vaan harkitusti ja tarkoituksenmukaisesti. Heillä tulisi olla tutkittavasta asiasta mahdollisimman paljon tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88.) Tavoitteenani oli saada haastateltaviksi asiantuntijoita, joilla on tutkielmani aiheeseen liittyvä riittävän hyvä ammattitaito ja kyky reflektoida omaa toimintaansa, luottamus omiin kykyihin sekä oman ammatillisen osaamisen arvostus. Asiantuntijalle on myös tyypillistä, että hän kykenee siirtämään tietoa eri toimintaympäristöjen välillä ja ymmärtää omaa toimialaansa laajempia kokonaisuuksia. (Isoherranen & Rekola & Nurminen 2008, 146-147.) Haastatteluihin kysytyt henkilöt löytyivät oman ammatillisen verkostoni kautta sekä rohkeasti soittamalla eri sosiaalialan toimipaikkoihin sekä työllisyys-, kuntoutus- ja Kelan toimipisteisiin. Yllätyin siitä, kuinka haastavaa oli houkutella ja saada asiantuntijoita haastateltaviksi. Kaikki haastatteluun kysytyt henkilöt olivat samaa mieltä siitä, että tutkielmani aihe on tärkeä ja ajankohtainen, mutta heillä ei ole resursseja siihen osallistua. Kysyin haastatteluja ensin alustavasti sähköpostilla ja soittamalla heille muutaman päivän päästä sähköpostin lähettämisen jälkeen. Useampi henkilö kieltäytyi haastattelusta työkiireisiin vedoten. Myös esimiehiltä tuli kielteisiä kannanottoja alaistensa osallistumisesta haastatteluun, koska esimerkiksi Kelassa oli tilanne alkuvuonna 2017 ruuhkautunut. Lopulta

haastatteluihin osallistui kahdeksan henkilöä. Haastateltavat työskentelevät Kelassa, TYP-toiminnassa, ammatillisen kuntoutuksen tehtäväkentällä, nuorisotyössä, vammaisjärjestössä ja kunnan järjestämässä työllisyyspalveluissa. Haastateltavien työkokemus oli erittäin monipuolinen vuosikymmenten ajalta koskien nuorten, vajaakuntoisten ja vammaisten työllisyys- ja sosiaalipalveluja. Haastattelut toteutettiin kolmen henkilön kohdalla yksilöhaastatteluna sekä yksi parihaastattelu ja kolmen hengen ryhmähaastattelu. Kahteen ryhmähaastatteluun päädyttiin työntekijöiden pyynnöstä. He työskentelivät samassa organisaatiossa, joka mahdollisti ryhmähaastattelun järjestämisen joustavasti.

Haastattelu on yksi tiedonhankinnan perusmuoto ja se sopii erilaisiin tutkimustarkoituksiin. Haastattelussa ollaan suoraan kielellisessä vuorovaikutustilanteessa tutkittavan kanssa ja sen vuoksi tiedonkeruuta on mahdollista saada lisää itse tilanteesta sekä selvittää myös mahdollisia taustalla vaikuttavia motiiveja. Haastattelu on päämäärätietoista ja ennalta suunniteltua, joka tähtää informaation keräämiseen. (Hirsijärvi & Hurme 2001, 34, 42.) Tutkielmani tavoitteena on saada tutkimuskysymyksiini vastauksia ja kuvaus vajaakuntoisten ja vammaisten syrjäytymisen riskitekijöistä ja toimijuudesta palvelujärjestelmän näkökulmasta katsottuna. Ryhmähaastattelu on vapaamuotoinen keskustelu, jossa osallistujat tuottavat monipuolista tietoa tutkittavasta asiasta. Kiinnostuin ryhmähaastattelun mahdollisuudesta haastateltavien pyynnöstä, koska menetelmän avulla voisi saada aikaan monipuolista keskustelua haastattelun teemoista. Haastatteli voi puhua koko ryhmälle yhtä aikaa tai suunnata kysymyksiä yksittäisille jäsenille. Haastattelijan tehtävänä on huolehtia, että keskustelu pysyy valituissa teemoissa ja kaikilla osanottajilla on mahdollisuus osallistua keskusteluun. (emt., 61–63.) Ryhmäkeskustelujen yhtenä haasteena pidetään ryhmäkeskustelujen purkamista ja analyysin tekoa tallenteista, koska äänitallenteesta voi olla vaikeaa tunnistaa, että kuka on äänessä. Tämän vuoksi myös ryhmähaastattelun videointia suositellaan. (Hirsijärvi & Hurme 2001, 63.) En kokenut tässä tutkielmassa tarpeelliseksi videointia, vaan pystyin litterointivaiheessa hyvin erottamaan henkilöiden puheen, koska ryhmät olivat niin pieniä.

Teemahaastattelun aiheet ovat ennalta suunniteltu erilaisiin teemoihin, mutta kysymykset eivät etene tarkkojen ja yksityiskohtaisten kysymysten kautta. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 108.) Haastattelujen lähtökohtana olivat vajaakuntoiset ja vammaiset

nuoret palvelujärjestelmässä sekä siihen liittyvät teemat. Teemoissa käsiteltiin palvelujärjestelmän organisaatioon ja asiantuntijuuteen, yhteistyöhön ja nuorten syrjäytymisen riskeihin ja kuntoutus- ja työllisyyspalveluihin liittyviä aiheita. Teemahaastattelussa lähtökohtana on se, että tutkijalla on jo alustavia käsityksiä aiheesta ja teema-alueet on etukäteen sovittu. Teemahaastattelu on luonteeltaan avoin, joka mahdollistaa vapaamuotoisen keskustelun aiheista ja myös takaa sen, että kaikkien haastateltavien kanssa on puhuttu lähes samoista asioista. (Eskola & Suoranta 2000, 86-87.) Tutkimuksen teemahaastattelut olivat luonteeltaan melko avoimia, ja haastattelurunko oli osittain viitteellinen. Haastattelurungon teemojen luomisessa käytin apunani omaa mielenkiintoa kyseiseen aiheeseen ja tutkielmani teoreettista viitekehystä sekä aikaisemmista tutkimuksista nousseita teemoja. Teemahaastattelussa teemaluetteloa voidaan pitää keskustelun ohjausvälineenä. Haastattelutilanteet olivat mielenkiintoisia, joka herätti myös tutkielman tekijässä mielenkiinnon syventyä aiheeseen enemmän. Haastattelupyynnöjä kysyessäni puhelimitse keskustelimme jo tutkielman aiheeseen liittyen. Tämä toi varmuutta haastattelujen tekemiseen ja luottamusta siihen, että saan tutkielman aiheeseen liittyen sopivat asiantuntijat haastateltavaksi.

Laadullisessa tutkimuksessa on tutkimusasetelman rajaaminen välttämätöntä. Kaikkea mitä tutkielmaa tehdessä kuullaan tai nähdään ei kannata yrittää sisällyttää lopulliseen tutkimusraporttiin. Tutkielman tekijän omat kiinnostuksen kohteet ja tarkastelunäkökulmat vaikuttavat myös aineiston keruuseen. Tutkimustehtävän rajaamisessa otetaan myös kantaa aineistosta nousevaan ydinsanomaa, jonka tutkielman tekijä haluaa erityisesti nostaa esille. (Kiviniemi 2007, 72-73.)

5.3 Tutkimusaineiston analysointi

Krippendorffin (2004) mukaan sisällönanalyysi on yksi tärkeimpiä tutkimusmenetelmiä yhteiskuntatieteissä. Hänen mukaan sisällönanalyysin on muuntautunut monenlaisten analyysitapojen kattokäsitteeksi, eräänlaiseksi perusanalyysimenetelmäksi. Sisällönanalyysin on tutkimustekniikka, jolla tehdään toistettavissa olevia ja päteviä päätelmiä teksteistä tai muusta materiaalista. Sisällönanalyysi lisää tutkijan ymmärrystä tutkittavasta asiasta sekä tarjoaa uusia oivalluksia. Se voi antaa tietoa myös käytännön toiminnasta. Tekstin ja muiden tutkimusmenetelmien aineistojen lähtökohdassa on

erona se, että tekstillä on oma tarkoituksensa, joka on tätä tarkoitusta varten tuotettu eikä sitä voi jättää huomiotta eikä tekstin sisältöön voi sen vuoksi kajota. (Krippendorff 2004, 11,18–19.)

Sisällönanalyysi nähdään kvalitatiivisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmänä. Siinä korostetaan aineiston sisällöllisiä ja laadullisia merkityksiä. Sisällönanalyysi voi olla sekä yksittäinen metodi tai laajempi teoreettinen kehys liitettynä erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Sisällönanalyysin tavoitteena on kuvata aineistoa sanallisesti sekä saada selkeä ja yleinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Aineisto pyritään saamaan mahdollisimman tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta kuitenkaan sen sisältämää informaatiota. Tavoitteena on saada hajanaisesta aineistosta luotua selkeä kokonaisuus, josta pystytään tekemään luotettavia johtopäätöksiä. Sisällönanalyysillä tehtyjä analysointia on kritisoitu siitä, että sen avulla saadaan aineisto järjestetyksi vain johtopäätöksiä varten. Sisällönanalyysi on menettelytapa, jolla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Dokumentit voivat olla miltei mitä tahansa kirjalliseen muotoon saatettua. Sisällönanalyysi soveltuu hyvin täysin strukturoimattomienkin aineistojen analysointiin. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 91,103, 108.)

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin tavoitteena on muodostaa aineistosta teoriakokonaisuus, joka vastaa asetettuun tutkimustehtävään. Tuomi ja Sarajärvi (2013, 108–113) mallintavat Milesin ja Hubermanin (1984) kolmivaiheisen sisällönanalyysiprosessin. Ensimmäistä aineiston pelkistämistä vaihetta kutsutaan redusoinniksi. Toisessa vaiheessa aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään ja kolmannessa luodaan teoreettiset käsitteet, abstrahoidaan aineisto (ks. emt 108). Ruusuvuori, Nikander ja Hyvärinen (2010, 11–12) kuvaavat sisällönanalyysia samoin ja toteavat, että eroavaisuuksistaan huolimatta analyysivaiheet käytännössä limittyvät toisiinsa päällekkäisiksi tapahtumiksi. Kun prosessin eri vaiheet kuvataan erillisinä tapahtumina, niin sisällönanalyysiin saadaan myös kaivattua konkreettisuutta.

Valitsin tutkielmani metodiksi sisällönanalyysin, koska sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, joka ei lähtökohtaisesti sido mihinkään teoriaan tai etukäteen asetettuihin rajoihin, vaan analyysi tapahtuu väljän kehikon sisällä. Sisällönanalyysissä ei ole etukäteen asetettu tiukkoja rajoituksia aineistosta, joka mahdollistaa herkkyyden aineistolle ja kontekstille. Sisällönanalyysiä käyttämällä on tarkoitus järjestää aineisto

tiiviseen ja selkeään muotoon ilman, että informaatio katoaa. (Tuomi & Sarajärvi 2002.) Sisällönanalyysiä käyttämällä pyrin muodostamaan empiirisestä aineistostani teemoja, jotka kuvaavat asiantuntijoiden kertomana vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten syrjäytymisen riskitekijöihin ja palvelujärjestelmässä toimimiseen liittyviä teemoja. Pyrin myös ymmärtämään näiden teemojen kautta tutkittavaa aihepiiriä yleisellä tasolla ja asiantuntijoiden kertomana.

Sain haastateltavilta suullisen luvan nauhoittaa keskustelut. Nauhoitettua aineistoa kertyi noin 7 tuntia. Litteroinnin jälkeen pelkistin aineistoa ja ryhmittelin aineiston haastatteluteemojen mukaisesti eri kategorioihin. Aluksi ryhmittelin neljän isomman teeman mukaisesti, jonka jälkeen pilkoin aiheita vielä pienempiin kategorioihin. Analyysivaiheessa oli kätevää palata takaisin eri teemojen aiheisiin, koska olin ryhmitellyt ne tarpeeksi selkeästi.

5.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset

Laadulliseen tutkimukseen liittyy tutkimuksellisen eettisyyden huomioiminen.

Tutkimuksessa korostuvat analyysin systemaattisuuden ja tulkinnan luotettavuus. Analyysin tavoitteena on tuoda esille tutkimuksen aikana tehdyt valinnat ja rajaukset. Luotettavuutta lisää, kun lukijalle kuvataan mistä aineiston kokonaisuus koostuu. Aineiston vahvuuksien lisäksi kuvataan myös sen mahdollisia rajoituksia. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointia tehdessä on myös tärkeää arvioida tutkimusasetelmaa ja sen toimivuutta ja vastaako aineisto luotettavasti tutkimuskysymyksiin. (Ruusuvaara & Nikander & Hyvärinen 2010, 27–28.)

Haastattelututkimus nostaa esille eettisiä kysymyksiä, joita tutkielman tekijän on pohdittava. Tutkijan on arvioitava sitä, että miten haastateltavat valitaan ja miten heidät pitää huomioida sekä miten varmistetaan haastatteluaineiston luotettavuus ja mitä eettisiä kysymyksiä haastattelujen äänittämiseen voi liittyä? (Mäkinen 2006, 92-97.) Minulle oli tärkeää tutkielmaa tehdessäni, että löydän sopivat asiantuntijat haastatteluihini. Kuntoutus- ja työllisyysasioiden ammattiroolissa tarvitaan erityistä asiantuntemusta ko. aiheisiin, jonka vuoksi oli tärkeää saada haastatteluihin ammattiroolinsa kautta sopivat henkilöt.

Tutkielmani tavoitteena oli saada käsitys vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren aikuisen toimijuudesta palvelujärjestelmässä liittyen työmarkkinoille siirtymiseen ja kuntouttaviin palveluihin ja miten nykyinen palvelujärjestelmä nuoruudesta aikuisuuteen siirryttäessä toimii nuorta tukevana palveluna? Haastatteluihin valikoitui kahdeksan alan asiantuntijaa, jotka toimivat kuntoutus- ja työllisyyspalveluissa. Haastattelut toteutettiin pääasiassa haastateltavien työpaikoilla maaliskuussa 2017. Haastattelupyyntöjä tehdessäni olen kertonut, että haastattelut liittyvät Turun yliopiston yhteiskuntatieteiden maisterin tutkintoon liittyvään pro gradu tutkielmaan, joka suoritetaan tutkimuseettisiä periaatteita noudattaen ja julkaistaan myös sähköisenä. Olen myös kertonut haastattelupyyntöni yhteydessä, että haastatteluaineisto tulee vain minun käyttöni ja haastattelut äänitetään ja litteroinnin jälkeen hävitetään. Haastatteluihin on ollut haastateltavien esimiehen suullinen tai sähköpostilla annettu kirjallinen lupa. Haastatteluihin osallistuneilla asiantuntijat saivat käyttää omaa työaikaansa siihen. Yksi haastateltava halusi teemahaastattelun aiheet etukäteen tutustuttavaksi esimiehelle ja hänelle itselleen. Kerroin haastateltaville, että haastatteluaineisto analysoidaan anonymisti, niin, että heidän yksityisyyttään, työnkuvaansa ja tarkkaa työpaikkaa ei kerrota. Olen kysynyt jokaiselta haastattelupyyntöä kysyessäni myös, että kenelle voisin toimittaa tutkimuslupapyyntöni? Sain kaikista työyhteisöistä vastauksen, että erillistä tutkimuslupaa ei vaadita, vaan asiantuntijahaastattelut voidaan toteuttaa suullisella luvalla tai sähköpostin kautta välitetyllä vapaamuotoisella kirjallisella luvalla.

Haastattelutilanteet menivät mielestäni mukavasti ja joustavasti. Sain tutkimustuloksiini luotettavia vastauksia. Haastatteluihin osallistuneilla asiantuntijoilla oli muutamasta vuodesta 28:aan vuoteen saakka työkokemusta, joten uskoin, että he olivat haastatteluun sopivia henkilöitä työkokemuksensa ja ammattiroolinsa kautta. Tarvittaessa haastattelun aikana tarkensin ja syvensin kysymyksiä. Keskustelua olisi voinut jatkaa pidempäänkin, koska haastattelun teemat olivat tärkeitä ja ajankohtaisia asioita myös haastateltavien mielestä. Asiantuntijoille oli positiivinen asia tulla kuulluksi, koska heillä oli tärkeää sanottavaa ammattinsa puolesta. He osallistuivat mielellään haastattelututkimukseeni.

Tutkielmani tulokset olen koonnut asiantuntijoita koskevista haastatteluista enkä ole antanut oman työkokemukseni tai näkemyksien vaikuttaa tuloksiin. Laadullisessa tutkimuksessa on tarkoitus erottaa havaintojen luotettavuus ja niiden puolueettomuus toisistaan. Puolueettomuus rakentuu suhteessa siihen, pyrkiikö tutkija ymmärtämään ja

kuulemaan haastateltavan sanomaa vai vaikuttaako esimerkiksi tutkijan oma tausta ja asema siihen, miten hän kuulee ja havainnoi haastateltavia. Tämä voidaan nähdä ongelmana laadullisessa tutkimuksessa, koska tutkija itse on tutkimusasetelman luoja ja tulkitsija. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133.)

Tutkielman haastatteluun osallistui kahdeksan asiantuntijaa. Aineisto on suhteellisen niukka, mutta laadullisen tutkimuksen kannalta se ei kuitenkaan ole merkityksellistä, sillä tutkimuksessa ei pyritä yleistettävyyteen. Haastatteluaineistosta saatuja tuloksia ei voi yleistää, koska tutkielman otos on pieni ja se kohdentuu palvelujärjestelmän osalta pieneen osa-alueeseen. Pienen otoksen vuoksi on tärkeää, että haastatteluihin osallistuvien anonymiteetti säilyisi. Mielestäni sain haastatteluista riittävästi tietoa tutkielmaani varten. Etukäteen luodut haastatteluiden teemat auttoivat pitämään haastattelun sovituissa aiheissa. Tarvittaessa ohjasin haastattelun takaisin teemoihin tekemällä tarkentavia kysymyksiä. Aineiston laajuuden vuoksi tutkimustulosten totuus, pysyvyys ja sovellettavuus ovat luotettavuuden kannalta pohdittavia asioita. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteerit liittyvät tutkielman tekijään, aineiston laatuun, analyysiin ja tulosten esittämiseen. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 36.) Tutkielmassani olen pyrkinyt kertomaan ja kuvailemaan saamiani tuloksia samasta aiheesta tehtyihin aikaisempiin tutkimuksiin, joiden pohjalta olen tavoitellut oman tutkimukseni luotettavuutta sekä aiheen yleistettävyyttä ja ajankohtaisuutta.

6. Tutkimustulokset

6.1 Kuvaus haastateltavista, organisaatiosta ja asiakkuuteen ohjautumisesta

Suomalainen palvelujärjestelmä on jakaantunut useisiin eri osajärjestelmiin, jotka koskevat myös vajaakuntoisia ja vammaisia nuoria. Nuoret voivat saada palveluja eri palvelujärjestelmän osapuolilta kuntien työllisyys-, sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista, TE-toimistosta, Kelasta ja yksityisiltä palveluiden tuottajilta. Tässä tutkielmassa haastattelin nuorten aikuisten kuntoutuksen ja työllisyyden tukemisen parissa työtä tekeviä asiantuntijoita. Tutkielmaan valikoitui kahdeksan henkilöä haastateltavaksi, jotka ovat Etelä-Suomen ja Varsinais-Suomen alueelta vammaisjärjestön urasuunnittelija, samassa kunnassa työskentelevät etsivä nuorisotyöntekijä, nuorten pajaohjaaja ja työllisyysohjaaja, joka työskentelee yhden

päivän viikossa työvoiman palvelukeskuksessa (TYP) sekä Kelan kaksi ratkaisuasiantuntijaa, jotka tekevät osan työajasta työvoiman palvelukeskuksessa (TYP) ja kaksi työhönvalmentajaa ammatillisen kuntoutuksen tehtäväkentältä.

Kaikki haastatellut työntekijät olivat naisia ja melkein kaikilla oli sosiaalialan koulutus, sosionomin, sosionomi YMK tai sosiaalialan ohjaajan tutkinto. Kahdella oli myös nuoriso-ohjaajan koulutus ja yhdellä yhteisöpedagogin ja kahdella sairaanhoitajan tutkinto. Useammalla henkilöllä oli taustalla myös muitakin tutkintoja kuten merkonomi, kuvataideterapeutti, kehitysvammaisten hoitaja ja seikkailuohjaaja sekä psykologian ja kuntoutusalan opintoja avoimesta yliopistosta. Työkokemus nykytehtävästä nuorten aikuisten parissa ja työllisyyden ja kuntoutuksen tehtäväkentältä vaihteli kolmesta vuodesta 28: aan vuoteen. Haastateltavien kohdejoukko edusti asiantuntijoita, joiden kautta nuorten asiakkuus palvelujärjestelmässä konkretisoituu. Nuoret päätyvät palvelujen asiakkaaksi eri reittejä. He voivat hakeutua palvelujen piiriin itse tai heidät voidaan ohjata niihin toisaalta.

Vammaisjärjestön urasuunnittelijan asiakkaaksi nuoret ohjautuvat hyvin aktiivisesti joko itse tai eri yhteistyötahojen kuten opinto-ohjaajien, opettajien ja kuntoutusohjaajien kautta. Joskus myös TE-toimiston kautta. Myös nuorten vanhemmat ottavat yhteyttä saadakseen tietoa vammaisen nuoren ammatinvalintaan ja opiskelu- ja työllisyysasioihin liittyen. Vammaisjärjestön urasuunnittelijan työ on matalan kynnyksen palvelua, jonka tavoitteena on tukea vammaista nuorta kuntoutus-, opiskelu ja työllisyysasioissa. Tärkeänä osana urasuunnittelijan työtä on vammasta ja sairaudesta tiedottaminen ja oikeiden palveluiden etsiminen, joka mahdollistaa vammasta tai sairaudesta huolimatta mahdollisimman normaalin elämän. Tavoitteena on tukea nuorta työllistymään ja siirtymään työmarkkinoille. Urasuunnittelijan asiakkuudessa voidaan viipyä vuosien ajan, muutaman kerran tai palveluohjaus voi olla kertaluonteista.

Haastatteluun osallistuneet saman kunnan etsivä nuorisotyöntekijä, pajaohjaaja ja työllisyysohjaaja toimivat hyvin tiiviissä yhteistyössä toistensa kanssa. Etsivään nuorisotyöhön ohjaututaan asiakkaaksi useiden eri toimijoiden kautta tai nuoren itsensä tai vanhemman yhteydenoton kautta. Etsivää nuorisotyötä määrittelee Nuorisolaki (1285/2016), jonka vuoksi toisen asteen oppilaitos on ilmoitusvelvollinen, jos alle 25-vuotias nuori keskeyttää opiskelunsa. Myös puolustusvoimat ovat ilmoitusvelvollisia, jos nuori keskeyttää asepalveluksensa. Etsivä nuorisotyöntekijä saa myös

yhteydenottoja sosiaalityöntekijöiltä, psykologeilta, terveydenhuollosta ja psykiatrisen poliklinikan kautta. Yhteydenoton jälkeen etsivä nuorisotyöntekijä joko soittaa tai lähettää kirjallisen yhteydenotto pyynnön, jonka jälkeen kartoitetaan nuoren palveluntarvetta ja elämäntilannetta. Jos nuori tarvitsee tukea ja apua elämäntilanteessaan, niin tapaamisen tiheys riippuu nuoren omasta motivaatiosta ja tarpeista. Häntä voidaan tavata esimerkiksi päivittäin tai viikoittain. Etsivän nuorisotyön tavoitteena on tavoittaa nuoria, jotka eivät ole opiskelemassa, työssä tai palveluissa ja tukea heitä tarvitsemisessaan palveluissa sekä motivoida kohti opiskelua tai työelämää.

Kunnan työllisyysohjaajaan asiakkuuteen kuuluvat kaikki kunnan pitkäaikaistyöttömät myös nuoret mukaan lukien. Nuoret asiakkaat ohjautuvat työllisyysohjaajan luokse pääasiassa sosiaalityöntekijöiltä, sosiaali-ohjaajilta ja etsivältä nuoriso-ohjaajalta. Jos alle 25 vuotias nuori on saanut neljä kuukautta toimeentulotukea, niin Kelan kuuluu ilmoittaa siitä kuntaan (työllisyysohjaajalle). Yhteydenottoja tulee myös TE-toimiston kautta. Työllisyysohjaajan asiakkaaksi tulee asiakkaita myös jo asiakkuudessa olevien vanhempien kautta. He ovat huolissaan kotona asuvasta työttömästä nuoresta ja kysyvät neuvoa tähän tilanteeseen samalla, kun itse asioivat työllisyysohjaajan luona. Työllisyysohjaajan tehtävään kuuluvat aktivointisuunnitelmat ja viranhaltijapäätökset, jotka mahdollistavat työttömien osallistumisen kunnan pajatoimintaan, työkokeiluun ja kuntouttavaan työtoimintaan. Työllisyysohjaaja osallistuu myös monialaisen työllisyyspalvelujen (TYP) suunnitelmien tekemiseen yhtenä päivänä viikossa.

Kunnan pajatoimintaan ohjaututaan asiakkaaksi kunnan työllisyysohjaajan ja TE-toimiston kautta. Asiakkaita on vuodessa muutamia kymmeniä. 16-29-vuotiaat nuoret voivat olla pajalla kunnan järjestämässä kuntouttavassa työtoiminnassa sosiaalitoimen kautta tai työkokeilussa 1-5 päivänä viikossa TE-toimiston kautta. Tavoitteena on ehkäistä syrjäytymistä, tukea ja neuvoa nuorta koulutus- ja työllisyysasioissa ja ohjata arjenhallinnassa.

Kelan ratkaisuasiantuntijoiden työnkuvaan kuuluvat päätökset, lääkinnällisestä kuntoutuksesta, nuoren kuntoutusrahasta, ammatillisesta kuntoutuksesta, harkinnanvaraisesta kuntoutuksesta ja kuntoutuspsykoterapiasta. Työnkuvaan kuuluu myös monialaiseen työllisyyspalveluihin (TYP) osallistuminen, jonka asiakkaaksi tullaan TE-toimiston tai sosiaalitoimen lähetteellä. Asiakkaat ohjautuvat Kelaan muiden sidosryhmien kautta eikä Kelassa välttämättä tiedetä, että kuka on ollut nuoren tukena

tekemässä hakemusta Kelan kuntoutukseen. Yleensä taustalla on sosiaalityöntekijä, lääkäri tai TE-toimisto. Koska Kelalle toimitettuun kirjalliseen hakemukseen tarvitaan liitteeksi ajantasainen lääkärinlausunto, niin nuoren on täytynyt asioida myös ensin terveydenhuollon puolella. Kelan ratkaisuasiantuntijan tehtävänä on mahdollistaa kuntouttavat toimenpiteet ja ehkäistä nuorten syrjäytymistä yhdessä kuntien ja TE-toimistojen kanssa. Ammatillista kuntoutusta säätelee laki, joka määrittelee ammatillisen kuntoutuksen päätöksessä huomioimaan kokonaisvaltaisesti nuoren tilanteen. Tavoitteena on tukea vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten opiskelua ja työllistymistä kuntoutustoimenpiteiden avulla. (Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista 566/2005.)

Ammatillisen kuntoutuksen työhönvalmentajat toimivat yksityisen työnantajan palveluksessa, joiden tehtävänä on toteuttaa Kelan tilaamaa ja maksamaa työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta, josta mm. edellä mainittu Kelan ratkaisuasiantuntija on tehnyt hakemuksen perusteella päätöksen. Kun kuntoutuja saa Kelan ratkaisuasiantuntijan tekemän myönteisen päätöksen ammatillisesta kuntoutuksesta, niin nuori itse valitsee Kelan kilpailuttamista ammatillisen kuntoutuksen toimijoista itselleen sopivan palveluntuottajan. Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on tukea nuorta työllistymään, jonka työ- tai opiskelukyky on heikentynyt sairauden tai vamman vuoksi. Ammatillista kuntoutusta järjestetään työkokeiluna, työvalmennuksena tai näiden yhdistelmänä, joiden tavoitteena on löytää nuorelle sopiva työpaikka. Asiakkuuden kesto voi vaihdella 60-240 päivän välillä riippuen ammatillisen kuntoutuksen sisällöstä.

Edellä on kuvattu haastatteluihin osallistuneiden työntekijöiden tehtäväkenttää. He edustavat eri asiantuntijoita, joiden kaikkien luona sama nuori voisi periaatteessa asioida, jos on vajaakuntoinen tai vammaisen nuori, joka etenee pitkin palvelupolkua paikasta toiseen voimavarojen lisääntyessä. Nuori voi siis edetä TE-toimiston ja kunnan palvelujen kautta Kelaan ja TYP-toiminnan asiakkaaksi. Jos nämä kaikki palvelut on kierretty, niin viimeisenä voi olla vuorossa esimerkiksi Kelan ammatillinen kuntoutus.

Vammaisjärjestön urasuunnittelija voi olla nuoren elämänsä mukana eri vaiheissa, kun apua tai tukea tarvitaan koulutus-, kuntoutus- ja työllisyysasioissa. Urasuunnittelija on tukena myös vaikeissa elämäntilanteissa, kun vammaisen nuoren elämäntilanne vaatii selvittelyä, oli hänellä asiakkuus sitten missä tahansa palvelujärjestelmän kohdassa. Kunnassa toimivat etsivä nuorisotyöntekijä ja pajaohjaaja seuraavat läheltä

nuoren arkea ja elämäntilannetta ja ovat ohjaamassa elämässä eteenpäin esimerkiksi työllisyys ja kuntoutuspalveluihin. Kunnan työllisyysohjaaja on mahdollistamassa vajaakuntoisen ja vammaisen nuorten palveluja kunnassa sekä siirtymistä eteenpäin palvelujärjestelmässä kunnan palveluista seuraavalle tasolle. Yhteistyö Kelan ja TE-toimiston kanssa vie vaikeasti työllistyvän nuoren asioita eteenpäin ja on mukana mahdollistamassa tarvittavia kuntoutus- ja työllistymispalveluja. Edellä mainitut tahot tekevät toistensa kanssa yhteistyötä ja heidän kaikkien tavoitteena on yhdessä ja erikseen auttaa myös vammaista ja vajaakuntoista nuorta elämässä eteenpäin ja tarvittavien palvelujen piiriin.

6.2 Työntekijöiden kuvaus asiakasnuorten profiilista

Haastatteluun osallistuneet ja edellä kuvatut asiantuntijat kuvailevat asiakasnuorten profiilia monipuolisesti ja samankaltaisesti. Palvelujärjestelmässä liikkuvat nuoret voivat olla samojakin henkilöitä ja eri aikoina eri asiantuntijoiden asiakkuudessa.

Vammaisjärjestön uraohjaajan asiakkaat ovat nuoria, joilla on vamma tai sairaus, jonka vuoksi he ovat vammaisjärjestössä mukana. Yleensä nuoret ovat itse aktiivisia toimijoita, mutta myös vanhemmat toimivat lastensa puolesta. Vammaisen nuoren vanhemmat mahdollistavat usein nuoren asumisen kotona. He voivat toimia ylihuolehtivasti, jonka vuoksi nuori ei muuta pois kotoa. Vammainen nuori voi olla myös aktiivinen ja löytää hyvin paikkansa yhteiskunnasta tarvittavien palveluiden ja oman aktiivisuuden avulla. Vammaisissa nuorissa on paljon myös yksinäisiä henkilöitä, jotka ovat jääneet yhteiskunnan palveluista kotiin ja viettävät aikaansa paljon tietokoneella.

Kunnan etsivän nuorisotyöntekijän, pajaohjaajan ja työllisyysohjaajan kuvaamat asiakkaat ovat nuoria, jotka ovat keskeyttäneet opiskelun tai asepalveluksen tai heillä voi olla mukautettuna suoritettu tutkinto vajaakuntoisuuden tai vammaisuuden vuoksi. Asiakasnuorilla on pitkään jatkunutta työttömyyttä. Heillä voi olla terveydellisiä ongelmia eli jokin sairaus, vamma tai haitta, joka estää fyysisen työn tekemisen. Nuorilla on myös psyykkisiä, sosiaalisia ja neurologisia ongelmia. Nuorilla on myös kumuloituneita ongelmia eikä aina ole selvillä, että mikä nuorta oikein vaivaa ja mikä on se suurin ongelmakohta. Työntekijät kuvaavat, että osalla nuorista on huono

itsetunto, koska he ovat kokeneet isoja pettymyksiä, kun sopivaa opiskelu- tai työpaikkaa ei ole löytynyt. Moni nuori kokee olevansa epäonnistunut ihminen. Heillä on myös näköalattomuutta, jonka vuoksi he kyseenalasitavat palveluiden tarpeellisuuden eivätkä he sen vuoksi välttämättä sitoudu sovittuihin palveluihin. Taloudelliset ongelmat ovat nuorilla hyvin yleisiä, jotka johtuvat pikavipeistä ja veloista, jonka myötä luottotietoja ei ole. Taloudellisten ongelmien vuoksi ei ole ajokorttia ja nuoret asuvat usein huonojen liikenneyhteyksien päässä kaukana palveluista. Pajaohjaajan kertoman mukaan nuorten pajatyössä ei ole ollut paljon nähtävissä nuorten päihdeongelmia, mutta mielenterveysongelmat ovat yleisiä asiakasnuorten keskuudessa. Nuorilla voi olla yksinäisyyttä ja hyvin kaventunut sosiaalinen verkosto. Nuorten kavereilla on samoja ongelmia kuin asiakasnuorella itsellään ja kaveritkin ovat työttömänä tai mielenterveyssyistä eläkkeellä. Monet työttömät vajaakuntoiset ja vammaiset aikuistuvat nuoret asuvat vielä vanhempiensa kanssa. Vanhemmat usein mahdollistavat aikuistuvan nuoren kotona asumisen. Nuori on voinut olla omien vanhempiensa elätettävänä jo vuosikausia ilman minkäänlaista toimintaa tai palveluja. Myös asiakasnuorten vanhemmilla esiintyy työttömyyttä, mielenterveysongelmia ja talousvaikeuksia, jonka vuoksi myös hekin voivat olla mukana kunnan järjestämissä palveluissa. Vanhempien asenne omaa nuorta kohtaan voi olla pessimistinen eivätkä he näe nuoren elämäntilanteesta positiivisia mahdollisuuksia.

Kelan ratkaisuasiantuntijoiden asiakkailla on jokin haitta, vamma tai sairaus, joka aiheuttaa työkyvyttömyyden uhkaa ja sen vuoksi työkyky ja ansiomahdollisuudet ovat olennaisesti heikentyneet. Asiakasnuorilla esiintyy myös mielenterveysongelmia, motivaatio-ongelmia ja oppimisvaikeuksia. Asiakkaissa on nuoria, joilla on neurologisia ongelmia esimerkiksi autismin kirjon häiriöitä, jonka vuoksi sosiaaliset taidot ovat puutteellisia ja vaikeuttavat yhteiskunnassa toimimista. Mielenterveysongelmat näkyvät paniikkihäiriönä ja ahdistuneisuushäiriönä. Heillä on pitkään ollut työttömyyttä, alhainen koulutustaso tai ei koulutusta ollenkaan tai koulutus on keskeytynyt jo useampaan kertaan. Elämänhallinnassa näkyy heikkoutta ja taustalla on tai on ollut päihteiden käyttöä. Asiakasnuorten perheissä on havaittavissa myös työttömyyttä, mutta lääkärinlausunnossa on yleensä hyvin niukasti taustatietoa nuoren tilanteesta. TYP palveluissa mukana olevien nuorten elämäntilanteesta ja sosiaalisesta taustasta saadaan monipuolisempi selvitys sosiaalityöntekijöiden toimesta. Usein asiakasnuoret asuvat vielä omien vanhempiensa kanssa samassa taloudessa.

Työhönvalmentajat kuvailevat ammatillisen kuntoutuksen asiakasnuoria alle 30-vuotiaiksi, jotka ovat koulupudokkaita tai pitkään olleet työttöminä ja eri palvelujen piirissä kunnissa ja TE-toimistossa. Heillä on yleensä jokin sairaus tai vamma, joka heikentää työllistymismahdollisuuksia ja he ovat sen vuoksi ammatillisen kuntoutuksen asiakkuudessa. Nuorilla esiintyy mielenterveysongelmia, oppimisvaikeuksia ja neurologisia ongelmia sekä motivaatio-ongelmia. Nuorilla on asiakkuuksia myös velkaneuvonnassa, mielenterveystoimistossa, päihdeneuvonnassa ja sosiaalitoimessa. Asiakkaat voivat olla myös lastensuojelun jälkihuollon asiakkaana. Nuoren kotitaustassa nähdään myös ongelmia ja sen myötä nuorilla esiintyy arjenhallinnan ja motivaation puutteita.

6.3 Asiantuntijoiden näkemys palvelujärjestelmän toimivuudesta

Vajaakuntoiset ja vammaiset nuoret toimivat Suomessa monitahoisessa ja pirstaleisessa palvelujärjestelmässä eikä ongelmakohdiltakaan välttyä, vaikka palveluja on hyvin saatavilla. Suomessa on ollut 2000-luvulla useita nuorten kuntoutuspalvelujen tutkimus- ja kehittämishankkeita, jotka ovat liittyneet eri palvelujen parempaan kohdentumiseen ja koordinointiin. (Harkko & Lehtikoinen & Lehto & Ala-Kauhaluoma 2016, 112). Lähtökohtaisesti palveluista vastaavat tahot työskentelevät itsenäisesti ja vastaavat oman ammatillisen roolinsa toteuttamisesta palvelujärjestelmässä. Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut tarkastelemaan haastatteluun osallistuneiden ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia nuorten palvelujärjestelmässä toimimisen ongelmakohdista ja syrjäytymistä ehkäisevistä toimenpiteistä ja yhteistyöstä. Haastatteluun osallistuvat työntekijät vastasivat teemahaastattelun kysymyksiin oman ammattiroolinsa näkökulmasta katsottuna.

Jotta nuoret saisivat tarvitsemiaan palveluja, niin ennen kaikkea tiedotusta pitäisi lisätä. Lähes kaikki haastateltavat mainitsevat tiedonpuutteen, joka vaikuttaa vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten palvelujen hakemiseen ja saamiseen. Erityisesti terveydenhuollossa, usein lääkäreillä on puutteelliset tiedot palvelujärjestelmän mahdollisuuksista ja ammatillisesta kuntoutuksesta. Tätä pidetään erityisen isona haasteena. Lääkärinlausunnot voivat olla puutteellisia, koska lääkärillä ei ole tietoa palvelujärjestelmästä eikä tiedetä mitä lausunnolla haetaan. Lääkärin tekemät tutkimukset ovat liian suppeita ja lausunnot puutteellisia. Kelan ratkaisuasiantuntijan

mielestä terveydenhuollossa pitäisi lisätä tietoa Kelan kuntoutuspalveluista, jotta he osaisivat neuvoa potilasta hakemaan palveluja. Lisätietoa tarvitaan myös nuorille itselleen, vanhemmille, oppilaitoksiin erityisesti opinto-ohjaajille ja työnantajille. Vammaisjärjestön urasuunnittelijan yhtenä tärkeänä tehtävänä on tiedottaa nuorten kuntoutus – ja työllisyyspalveluista mahdollisimman laajasti esimerkiksi koulujen opinto-ohjaajille.

6.3.1 Palveluprosessien kriittiset kohdat

Lähes kaikki haastateltavat mainitsevat, että nuorelle kriittisin kohta palvelujärjestelmässä on nivelvaihe, kun ammatillinen koulutus päättyy. Peruskoulun puolella nuorella on paremmin käytettävissä koulukuraattorin ja terveydenhoitajan palveluja ja he ovat tiukemmin mukana järjestelmässä. Ensimmäisen nivelvaiheen yhteyteen peruskoulun jälkeen on järjestetty kymppiluokan tapaisia mahdollisuuksia, joka pitää nuorta vielä mukana koulujärjestelmässä. Siirtyminen peruskoulun jälkeiseen opetukseen muuttaa tilannetta. Kun nuori valmistuu tai keskeyttää opintonsa ammatillisessa koulutuksessa, niin he voivat hävitä kokonaan palvelujen ulkopuolelle. Kaikilla nuorilla ei ole motivaatiota tai tietoa hakeutua häntä tukeviin palveluihin. Etsivä nuorisotyöntekijä ja työllisyysohjaaja saavat yllättävän usein yhteydenottoja nuorista, jotka ovat asuneet kotona vanhempiensa kanssa samassa taloudessa jo usean vuoden ajan ilman toimeentuloa tai kontaktia palvelujärjestelmään.

Haastateltavien kertoman mukaan vajaakuntoinen ja vammainen nuori on haastavassa tilanteessa, jos hän on suorittanut ammatillisen koulutuksensa mukautettuna ja tämän jälkeen pitää hakeutua avoimille työmarkkinoille. Vastassa on työelämä, joka ei pysty tarjoamaan vajaakuntoiselle ja vammaiselle nuorelle sopivaa työtä. Terveystila voi olla sellainen, että nuori pystyisi tekemään osa-aikaista työtä tai olemaan osa-aikaisesti työkyvyttömyyseläkkeellä, mutta sellaista käytäntöä on mahdotonta sovittaa nykyiseen palvelujärjestelmään ja työelämään soveltuvaksi. Vajaakuntoisille nuorille ei ole tarjolla ns. suorittavia työpaikkoja, joissa he voisivat paremmin pärjätä terveydentilansa puolesta. Työelämän vaatimukset eivät huomioi nuorta, jolla on terveydellisiä ongelmia. Poikkeuksellisen moni vajaakuntoinen tai vammainen nuori on suorittanut mukautetusti catering-alan tutkinnon. Työllisyysohjaajan näkemyksen mukaan mukautetun ammattitutkinnon suorittaneet henkilöt kouluttautuvat suoraan työttömiksi, koska

varsinkaan pienissä kunnissa ei ole tarpeeksi osatyökyisten työpaikkoja. Keittiöalan työtehtävistä löytyy soveltavia työtehtäviä, mutta pienessä kunnassa on rajallinen määrä kyseisiä töitä.

Myös vammaisjärjestön urasuunnittelijan mukaan vammaisella nuorella on vaikeuksia saada työkokemusta. Opintoihin liittyviä työssäoppimisjaksoja on vaikea löytää, jos on vammainen nuori. Tällöin työssäoppimisjakso täytyy suorittaa esimerkiksi oppilaitoksessa ja se ei vastaa todellista työkokemusta. Vammaiset nuoret kokevat, että terveet nuoret vievät heidän työpaikkansa. Ammattiin valmistumisen jälkeen työkokemusta ei ole karttunut eikä työpaikkaa ole helppo saada. TE-toimistossa on nuorille suunnattuja palkkatukirahoja viime vuosina karsittu ja myös vammaisten nuorten on ollut haastavaa saada työpaikkaa palkkatuen avulla. Tämän vuoksi moni vammainen ja koulutettu nuori luovuttaa ja hakeutuu mieluummin eläkkeelle. Kun vammainen nuori on eläkkeellä, niin hän on perustoimeentulon varassa. Eläkkeen voisi jättää lepäämään, jos pääsee töihin. Moni vammainen nuori valitsee taloudellisista syistä eläkkeellä pysymisen, koska ansiotulot vaikuttavat asumistukeen. Nuori voi kokea, että työssä käyminen ei kannata, koska taloudellinen tilanne muuttuu epävarmaksi, jos menee töihin.

Myös muutkin nivelvaiheet kuin opintojen päättyminen aiheuttavat nuorille ongelmatilanteita. Jos nuori on mielenterveysongelmien vuoksi psykiatrisella osastolla hoidossa ja kotiutuu sieltä, niin voi mennä vuosikin aikaa, että kukaan kunnassa saa tietoa nuoren tilanteesta. Osastohoidon päättymisen jälkeen tietoa ei välttämättä tule etsivälle nuorisotyöntekijälle tai sosiaalitoimen puolellekaan. Myös armeijasta kotiutuminen, opiskelujen päättyminen tai lastensuojelun jälkihuollosta kieltäytyminen tai sen päättymisen vaikeuttavat nuoren tilannetta, jos jää ongelmien kanssa yksin tai ei ole tarpeeksi tietoa palvelujärjestelmän mahdollisuuksista. Vaikka nivelvaiheista tulisikin tieto etsivälle nuorisotyöntekijälle, niin nuori voi kieltäytyä avusta. Haastattelussa kunnan työntekijät ja ammatillisen kuntoutuksen työhönvalmentajat kertovat kohtaavansa nuoria, jotka haluavat syrjäytyä omasta tahdostaan eivätkä he halua olla mukana työllisyys- ja kuntoutuspalveluissa eikä opiskelemissa tai työssä.

Kunnan työntekijät näkevät vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten palveluprosessin täysin organisoimattomana kokonaisuutena. Nuorten asioissa voi olla mukana sosiaalitoimi, nuorisotoimi, TE-toimisto, Kela, mutta kukaan ei hallitse nuoren

tilanteessa kokonaisuutta eikä yksittäinen työntekijä voi ratkaista yksin nuoren ongelmia. Myös työntekijän on vaikea hahmottaa kokonaisuutta ja kaikkia mahdollisuuksia palvelujärjestelmässä, mutta vielä vaikeampaa se on nuorelle itselleen. Eri palveluiden toimintarajat ovat tiukat, jonka vuoksi yhteistyötä on haastavaa tehdä. Joskus nuoren tilanne vaatisi nopeaa etenemistä, mutta asioita ei voi työntekijänkään avustamana kiirehtiä, joten nuori voi kadota jo pois palveluiden piiristä. Asian eteenpäin viemistä voi viivästyttää vaikeus saada ajanvarausta lääkärille tai puutteellinen lääkärinlausunto. Tämä vaikuttaa erityisesti nuoren kuntoutusrahan ja ammatillisen kuntoutuksen hakemusprosessiin.

Kunnan työllisyysohjaaja kokee, että kaikkien nuorten kohdalla palvelujärjestelmä ei toimi. Nuori on voinut olla pitkään työllisyyspalveluissa mukana. Kun nuoren ammatillinen kuntoutus päättyy, niin hän palaa takaisin kunnan työllisyysohjaajan palveluiden piiriin eli lähtöpisteeseen, koska työpaikkaa ei ole kuntoutusjakson jälkeen löytynyt. Ammatillisesta kuntoutuksesta saadaan selvityksiä ja lausuntoja, mutta kuntoutuksen päättyessä se ei ole tuonut nuorelle toivottua työpaikkaa ja taas ollaan uuden alussa miettimässä, että mitä seuraavaksi tehdään? Mahdollisesti kaikki palvelujärjestelmän vaihtoehdot on jo kokeiltu. Kun nuoren tilanteeseen taas palataan myöhemmin, niin elämäntilanne on voinut muuttua ja aikaisemmin tehdyt ammatillisen kuntoutuksen selvitykset ovat jo vanhentuneet ja edessä on uusi arvio ja palvelun tarve.

Nuorten tilannetta palvelujärjestelmässä vaikeuttavat esimerkiksi TE-toimiston pienet määrärahat. Työttömällä nuorella voi olla sosiaalisia, fyysisiä ja psyykkisiä ongelmia, jotka vaatisivat lisäselvityksiä TE-toimiston puolella. Niukkojen määrärahojen vuoksi TE-toimisto ei teetä yksityisellä puolella lisäselvityksiä nuoren terveydentilasta, joten lisäselvityksiä haetaan kunnan sosiaalitoimen tai työllisyysohjaajan kautta. Nuorella voi olla esimerkiksi persoonallisuushäiriö tai mielenterveysongelma, johon tarvitaan erityisasiantuntijan tutkimuksia ja selvityksiä. Yksittäisen työntekijän on vaikea asioida nuoren kanssa ja saada hänen asioitaan eteenpäin. Kenelläkään ei ole kokonaiskäsitystä nuoren tilanteesta ja yhteistyö eri toimijoiden kanssa on hidasta ja lisäselvityksiä on vaikea saada. Vaikeimpien asiakasnuorten tilanteet vaatisivat erityispalveluja- ja selvityksiä esimerkiksi työkykyarvioinnin tekemiseen. Suomessa on hyviä palveluja tarjolla, mutta kunnan työntekijöiden käsityksen mukaan arvioita ja perusteellisia selvityksiä tehdään liian vähän ja puutteellisesti. Moniongelmaisen nuoren tilanteeseen pitäisi paneutua huolellisesti, jotta tarvittavan laaja selvitys saataisiin.

Kun nuori on työllisyys- ja kuntoutuspalveluissa mukana, niin ongelmana ovat pitkät käsittelyajat. Kun nuorelle haetaan ammatillista kuntoutusta Kelasta, niin käsittelyaika voi kestää noin kuukauden. Ennen kuin ammatillinen kuntoutus voi alkaa, niin prosessissa on voinut kestää yhteensä jo kaksi tai kolme kuukautta. Tässä ajassa nuoren elämäntilanne ehtii jo muuttua tai motivaatio kuntoutukseen hävitä. Myös puutteellinen lääkärinlausunto ja tietojen saaminen voi hidastaa prosessia. Erityisesti tästä ovat huolissaan Kelan ratkaisuasiantuntija ja kunnan työllisyysohjaaja. Nuoren pitäisi saada oikeat palvelut oikealla hetkellä, jotta hän ei ehtisi hävitä palvelujen ulkopuolelle.

6.3.2 Eriarvoisuus

Haastatteluissa tulee esille asioita, joihin vaikuttavat nuoren maantieteellinen asuinpaikka sekä sosiaalinen ja taloudellinen elämäntilanne. Palveluiden järjestymiseen vaikuttavat myös alueelliset ja kuntakohtaiset erot. Haastatteluun osallistuneilla asiantuntijoilla on kokemuksia työskentelystä useammasta eri kunnasta ja Kelan ratkaisuasiantuntijat asioivat usean eri kunnan toimijoiden kanssa. Heidän mukaan nuoren asuinpaikkakunta vaikuttaa vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren tilanteeseen. Jos kunnan taloudellinen tilanne on hyvä ja kunnan päättäjät arvostavat nuorille suunnattuja palveluja, niin mahdollisuuksia on enemmän. Jos kunnassa on tiukka taloudellinen tilanne, niin usein rahoja vähennetään myös työllisyyspalveluista. Pienissä kunnissa palveluiden järjestäminen on usein ketterämpänä verrattuna isoihin kuntiin. Pienissä kunnissa nuori saa yleensä myös henkilökohtaisempaa ohjausta. Pienissä kunnissa palveluiden kehittäminen sosiaalitoimessa ja työllisyyspalveluissa voivat jäädä puutteelliseksi, koska asiakkaita on lukumäärältään vähän. Isoissa kunnissa palveluja järjestetään monipuolisemmin, koska työttömien, vajaakuntoisten ja vammaisten lukumäärät ovat isoja.

Kelan ratkaisuasiantuntijan mukaan ammatillisen kuntoutuksen hakemukseen tarvitaan hyvä ja monipuolinen lääkärintodistus. Jos lausunto on sisällöltään suppea, niin se vaikeuttaa kuntoutuspäätöksen tekemistä. Jotta kuntoutusta voidaan myöntää, niin tietyt kriteerit pitää Kelan ohjeistuksen mukaan täyttyä. Terveystieteiden ja lääkäreiden tietoisuus kuntoutusmahdollisuuksista vaihtelevat paljon, joka vaikuttaa suoraan myös nuoren asioiden etenemiseen Kelan ja TE-toimiston puolella. Jos lääkärinlausunnossa ei

ole tarpeeksi tietoa, niin Kela voi tehdä omia selvityksiä aikaisemmista tiedoista. Jos riittäviä tietoja ei saada, niin asiaan on tehtävä kielteinen päätös.

Työllisyysohjaajan näkemyksen mukaan esimerkiksi kuntoutuksessa olevien nuorten tilanteesta tehdyt selvitykset ovat usein liian pintapuolisia. Nuoren kanssa on ehkä työskennelty pitkäänkin, mutta selvityksestä tai kuntoutuksesta ei ole hyötyä nuoren tilanteeseen. Haastateltavien mukaan nuoren asioiden hoitaminen ja motivointi riippuu myös henkilöistä, kenen kanssa nuori asioi. Vuorovaikutussuhteen muodostuminen ja työntekijän resurssit, aktiivisuus ja tietoisuus palvelujärjestelmän mahdollisuuksista vaikuttavat myös nuoren asioiden etenemiseen. Lähes kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että siinä on suuria paikkakuntakohtaisia ja virkailijakohtaisia eroja.

Moni nuorista asuu kaukana palveluista samassa taloudessa vanhempiensa kanssa. Palveluihin voi olla matkaa 20 kilometriä, jonka vuoksi on vaikea sitoutua palveluihin esimerkiksi nuorten pajalla käymiseen säännöllisesti. Yleisiä kulkuneuvoja ei kulje riittävästi tai ollenkaan, jolla nuori voisi kulkea esimerkiksi ammatilliseen kuntoutukseen. Usein nuorten taloudellinen tilanne on heikko, eikä ole mahdollisuutta hankkia ajokorttia tai autoa. Kelan ammatillista kuntoutusta järjestetään usein vain isommilla paikkakunnilla. Kun nuoren on saanut motivoitua hakemaan ammatillista kuntoutusta, niin se voi yllättäen peruuntua, koska nuorella ei ole mahdollisuutta kulkea sinne. Kelan ratkaisuasiantuntijan näkemyksen mukaan tässä asiassa on tapahtunut vuosikymmenien aikana muutos. Aikaisemmin nuoret halusivat lähteä kaupunkiin ja menivät mielellään ammatilliseen kuntoutukseen oman paikkakunnan ulkopuolelle. Nyt tilanne on toinen ja moni nuori ei suostu lähtemään isommalle paikkakunnalle, vaikka kuljetus järjestyisikin. Oman haasteensa tilanteeseen tuo myös nuoren arjenhallinnan, unirytmien ja elämänrytmien ongelmat, kun palvelut ja työpaikat sijaitsevat kaukana nuoren asuinpaikasta.

Haastatteluun osallistuneet työntekijät ovat tavanneet nuoria, joilla ei ole motivaatiota palveluihin, koska heidän omat vanhemmat huolehtivat nuoren elämisen kuluista. Jos nuorella on terveydellisiä ja taloudellisia ongelmia eikä ole työssä tai opiskelemassa, niin vanhemmat voivat omasta mielestään ajatella nuoren parasta ja kustantavat hänen elämisen pitkälle aikuisuuteen. Kotoa pois muuttaminen viivästyy. Nuoren ei tarvitse ottaa taloudellista vastuuta omasta elämästään tai asioiden hoidosta, koska vanhemmat huolehtivat hänestä. Nuoren perhetausta vaikuttaa myös elämisen asenteeseen ja

asioiden hoitamiseen. Haastateltavat kohtaavat nuoria, joiden mielestä yhteiskunnan pitäisi huolehtia hänen elättämisensä ilman vastikkeita. Myös nuoren vanhemmat ovat voineet pitkään olla työttömänä tai eläkkeellä. Nuori on voinut saada kotoa kasvatusmallin, että itse ei tarvitse ponnistella oman toimeentulonsa eteen.

6.3.3 Harkintaa, arviointia ja yhteistyötä nuoren kanssa

Haastatteluun osallistuvien ammattilaisten työnkuvaan kuuluu yhteistyötä nuoren ja hänen yhteistyötahojen kanssa. Kaikkien haastateltavien työnkuvaan kuuluu myös harkintavaltaa sekä nuoren tavoitteiden ja palvelujen arviointia. Kysyin ammattilaisilta nuorten kohtaamisesta palvelujärjestelmässä sekä työhön liittyvästä ratkaisuvallasta, harkinnasta ja palveluiden arvioinnista.

Kelan ratkaisuasiantuntijan työtä säätelee laki kuntoutuspalveluista ja kuntoutusrahaetuksista, jonka perusteella Kelan myöntämiskriteerit on laadittu. Jos esimerkiksi ammatillista kuntoutusta tai nuoren kuntoutusrahaa myönnetään, niin myöntämiskriteerien on täytyttävä. Tarkemmat kuvaukset myöntökriteereistä on esitelty teoriaosuuden luvussa 4. Kelan ratkaisuasiantuntija kertoo, että hänen työ on pitkälti arviointia, harkintaa ja myös tulkintaa kirjallisten hakemusten ja lausuntojen perusteella. Jos asiantuntijalääkärin arvio poikkeaa Kelan ratkaisuasiantuntijan arviosta, niin päätös voidaan tehdä silti asiantuntijan tulkinnan mukaan asiakkaan kannalta myönteisesti. Asiakkaan tilannetta pyritään arvioimaan kokonaisvaltaisesti, mutta joskus lääkärintilauksissa mainitaan vain polven kivuista, vaikka ongelmat ovat hakemuksen perusteella aivan muualla, niin tarvitaan lisäselvityksiä. Tällaisessa tilanteessa olisi tärkeää saada uusi ja laajempi selvitys hakijan terveydentilasta. Myös ns. rajatapaukset aiheuttavat harkintaa ja pohdintaa, että myönnetäänkö palvelua vai ei.

Kelan ratkaisuasiantuntijan mukaan varsinkin TYP toiminnassa pyritään kuulemaan nuorta ja tuomaan nuorten kannalta palvelut arkiseksi ja helposti ymmärrettäväksi. Työntekijöiden tavoitteena on olla mahdollisimman vähän byrokraattisia, jotta nuoren saisi motivoitua palveluun ja yhteistyöhön mukaan. Nuoret ovat yleensä kiinnostuneita, mutta epäluuloisia Kelan palveluja kohtaan. Siksi on tärkeää yrittää saada luotua positiivinen ja kannustava ilmapiiri, kun nuori on läsnä asiakastapaamisella.

Työhönvalmentajien tärkeänä tehtävänä on kuunnella ja motivoida nuorta asiakasta. Työnlähtökohtana on nuoren elämäntilanne ja siinä auttaminen eteenpäin. Heidän työkuvaan kuuluu myös arviointia sekä suositusten ja lausuntojen tekemistä. He joutuvat olemaan nuorelle kuntoutujalle myös rehellisiä ja kertomaan, jos nuoren toiveet kuulostavat mahdottomilta esimerkiksi ammatillisiin toiveisiin liittyen. Tämä tuottaa nuorelle myös pettymyksiä. Ennen kuin nuoret päätyvät ammatilliseen kuntoutukseen, niin he ovat voineet olla erilaisissa palveluissa mukana monella eri taholla. Ammatillinen kuntoutus on taas ihan erilainen palvelu, johon nuoret ovat tottuneet ja he voivat yllättyä sen tavoitteista, että heille todellakin ollaan etsimässä työpaikkaa ja kyseessä on pitkäaikainen prosessi.

Työhönvalmentajien ja kunnan työllisyysohjaajan mielestä myös yksittäisen työntekijän vaikutus palveluiden eteenpäin viemiseen ja saamiseen voi olla suuri. Nuoria, jotka hyötyisivät ammatillisesta kuntoutuksesta löytyisi Suomessa loputon määrä. Kaikilla ei ole mahdollisuutta hakeutua ammatilliseen kuntoutukseen, koska tietoa siitä ei ole riittävästi eikä kaikilla nuorilla ole tukenaan työntekijää tai läheistä, jonka kanssa asiaa vietäisiin eteenpäin. Esimerkiksi Kelan ammatillista kuntoutusta ja nuoren kuntoutusrahaa on periaatteessa kaikkien kriteerit täyttävien henkilöiden mahdollista saada. Nuoren palvelujen saamiseen vaikuttavat haastateltavien mukaan myös yksittäisen työntekijän, lääkärin tai moniammatillisen tiimin arvio ja harkinta nuoren palvelun tarpeesta. Jos työttömällä nuorella on monialaisia ongelmia tai uhka päätyä työkyvyttömyyseläkkeelle, niin asioiden selvitys voidaan keskeyttää TE-toimistossa, ja asiakkuus siirretään takaisin kunnan puolelle peruspalveluihin. Nuori ohjautuu sosiaalitoimeen, jossa työllisyysohjaaja ja sosiaalityöntekijä yrittävät viedä nuoren asioita eteenpäin.

Asiakasta ei haluta ”juoksuttaa” ja sen vuoksi esimerkiksi työllisyysohjaaja yhdessä virkailijan kanssa valmistelee TE-toimiston asiakastapaamiselle monialaisen työllistämissuunnitelman, joka esitellään nuorelle TE-toimistossa. Virkailijat ovat etukäteen selvittäneet vammaisen tai vajaakuntoisen nuoren tilanteeseen sopivan työkokeilu-, palkkatuki- tai kuntouttavan työtoiminnan paikan. Suunnitelma esitellään ja perustellaan asiakkaalle toimistotapaamisen yhteydessä. Joskus työntekijöillä ja asiakkaiden välillä on näkemysero palveluiden järjestämisestä. Nuorella voi olla omasta ammattitaidosta ja työmahdollisuuksista epärealistinen kuva. Palvelujärjestelmässä esiintyy myös eriarvoisuutta, että kuka saa ja mitä palveluja. Jos nuorta uhkaa

työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen, niin TE-toimisto ei vie nuoren asioita eteenpäin, vaan asiakkuus siirtyy kunnan hoidettavaksi eteenpäin. Joskus tilanne vaatisi työkyvyn lisäselvittelyä, mutta pienten määrärahojen vuoksi asiakkaat palaavat TE-toimistosta kunnan sosiaalitoimen asiakkuuteen selvittelyä varten.

6.4 Syrjäytymisvaarassa oleva nuori ja keinot ehkäistä syrjäytymistä

Yleensä syrjäytymistä ei aiheuta yksittäinen ongelma, vaan kasautuvat ongelmat. Lehtosen ja Kallungin (2013, 130) mukaan syrjäytyminen voi edetä nuorten elämässä vaiheittain ulottuen koko elämään. Syrjäytymistä voi tapahtua eri tasoilla, jonka vuoksi puhutaan ei-syrjäytyneistä, syrjäytymisvaarassa olevista ja syrjäytyneistä. Syrjäytymisen riskitekijät voivat esiintyä yksilöiden tai ihmisryhmien elämässä, mutta kaikki eivät ole samalla tavoin ja samassa määrin syrjäytyneitä. Nuoren ei voi tulkita olevan syrjäytynyt yksittäisen ongelman vuoksi. Tässä tutkielmassa kysyttiin haastateltavien näkemystä ja kokemusta nuorten syrjäytymisestä ja sen riskitekijöistä, kuka on vaarassa syrjäytyä ja miksi? Haastateltavat kertoivat myös mielipiteitä siitä, että mitkä keinot auttaisivat vähentämään nuorten syrjäytymisen riskitekijöitä tai syrjäytymistä.

Jokainen haastatteluun osallistunut työntekijä oli sitä mieltä, että vajaakuntoinen ja vammaisen nuori on syrjäytymisvaarassa. Haastateltavat mainitsevat, että vammaisen tai vajaakuntoisen nuoren syrjäytymisen riski kasvaa, jos nuori on yksinäinen ja jää kotiin omien vanhempien ”passattavaksi”. Haastattelussa ei ollut erikseen puhetta sukupuolien välisistä eroista, mutta yksi haastateltavista kertoo, että hänen mielestään suurimmassa syrjäytymisriskissä ovat poikalapset, joilla ammattikoulutus keskeytyy mielenterveysongelmien vuoksi. Heillä on myös asenneongelmia ja ”laiskuutta ja velttoutta” eikä työntekijöille aina ole selvää, että kuinka isot ongelmat ovat mielenterveyspuolella. Usein näillä ”poikalapsilla” on myös sosiaalisia ongelmia ja oppimisvaikeuksia. Heitä on vaikea saada motivoitumaan palveluihin ja he jäävät mieluummin omien vanhempien huollettavaksi.

Kunnan työntekijöiden mukaan usein vanhemmat mahdollistavat nuoren syrjäytymisen. Nuori, jolla on vaikeaa ja terveydellisiä ongelmia saavat sympatiaa ja suojelua omilta vanhemmiltaan, jotka auttavat nuoren avuttomaksi eivätkä kannusta itsenäistymään ja

kotoa pois muuttamiseen. Nuorilla on myös perhetaustan vuoksi arjenhallinnan ongelmia eivätkä he osaa eivätkä uskalla irtaantua lapsuuden kodistaan. Heillä on itsetunnon kanssa ongelmia ja sosiaalisissa taidoissa puutteita, joten on helpompaa jäädä kotiin syrjäytymään, kuin muuttaa itsellisesti asumaan. Nuorilla esiintyy talousongelmia ja pikavippivelkoja. Samassa tilanteessa voivat olla myös heidän vanhempansa. Nuoren tulon lähteet ovat myös muiden perheenjäsenten käytettävissä ja koko perhe yrittää sinnitellä pienten tulojen ja velkojen kanssa. Nuoren on hyvin vaikea ponnistaa tällaiselta pohjalta eteenpäin. Monelle nuorelle pajatoiminnassa käyminen kerran viikossa voi olla jo oman mukavuusalueen ylittämistä ja alku itsenäistymisessä eteenpäin.

Vammaisten ja vajaakuntoisten syrjäytymisriskiä lisää haastateltavien mielestä työttömyys. Vaikka nuori olisi hyvin koulutettu, niin terveet nuoret menevät työhaastattelussa ohi, vaikka koulutustaso olisi vammaisella nuorella parempi. Jos haastattelussa mainitsee terveydellisistä ongelmista, niin nuoren ei ole haastateltavien mukaan mitään mahdollisuutta päästä töihin, jos samaan paikkaan on hakemassa terveitä nuoria. Tämän vuoksi ammatillisen kuntoutuksen palvelut voivat olla hyvä ponnahduslauta työelämään.

Nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen vähentää useimpien kohdalla yhteiskunnallista osallistumista ja silloin jäädään helposti kotiin tietokoneen ääreen ja ulkopuoliset kontaktit vähenevät. Haastateltavien mielestä olisi hyvä, jos nuorelle tehtäisiin esimerkiksi viideksi vuodeksi määräaikainen päätös eläkkeestä, jonka jälkeen työkyvyttömyyseläkkeellä olevan elämäntilannetta kartoitetaan uudelleen. Kunnan työntekijöiden mielestä nuoria eläkeläisiä ei pitäisi päästää syrjäytymään, vaan edellytettäisiin kuitenkin osallistumaan johonkin toimintoihin tai palveluun, jotta yhteys yhteiskunnan toimintoihin säilyisi. Tilannetta verrattiin esimerkiksi kehitysvammaisiin henkilöihin, joilla on subjektiivinen oikeus osallistua työtoimintaan. Haastateltavat toivovat, että vajaakuntoiselle ja vammaiselle nuorelle löytyisi se pienikin työ esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeen rinnalle. Olisi tärkeää, että kaikilla nuorilla olisi edes muutaman tunnin kiinnittyminen viikossa yhteiskuntaan ja että nuori kokisi olevansa osa yhteisöä.

Nuorten ulospääsy veloista on vaikeaa. Työntekijöiden kokemuksen mukaan nuoret voivat päästä velkaneuvontaan mutta eivät velkajärjestelyyn, koska saatetaan olettaa,

että nuori opiskelee ja siirtyy työelämään, jonka jälkeen pystyy omalla työllään maksamaan kertyneet velat. Todellisuudessa pahoin velkaantuneet nuoret eivät ole motivoituneita hakeutumaan työmarkkinoille, koska palkasta menisi osa ulosottovelkoihin. Useat haastateltavat mainitsevat nuorten talousongelmien lisäävän vammaisten ja vajaakuntoisten syrjäytymisriskiä. Ei ole omaa kotia ja pyöritään kavereiden nurkissa ja välillä vanhempien luona. Voidaan ajautua huonoon seuraan ja ongelmat kasvavat ja mielenterveys voi järkkäyä.

Uraohjaajan mielestä moni nuori pelkää itsenäistymistä tai paikkakunnan vaihtoa esimerkiksi opiskelun vuoksi, jos on vammaisuutta tai sairautta. Hänen mukaansa hyvällä suunnitelmalla ja asioita ennakoimalla itsenäistyminenkin onnistuu. Nuori tarvitsee tähän tilanteeseen tukea ja apua. Syrjäytymistä vähentää työssäoppiminen ja asioiden ja palvelujen järjestäminen sinne, missä muutkin nuoret ovat. Ongelmana ovat myös maaseudun huonot kulkuyhteydet, joka jumittaa nuoria kotona. Ei päästä säännöllisesti kulkemaan esimerkiksi pajatoiminnassa tai muissa toiminnoissa. Myös työnhakeminen vaikeutuu, kun kulkuyhteydet ovat huonot. Nuori ei ole aina valmis muuttamaan lähemmäksi palveluja, koska siihen ei ole taloudellisia mahdollisuuksia.

Joskus nuoren tilanteessa ei ole muuta vaihtoehtoa kuin eläkkeelle hakeutuminen. Vaikeavammaisella henkilöllä voi olla paljon lääkinnällistä kuntoutusta ja silloin ei ole mahdollisuutta työssäkäyntiin, koska oman terveydentilan kuntouttamiseen ja terapioihin menee paljon aikaa ja arkisten asioiden hoitamiseen. Nuorena eläkkeelle päätyminen voi aiheuttaa syrjäytymistä, koska se tarkoittaa pieniä tuloja ja usein myös sosiaalisten toimintojen vähenemistä.

6.4.1 Nuoren työllisyyttä ja kuntoutusta edistävät palvelut

Haastateltavilta kysyttiin näkemystä vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten kuntoutus- ja työllisyyspalveluiden merkittävydestä nuoren elämään. Kaikki kahdeksan haastateltavaa olivat samaa mieltä siitä, että Suomessa on paljon hyviä palveluja tarjolla nuorille, jotka ehkäisevät syrjäytymistä ja lisäävät yhteiskuntaan osallistumista ja tuovat uusia mahdollisuuksia elämäntilanteeseen.

Nuorten pajatoiminta nähtiin hyvänä asiana, koska se on matalan kynnyksen toimintaa ja antaa nuorelle mahdollisuuden pysyä mukana arjen rytmissä ja palveluissa. Pajatoiminta motivoi nuoria, koska nuori saa pajatoiminnasta lisätuloja työmarkkinatuen lisäksi. Pajatoiminta voi olla hyvä ponnahduslauta eteenpäin, jos nuorella on tahtoa ja motivaatiota. Matalan kynnyksen palveluissa nuoren kuntoutusprosessi voi saada alkunsa. Kun voimat ja itsetunto kehittyvät, niin on valmiuksia siirtyä palveluissa vaativampaan tasoon esimerkiksi ammatilliseen kuntoutukseen.

Ammatillisen kuntoutuksen myöntämisessä pidettiin tärkeänä sitä, että myöntämiskriteereissä huomioidaan myös nuoren kokonaistilanne eikä tuijoteta vain diagnoosiin. Nuoren täytyy olla tarpeeksi hyvässä kunnossa, jotta hän hyötyy ammatillisesta kuntoutuksesta, koska se on yleensä täysipäiväistä toimintaa. Ammatillinen kuntoutuksen avulla koulupudokas nuori voi löytää itselleen sopivan ammattialan, joka motivoi hakeutumaan myös opiskelemaan. Kelan ammatilliseen kuntoutukseen motivoi myös raha, kun nuori saa ammatillisen kuntoutuksen ajalta päivärahan lisäksi myös ateriakorvauksen.

Nuoren kuntoutusrahan nähtiin nykyisin ehkäisevän eläkkeelle siirtymistä ja pidettiin hyvänä, että vammaisen tai vajaakuntoisen nuoren elämäntilannetta kompensoidaan rahalla, koska se motivoi opiskeluun ja ammatin hankkimiseen eläkkeen sijaan. Jos nuori päätyy eläkkeelle, niin se hyvin usein passioi eikä motivoi yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Haastateltavat uskoivat, että nuoren kuntoutusrahan tukemana tapahtuva koulutus antaa parempia mahdollisuuksia vammaiselle ja vajaakuntoiselle löytää työpaikka. Hienona asiana pidettiin myös sitä, että nuoren ei tarvitse tehdä opintovelkaa opiskelun aikana, vaan toimeentulo on turvattu nuoren kuntoutusrahalla. Kelan ratkaisuasiantuntijan mukaan rahallinen tuki on tärkeää, mutta hän pitää vielä tärkeämpänä ja kannustavampana nuorelle myönnettävää palvelua, joka aktivoi osallistumaan. Aina ensin muut vaihtoehdot ja viimeisenä vaihtoehtona kannattaa nuorelle hakea eläkettä.

Myös Kelan myöntämä kuntoutuspsykoterapia nähtiin voimavaroja antavana palveluna nuorille. Se on paljon käytetty palvelu mielenterveysongelmista kärsiville nuorille. Terapia kestää 1-3 vuotta ja edistää hyvin nuoren elämäntilannetta.

Vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren tilanteessa pidettiin hyvänä palveluna myös ammatillista selvittelyjä. Jos koulu on keskeytynyt jo useampaan kertaan, niin on hyvä pysähtyä miettimään yhdessä ja moniammatillisesti, että mikä olisi terveydentilanteen kannalta sopiva ammatti. Myös työkokeilut ja työhön valmennus ovat hyviä palveluja, koska nuori pääsee oikeasti tutustumaan työelämään. Myös työnantajilla on ennakkoluuloja vammaista tai vajaakuntoista nuorta kohtaan, mutta työkokeilun avulla tutustutaan nuoreen, joka voi johtaa työpaikan saamiseen. Myös ammatilliset kuntoutuskurssit tukevat vajaakuntoisen ja vammaisen työelämään siirtymistä, koska siihen kuuluu myös työharjoittelu, jonka avulla työpaikka voi löytyä nuorelle tai hän saa tarvittavaa työkokemusta, josta on hyötyä myöhemmin. Joillekin nuorille esimerkiksi oppimisvaikeuksista johtuen, sopii paremmin työharjoittelut ja työkokeilut vaihtoehtona opiskelulle.

TYP eli työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu sai usealta haastateltavalta kehuja. TYP-toiminnassa on käytössä sähköinen asiakasjärjestelmä, johon työntekijät voivat kirjata asiakkaaseen liittyviä terveys- ja sosiaalipuolen tietoja. TYP-järjestelmää voivat käyttää ja mukana ovat terveydenhoitaja, Kelan ratkaisuasiantuntijat, TE-toimiston työntekijä ja työllisyysohjaaja ja sosiaalityöntekijä kunnasta. TYP-asiakastietojärjestelmään saadaan sovitusti kerättyä asiakkaan tilanteesta kokonaisuus, joka helpottaa yhteistyötä asiakkaan asioissa. Nuori voi päästä asiakkaaksi TYP-palveluun, jos yksi viranomainen ei pysty selvittämään nuoren tilannetta. Asiakas voi olla kolme kuukautta TYP:n kartoitusjaksolla, jolloin asioita selvitetään. TYP:n asiakkaaksi voi päästä, jos työkyvyttömyyseläkkeestä on tullut kielteinen päätös. Jos uhkana on työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen, niin TYP:n asiakkuudessa joutuu pois. TYP:ssä mietitään yhdessä nuoren kanssa ja monialaisesti, että mikä palvelu esimerkiksi Kelasta sopisi tilanteeseen. Työntekijöiden näkemyksen mukaan nuorta kuunnellaan ja pyritään motivoimaan ja kerrotaan, että mitä kuntoutustoimenpiteillä tavoitellaan. TYP-toiminnassa tehdään myös nuoren sosiaalisesta tilanteesta monipuolinen selvitys.

7. Pohdinta ja johtopäätökset

Opinnäytetyössäni tarkastelin vammaisten ja vajaakuntoisten nuorten toimijuutta kuntoutus- ja työllisyyspalveluissa asiantuntijoiden näkökulmasta katsottuna. Tutkielmassani lähdin hakemaan teemahaastattelun kautta vastauksia

tutkimuskysymyksiini, miten syrjäytymisen riskitekijät näkyvät nuoren aikuisen elämäntilanteessa ja mitkä asiat palvelujärjestelmä toimii ja miten palvelut edistävät tai estävät vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren siirtymävaihetta aikuisuuteen ja työmarkkinoille? Asiantuntijoilla oli paljon sanottavaa ja sain mielestäni hyvin vastauksia tutkimuskysymyksiini. Teemoittelu auttoi nostamaan aineistosta esille tutkimuskysymysteni kannalta olennaisia asioita, joita olen edellä kuvaillut. Tässä loppuyhteenvedossa pohdin myös tutkielmani teemoista nousseita merkittävimpiä tuloksia sekä teen tarvittavia yhteenvetoja tutkielmani aihepiiristä.

Haastateltavien puheissa piirtyi asiakasnuorista hyvin samankaltainen kuva. Nuorilla on terveydellisiä ongelmia eli sairaus, vamma tai haitta, joka vaikeuttaa työllistymistä. Nuorilla on mielenterveysongelmia, neurologisia ongelmia, sosiaalisia ongelmia, talousvaikeuksia ja oppimisvaikeuksia. Asiakastyöhön tuo oman haasteensa nuorilla esiintyvät sosiaaliset- ja itsetunnon ongelmat. Palveluissa pysymistä ja yhteistyötä haittaavat nuorten arjenhallinnan- ja unirytmien ongelmat. Myös nuorten talousongelmat ovat hyvin yleisiä. Tutkielman aineistossa nuorten talousongelmat korostuivat verrattuna esimerkiksi päihdeongelmiin. Nuoren on ensin hoidettava päihdeongelma kuntoon, ennen kuin hänelle voidaan suunnitella työllisyystoimenpiteitä. Helve (2002, 61) tuo esille nuorilla työttömillä esiintyvät monenlaiset vaikeudet, joiden yhtenä syynä voidaan nähdä työttömyyden aiheuttaman stressin, jonka vuoksi aikuistuvan nuoren itsenäistyminen ei toteudu esimerkiksi taloudellisten haasteiden vuoksi.

Vajaakuntainen tai vammainen nuori ei ole syrjäytynyt eikä välttämättä syrjäytymisvaarassa, mutta jo aikaisemmista tutkimuksista tiedetään, että vajaakuntoisuus ja esimerkiksi mielenterveysongelmat lisäävät riskiä siirtyä ennenaikaisesti työkyvyttömyyseläkkeelle. (Palola & Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012a, 312.) Kaikkien haastateltavien mielestä vammaiset ja vajaakuntoiset nuoret ovat vaarassa syrjäytyä, ja erityisesti silloin, jos nuorella on työttömyyden lisäksi itsetunto-ongelmia, kokemuksia koulukiusaamisesta ja halu pysytellä ”kotinurkissa” poissa yhteiskunnan toiminnoista. Itsetunto-ongelmat näkyvät huonommuuden tunteina, eivätkä nuoret luota omiin kykyihinsä ja taitoihinsa. Haastateltavat kertovat, että vammaiset ja vajaakuntoiset nuoret kokevat muiden nuorten menevän heidän ohi työmarkkinoilla. Jan-Eri Nurmen (2003) mukaan nuorille voi kehittyä kielteinen kehä, johon vaikuttavat elämässä koetut epäonnistumiset, kuten heikot kouluvalmiudet, oppimishäiriöt tai poikkeavan ympäristön vaikutus sekä vaikeudet toverisuhteissa.

Kielteistä kehää voi olla vaikea muuttaa ja siitä pois pääsemiseen nuori tarvitsee mielekkäitä toimintastrategioita ja interventiota. (Nurmi 2003, 263–265.)

Aikuistumiseen kuuluvina asioina pidetään koulutuksen päättymistä, nuoren siirtymistä työelämään sekä taloudellista itsenäisyyttä. (Aapola & Ketokivi 2014, 9-27). Tämän tutkielman haastatteluissa korostui nuorten jääminen kotiin omien vanhempien huollettavaksi, vaikka kyseessä on yli 20 -vuotiaat nuoret. Haastateltavien mukaan myös vanhemmat mahdollistavat nuoren syrjäytymisen yhteiskunnan toiminnoista. Apua ei osata hakea ja jäädään taloudellisesti riippuvaiseksi omista vanhemmista. Tähän vaikuttavat myös sosiaaliset – ja itsetunnon ongelmat. Haastatteluissa tuotiin esille, että nuoret tarvitsisivat hyvin yksilöllistä ohjausta itsenäistymiseen ja kotoa pois muuttamiseen.

Haastateltavien mukaan myös asiakkuudessa olevien nuorten vanhemmillakin esiintyy talousongelmia, työttömyyttä ja ongelmia, jotka ovat vaikuttaneet myös nuorten toimijuuteen yhteiskunnassa. Paananen ja Gissler (2014) ovat havainneet THL:n kansallisessa syntymäkohortti 1987 -tutkimuksessa että lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavat vanhempien koulutus, sosioekonominen asema ja terveydellinen ja taloudellinen tilanne. Vanhempien alhaisella koulutustasolla ja matalalla sosioekonomisella asemalla on vaikutus heidän lasten hyvinvointiongelmien yleisyyteen. Perheen toimeentulovaikeuksilla, perhesuhteiden muutoksilla sekä vanhempien mielenterveysongelmilla havaittiin olevan yhteys lasten mielenterveysongelmiin. (Paananen & Gissler 2014, 208–213.) Nuorten ongelmat voivat olla jo aikaisemmista sukupolvista lähtöisin, jonka vuoksi on perusteltua auttaa perheitä hyvissä ajoin, kun lapset ovat vielä pieniä. Syrjäytymisen ehkäisemisessä tarvitaan monialaista yhteistyötä kunnissa ja sellaisia resursseja ja palvelurakennetta, joka huomioi syrjäytymisvarassa olevan nuoren tilanteen. Tämän tutkielman haastattelupuheissa piirtyi myös samankaltaisia taustaprofiileita nuorista, kuin edellä mainittujen tutkijoiden näkemykset ovat syrjäytymisvaarassa olevista lapsista ja nuorista.

Koulutussiirtymät tuovat nuorelle uuden elämänvaiheen, jossa hän voi muuttaa pois lapsuuden kodistaan ja ottaa samalla taloudellista ja sosiaalista vastuuta omasta elämästään. Nuorten elämäntilanteeseen ja koulutus- ja ammatinvalintaan vaikuttavat perhetausta, ystäväpiiri, paikallinen kulttuuri, sukupuoli, etnisyys ja terveys. (Tolonen

2014, 36.) Nuoruuden nivelvaiheet voidaan nähdä myös riskitilanteina, jos nuori ei löydä omaa paikkaansa. Myös terveydelliset syyt voivat aiheuttaa katkoksia koulutukseen, armeijaan tai työhön, jonka vuoksi nuoren tulevaisuuden toivo synkkenee. (Määttä & Määttä 2015,11.) Myös haastattelupuheissa työntekijät mainitsevat syrjäytymisen riskitekijänä nivelvaiheet, jotka aiheuttavat ongelmia nuoren elämäntilanteessa. Olipa kyseessä peruskoulun jatkokoulutuksen keskeyttäminen tai valmistuminen tai armeijan keskeyttäminen tai sairaalahoidon päättyminen, niin se näkyi riskinä jäädä ulos palveluista, opiskelusta tai työstä. Etsivän nuorisotyön tehtävä on tärkeä, mutta nuorella on silti vapaus valita, että ottaako hän apua vastaan. Ilmeisesti terveydenhuollon puolella ei systemaattisesti oteta nuoren kotikuntaan yhteyttä, jos hän kotiutuu sairaalajaksolta. Vaikka nuoren perheellä on mahdollista tukea nuorta, niin silti tarvittavat palvelut voivat jäädä hakematta ja ollaan tilanteessa, että nuori jää kotiin ilman palveluja. Useampi haastateltava mainitsi aikuistuvien nuorten oppimisvaikeudet, jota ei ole aikaisemmin selvitelty tai huomattu. Aikuistuva nuori on päässyt koulujärjestelmän läpi ja oppimisvaikeudet huomataan vasta yli 20-vuotiaana. Nuorella on ollut vaikeuksia koulussa, mutta kukaan ei ole pysähtynyt selvittämään, että voisiko syynä olla esimerkiksi oppimisvaikeudet?

Haastatteluihin osallistui asiantuntijoita, jotka työskentelevät kuntoutus- ja työllisyyspalveluissa asioivien nuorten ja heidän yhteistyötahojensa kanssa. Tutkimustehtävänä oli myös saada tietoa siitä, että miten palvelujärjestelmä toimii prosessina ja miten palvelut edistävät tai estävät vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren siirtymävaihetta aikuisuuteen ja työmarkkinoille?

Nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä on käytössä paljon erilaisia toimintamalleja. Sosiaali- ja terveys- sekä koulutus- ja työllisyyspalveluja koskevien tutkimusten mukaan (esim. Kivipelto ym. 2013, Palola ym. 2012b) syrjäytymisen ehkäisyssä päästään parhaisiin tuloksiin suunnitelmallisten ja tavoitteellisten integroitujen palvelukokonaisuuksien avulla. Satunnaisesti tarjottavat palvelut eivät tutkimusten mukaan auta pois syrjäytymiskierteestä. Syrjäytymistä ei ehkäise pelkkä toimeentulotuki tai jokin muu taloudellinen etuus. (Harkko & Tuusa 2014, 56.) Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että Suomessa on hyviä palveluja tarjolla työllisyys- ja kuntoutuspalveluissa, mutta vaikeasti työllistyvillä nuorilla eivät palvelutkaan auta. Haastatteluissa tuli esille kahtalaista mielipidettä palveluiden vaikuttavuudesta. Kunnan puolella näkyi kritiikkiä palveluja kohtaan, koska ne eivät auta työllistymään. Nuoret palaavat takaisin kunnan

peruspalveluihin, koska selvitykset ovat puutteellisia eikä tilanteen kartoittamiseen käytetä riittävästi resursseja. Nuori ei siis hyödy palveluista, koska heillä on monimuotoisia ongelmia, joita yksittäinen työntekijä ei pysty ratkaisemaan. Yhteistyöhön tarvitaan myös terveydenhuolto ja Kelan ja TE-toimiston asiantuntemusta. Ratkaisuasiantuntijoiden ja työhönvalmentajien näkemykset vaikuttavuudesta olivat epäröivän myönteisiä. Toisaalta heidän palveluiden järjestämiseen ei liity seurantaa, jotta he voisivat arvioida myönnettyjen palvelujen vaikuttavuutta. Ei siis tiedetä, mitä nuorelle kuuluu esimerkiksi ammatillisen kuntoutumisen päättymisen jälkeen. Haastateltavien puheista voi päätellä, että sinänsä palvelut ovat hyviä ja niitä pystytään tarjoamaan nuorille, mutta moniongelmainen nuori ei hyödy palveluista kuin määrääjän.

Kuntoutus- ja työllisyyspalveluita järjestettäessä puhutaan pirstaleisesta ja monitahoisesta palvelujärjestelmästä. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän (2013, 76) mukaan TYP-toimintamallia pidetään osatyökykyisten näkökulmasta hyvänä, koska se kokoaa yhteen pirstaleista palvelujärjestelmää. Tavoitteena on tehostaa kuntoutuksen selvittelyprosessia ja vahvistaa moniammatillista palveluverkostoa nuoren kuntoutuksen eri vaiheissa, joka on tärkeää myös tuloksellisuuden kannalta. Haastatteluiden perusteella nousi hyviä kokemuksia työllistämistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta (TYP). Kolme haastatteluun osallistunutta työntekijää kuului työnsä puolesta tähän toimintaan ja kokemukset siitä oli kaikilla erittäin hyviä. Toimintamallissa TE-toimisto, kunta, Kela ja asiakas arvioivat yhdessä asiakkaan kanssa palveluntarpeen kolmen kuukauden kartoitusjakson aikana. Kartoitusjaksolla selvitetään asiakkaan ammatillinen osaaminen, työllistymiseen vaikuttava sosiaalinen tilanne, terveydentila ja työ- ja toimintakyky. Kartoitusjaksolla tehdään yhdessä työllistymissuunnitelma, jossa sovitaan asiakkaan työvoima-, sosiaali, terveys- ja kuntoutuspuolen palveluista. (Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta 1369/2014.) Suunnitelmaa on myös seurattava vähintään puolen vuoden välein tai tarvittaessa. TYP-toimintaa kehitettiin, koska eri palveluiden edustajat voivat tehdä asiakaskirjauksia samaan tietojärjestelmään, terveydenhuolto mukaan lukien. Salassapitoasioita ei tarvitse pohtia, koska kaikilla on oikeus ja mahdollisuus tehdä asiakaskirjauksia samaan tietojärjestelmään. TYP-toiminnassa kohdataan myös asiakas henkilökohtaisesti kasvokkain, joka on asiakkaan kannalta hyvää palvelua.

Palvelujärjestelmä näyttäytyy prosessoimattomana järjestelmänä, mutta TYP-toiminnassa on selkeät toimintaohjeet, joka helpottaa asiakastyötä ja sen vuoksi siihen oltiin myös tyytyväisiä. Haastateltavilla oli huoli TYP-toiminnan jatkumisesta, koska ensimmäisen johtoryhmän toimikausi päättyy vuoden 2018 lopussa eikä tietoa jatkosta vielä ole. Myös tuleva Sote- ja maakuntauudistus epäilyttää, että miten palveluja järjestetään yhteistyössä eri toimijoiden kanssa? Mielestäni TYP toiminta vaikutti hyvältä työvälinoimalta työntekijöille, koska yhtenä haastavana asiana pidettiin moniongelmaisen nuoren tilanteen selvittelyä yksin. TYP toiminta antaa yhteistyölle hyvät mahdollisuudet. Ongelmana oli myös terveydenhuollossa esiintyvä tiedon puute ja puutteelliset lääkärinlausunnot. TYP toiminnan kautta saadaan myös terveydenhuolto sitoutumaan palveluun ja tietoisuus lisääntyy. Sain kuitenkin haastatteluista sen vaikutelman, että resurssit ovat hyvin rajalliset TYP toiminnassa eikä kaikkia asiakkaita ehditä ottaa toimintaan mukaan.

Palvelujärjestelmän tavoitteena on varmistaa vajaakuntoisen ja vammaisen nuoren ammatillisen kuntoutuksen käynnistyminen ja toteutuminen, parantaa työllistymismahdollisuuksia ja turvata toimeentulo kuntoutuksen aikana sekä ehkäistä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Näiden haastattelujen perusteella tuli vaikutelma, että työllisyys- ja kuntoutuspalvelut jäävät joillekin pysyväisluonteiseksi, vaikka työkyky vahvistuu palveluiden avulla. Palvelut eivät ole kaikille tehokkaita. Sosiaaliturvaetuuksien ja työn yhteensovittaminen voisi auttaa vaikeasti työllistyviä henkilöitä. Työ- ja elinkeinoministeriön työnvälitystilastojen mukaan vammaisten ja vajaakuntoisten työttömien määrä on lisääntynyt paljon vuoden 2008 jälkeen. Vuonna 2008 kyseiseen ryhmään kuuluvia työttömiä oli 2907 ja vuonna 2014 heitä oli 3415. Tilastojen mukaan muutosta työllisyystilanteeseen ei ole tapahtunut, vaikka palveluja on kehitetty (Heini 2015). Myös Kelan seurantalutkimukset vahvistavat, että esimerkiksi nuoren kuntoutusraha ja ammatillinen kuntoutus siirtävät nuorten päättymistä työkyvyttömyyseläkkeelle, mutta eivät ehkäise sitä lain tarkoituksen mukaisesti. (Koskenvuo & Hytti & Autti-Rämö 2011, 28–30.) Jari Lindh (2013, 63–65) on tutkinut mm. Kelan ammatillisen kuntoutuksen asiakkaita, jonka mukaan vajaakuntoiset henkilöt siirtyvät kuntoutuksen jälkeen pääsääntöisesti työkyvyttömyyseläkkeelle. Tutkimus koski kaikenikäisiä asiakkaita, joten sitä ei ole suoraan sovellettavissa nuoriin henkilöihin. Lindhin (2013) tutkimuksessa myös havaittiin, että Kelan ammatillisen kuntoutuksen resurssit painottuvat pääosin työkyvyn arviointiin, jolloin asiakkaan ammatillinen suunnittelu ja kuntoutuspalvelujen

koordinointi jäävät vähemmälle huomiolle. Kuntoutusprosessi vaatisi integroitua palvelukokonaisuutta, verkostotyötä sekä raja-aitoja ylittävää yhteistyötä. (Lindh 2013, 165-179.)

Nuorten syrjäytymiskeskustelussa olisi huomioitava yhteiskunnalliset ja paikalliset olosuhteet ja niiden mahdolliset nuoria syrjäyttävät rakenteet. Riittävät koulutus- ja työpaikat sekä asunto-, terveys – ja kuntoutuspalvelut integroivat nuoria yhteiskuntaan. Myös taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet vaikuttavat nuorten toimijuuteen yhteiskunnassa (Karjalainen & Hannikainen-Ingman 2012, 48.) Ammatillisessa kuntoutuksessa nuoret pääsevät näyttämään työelämässä omia taitojaan, joka voi auttaa työllistymään, vaikka olisi jokin sairaus, vamma tai haitta. Myös heidän kuin kaikkien muidenkin kohdalla työllistymiseen vaikuttaa yhteiskunnassa vallitseva työllisyystilanne. Tietoisuutta myös työnantajien keskuudessa pitäisi lisätä työllisyys- ja kuntoutuspalveluja kohtaan. Martin (2016) on tutkinut vammaisten nuorten koulutus- ja työelämämahdollisuuksia. Nuorilla oli toiveita koulutukseen ja työelämään osallistumisesta, mutta vammaisten ja vajaakuntoisten työllistymisen laajempi mahdollistaminen edellyttää tiivistä yhteistyötä työnantajien kanssa. Työelämään osallistuminen edellyttää myös terveydentilan ja toimintakyvyn arvioimista ja tarvittavien kuntoutuspalveluiden saatavuutta. (Martin 2016, 191.) Fahmyn (2008) mukaan yhteiskunnan nuoriin kohdistuvat tukitoimet jäävät lyhytaikaisiksi, koska taustalla on vaikuttamassa yhteiskunnalliset trendit, kansalliset tavoitteet ja sosiaalipolitiikka, jotka ovat vaikuttamassa myös työelämään. (ks. Karjalainen & Hannikainen-Ingman 2012, 48–49).

Haastatteluissa tuli esille myös ns. kannustinloukkuja. Nuoret eivät halua ottaa työtä vastaan, jos se vaikuttaa muihin etuuksiin. Tämän vuoksi tarvitaan palveluja eikä pelkkää rahallista korvausta työllistymisen apuna. Suikkasen, Lindhin ja Linnakankaan (2010, 26-34) tutkimuksen mukaan koulutus ja erityisesti ammattikoulutus alle 25-vuotiaiden vajaakuntoisten nuorten ammatillisena kuntoutuksena parantaisi nuoren työkykyä ja myöhempää siirtymistä työmarkkinoille. Haastatteluissa tuli myös esille, että nuoria motivoi raha. Nuoren kuntoutusrahan ja Kelan ammatillisen kuntoutuksen ajalta maksettavan kuntoutusrahan vähimmäismäärän ja nuoren kuntoutusrahan yläikärajan korottaminen voisi motivoida hakeutumaan vielä useampia nuoria kuntoutukseen, jos vaihtoehtona on työkyvyttömyyseläke tai työttömyysetuus. Mutta

usein vaikeasti työllistyvät vajaakuntoiset nuoret ovat jo käyneet palveluprosessin läpi, niin heidän kohdallaan korotuksista ei välttämättä olisi apua.

Haastateltavien asiantuntijoiden työnkuvaan kuuluu myös harkintaa, arviointia ja tulkintaa, jonka vuoksi useimmat asiantuntijoista toimivat mukaan myös mm. Metterin (2004) kuvaamina portinvartijoina. He joko mahdollistavat tai epäävät nuorten hakemia palveluja. Heillä on ammattiasemansa tuoma valta ohjata nuori asiakas palvelujärjestelmässä eteenpäin tai torjua hänen avuntarpeensa. TE-toimiston TYP-palvelut ja Kelan kuntoutuspalvelut, kuten ammatillinen kuntoutus, ovat mielestäni ns. sisäringin palveluja, koska ne ovat erityispalveluja. Nuori ei tavoita sisäringin palveluja ilman välikäsiä eli viranomaispäätöksiä tekevät työntekijät voivat käyttää päätöksenteossa valtaa myös suorasti, joka vaikuttaa nuoren palvelujen saamiseen. Nuorten ongelmat voivat pahentua ja auttaminen viivästyy tai estyy, jos palvelujärjestelmässä toimiva työntekijä ei tunnista eri ongelmista kärsivää nuorta tai ei saa tarvittavia selvityksiä asian eteenpäin viemiseksi. Useimmat työntekijöistä kertoivat, että heidän työnsä on hyvin pitkälti harkintaa, arviointia ja tulkintaa. He kuitenkin pyrkivät ottamaan asiakkaan tilanteen huomioon kokonaisvaltaisesti ja yksilökohtaisesti lain mukaista ohjeistusta noudattaen. Varsinkin kunnan työntekijät toivat esille, että nuorilla on todella vaikeita ja monimutkaisia ongelmia elämässään, joita yksittäinen työntekijä ei voi ratkaista. Tarvitaan yhteistyötä ja perusteellisia selvityksiä ja arviointia nuoren tilanteesta.

On tärkeää huomioida, kun nuorta ohjataan elämässä eteenpäin, että kuntoutuminen ja mukaan pääseminenkin toteutuu vähitellen. Nuori tarvitsee rangaistuksen sijaan luottamuksellisen ilmapiirin, jotta hän voi rohkaistua ja innostua toimimaan ja kuntoutumaan palvelujärjestelmän piirissä. (Palola & Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012, 312.) Aikaisemmin kuvatuista nuorten ongelmista ja syrjäytymisen riskitekijöistä johtuen nuoret tarvitsevat myös yksilökohtaista palveluohjausta eivätkä ainoastaan taloudellista etuutta, jotta häntä voitaisiin auttaa syrjäytymisen polulta pois. Nuoren kuntoutusrahaetus ja ammatillinen kuntoutus tuovat taloudellisesta turvaa, joka voi myös auttaa saavuttamaan tavoitteet eli ammatti ja työelämään siirtyminen. Varsinkin Kelan ratkaisuasiantuntijoiden näkemyksen mukaan pelkkä rahallinen korvaus ei ole nuorille hyväksi, vaan tarvitaan myös palveluihin sitouttamista. Ratkaisuasiantuntija näkee myös kuntien ja sosiaalitoimen järjestämät palvelut hyvänä ponnahduslautana eteenpäin. Kuntouttava työtoiminta on tästä hyvä esimerkki. Kun

nuori on huonokuntoinen eikä voimia ole täysipäiväiseen kuntoutumiseen, työhön tai opiskeluun, niin hän voi aloittaa esimerkiksi kunnan nuorisotoimen pajalla kuntouttavassa työtoiminnassa muutaman tunnin viikossa. Kun nuoren kuntoutuminen edistyy ja voimaantumista tapahtuu, niin voidaan miettiä seuraava askelta palvelujärjestelmässä eteenpäin. Kun nuori on tarpeeksi hyvässä kunnossa sekä psyykkisesti että fyysisesti, niin hän voi hakeutua ammatilliseen kuntoutukseen, joka on vaativampaa ja yleensä kokopäiväistä toimintaa. Nuori saa itseluottamusta ja kokee onnistumisia, joka voi auttaa työllistymään ja löytämään oman paikkansa opiskelu- tai työelämässä.

Ennen tutkielmani tekemistä olin kuvitellut tietäväni kohtuullisen hyvin nykyisestä suomalaisesta palvelujärjestelmästä, jossa vajaakuntoiset ja vammaiset nuoret toimivat. Luulin sitä suoraviivaisemmaksi ja selkeämmäksi kokonaisuudeksi, vaikka toki tiesin jotakin palvelujärjestelmän haasteista. Tutkielman aikana jouduin toteamaan, että käsitykseni on ollut hyvin pintapuolinen. Jouduin haastatteluiden edetessä tarkentamaan ja tekemään lisäkysymyksiä, koska en ymmärtänyt asiantuntijoiden kertomaa. Varsinkin TE-toimiston ja Kelan myöntämistä palveluista tarvitsin tarkennuksia. Ongelmana oli ymmärtää, että milloin ja missä elämäntilanteessa nuorella oli oikeus saada juuri tiettyä palvelua ja miten ja kuka hoitaa asiakasnuoren asioita eteenpäin? Kaikkiin palveluihin löytyy laki, jonka perusteella palveluja järjestetään ja myönnetään, mutta käytännön soveltaminen oli hankala hahmottaa. TE-toimiston palvelut ovat harkinnanvaraisia ja resurssit vaikuttavat niukoilta. Kelan nuorille suunnatut palvelut ovat hyviä, mutta esimerkiksi tiedonpuutteen vuoksi vaikeasti tavoiteltavia. Myös haastateltavien mukaan palvelujärjestelmämme on hyvin monimutkainen ja pirstaleinen ja hankalasti hahmotettava kokonaisuus. Ei voi antaa yleispäteviä ohjeita, että keneen nuori ottaa yhteyttä ja miten asioiden kanssa lähdetään liikkeelle, jos nuori vajaakuntoinen tai vammainen ja tarvitsee kuntoutus- tai työllisyyspalveluja. Epäilyksen vahvistui siitä, kuinka vaikeaa nuorille asiointi palveluissa voi olla, vaikka tässä tutkielmassa ei nuoria haastateltukaan. On myös sattumaa, että kuka nuoren asioita hoitaa vai hoitaako ollenkaan ja miten ne edistyvät palveluissa? Palvelujen järjestäminen myös kestää ja nuori voi hävitä palvelujen ulkopuolelle kesken selvitystyön, koska ei jaksaa odottaa. Varmasti nuoren on itse vaikea hahmottaa palvelujärjestelmän kokonaisuutta, koska se on työntekijöillekin vaikeaa.

Nuorille on suunnattu hyvin palveluja, mutta aina ne eivät kuitenkaan edistä työllistymistä. Tarvitaan pitkäaikaisia, oikea-aikaisia ja yksilöllisiä palveluja nuorille, joita yhteistyössä suunnitellaan riippumatta asuinpaikasta. Aina palvelut eivät ehdi oikeaan aikaan, ja nuorille kasaantuu ongelmia. Nivelvaiheissa on ongelmia ja koulutus keskeytyy, jonka seurauksena työllistyminen vaikeutuu ja syrjäytymisen riski kasvaa. Palvelujärjestelmän tavoitteena on puuttua juuri näihin ongelmiin, mutta silti on epäselvää, että mitkä tukitoimet ovat kannattavia ja missä vaiheessa nuori siitä parhaiten hyötyisi? Osa haastatelluista oli sitä mieltä, että nykyiset palvelut eivät edistä nuoren tilannetta. Voisikohan se johtua myös siitä, että nuoret ovat liian huonossa kunnossa psyykkisesti tai fyysisesti, niin palvelut eivät auta? Tämän tutkielman aikana minulle on tullut käsitys, että tarkempi tutkimus kuntoutus- ja työllisyystoimien vaikuttavuudesta puuttuu eikä nuorten oikea-aikaista tarpeita tunneta tarpeeksi hyvin. Ammatillisen kuntoutuksen jälkeen nuoret myös häviävät palvelujen ulkopuolelle, eikä haastatteluun osallistuneet asiantuntijat osanneet sanoa, että mistä he paikkansa löytävät? Tarkemmat tutkimukset palvelujen vaikuttavuudesta ovat perusteltuja sekä seuranta, siitä miten kuntoutus- ja työllisyyspalvelut ovat saavuttaneet niille asetetut tavoitteet vajaakuntoisten nuorten kohdalla? Tarvitaan vielä lisätietoa sekä nuorten näkökulmia palveluntarpeesta ja toimenpiteistä.

Nuorten mielenterveysongelmat aiheuttavat omat haasteensa palvelujärjestelmälle, koska opiskelu- ja työkyky ovat usein heikentyneet, eikä tavanomaiset toimintatavat ehkä ole riittäviä. On tärkeää, että nuoren mielenterveyden häiriöt huomataan ja nuori saa siihen hoitoa. Kun psyykinen vointi on vakaantunut, niin nuori hyötyy työllisyys- ja kuntoutuspalveluistakin paremmin ja hänellä on paremmat edellytykset työmarkkinoille siirtymiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön (2013) selvityksessä kiinnitetään huomiota ammatilliseen kuntoutukseen, jos mielenterveysongelmat haittaavat perinteisiä toimintatapoja. Selvityksessä on myös kiinnitetty huomiota kansainvälisestäikin esille nostettuihin ongelmakohtiin. Nuoren asiakkaan kuntoutuksen selvittelyprosessia pitäisi tehostaa ja vahvistaa moniammatillista palveluverkostoa. (Asplund & Koistinen 2014a, 27.) Tässä kohtaa mieleeni tulee TYP-toiminta, joka näyttää tämän tutkielman kautta hyvältä toimintatavalta, jota kannattaisi laajentaa ja kehittää yhä useampia koskevaksi.

Tutkielmassani lähdin etsimään vastauksia tutkimuskysymyksiini syrjäytymisen riskitekijöistä aikuistuvan nuoren elämäntilanteesta palvelujärjestelmän näkökulmasta

katsottuna. Tavoitteena oli myös saada tietoa vammaisen ja vajaakuntoisen nuoren aikuisuuteen ja työmarkkinoille siirtymiseen liittyvistä edistävistä asioista sekä ongelmakohdista. Sain tutkimuskysymyksiini vastauksia, joita olen edellä pohtinut aineistosta saatujen tulosten kautta. Vajaakuntoisilla ja vammaisilla nuorilla on kriittisiä elämänvaiheita peruskoulun suorittamisen jälkeen: koulujärjestelmässä eteneminen ja siirtyminen kohti työelämää, työllistyminen ja työllistettynä pysyminen sekä työuran luominen. Jos tarkastellaan vajaakuntoisia ja vammaisia nuoria, niin he näyttävät putoavan palveluiden väliin ja nuoruudesta aikuisuuteen voidaan kulkea monimutkaisia polkuja pitkin tai kadota jopa kokonaan palvelujen ulkopuolelle. Siirtymävaiheita tukevien palveluiden kehittämiseen pitäisi kiinnittää enemmän huomiota. Tarvitaan selkeämpiä toimintamalleja ja prosessia, joka edesauttaa tekemään yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Tiedonkulkua ja tiedotusta pitäisi lisätä myös terveydenhuollon puolella. Monet toiminnot kunnissa ja myös TE-palveluissa ovat harkinnanvaraista ja eikä palveluja ole kattavasti tarjolla. Resurssit vaikuttavat niukoilta ja työntekijöiden työmäärä suurelta. Nuorten kuntoutus- ja työllistämispalveluihin pitäisi löytää hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja, joiden toimivuudesta ja tuloksellisuudesta on arviointinäyttöä. Nuoret tarvitsevat myös yksilöllistä tukea aikuistumisessa ja rohkaisua itsenäistymään ja kotoa pois muuttamiseen sekä myös taloudellista tukea.

Nykyisessä palvelujärjestelmässä nähdään puutteita ja tulevaisuus näyttää epävarmalta, koska Sote- ja maakuntauudistusten vuoksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuu sekä TE-palveluiden järjestämisvastuu siirtyy maakunnille 1.1.2019. Kunnilla säilyy vastuu hyvinvoinnin- ja terveyden edistämisestä. Meneillään on useita kehittämishankkeita, joiden tavoitteena on valmistautua Sote- ja maakuntauudistukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan tarkoituksena on myös asemoida sosiaalihuollon työ liittyen perustoimeentulotuen Kela-siirtoon. Tavoitteena on myös parantaa nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistä näissä keskeyttämistä. Sosiaali- ja terveysministeriö näkee Sote- ja maakuntauudistuksen mahdollisuutena laajentaa nykyistä yhteistyötä ja integraatiota eri tahojen välillä. (Pöyhönen 2016.) Tavoitteet ovat kannatettavia, mutta tällä hetkellä palveluissa on epävarmuutta tulevaisuutta kohtaan, koska tarkempaa tietoa palveluiden järjestämisestä tulevaisuudessa ei vielä ole. Pelkona on nykyisten yhteistyötahojen karkaaminen vielä kauemmaksi nuoren asiakkaan ja yhteistyökumppaneiden elämästä.

Lähteet

Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (2014) Johdanto: Aikuistumisen ehdot 2000-luvun yhteiskunnassa Teoksessa Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (toim) Polkuja ja poikkeamia –Aikuisuutta etsimässä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 9-10, 26-27

Ahponen, Helena (2008) Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Yksilöllinen ja erilainen elämäntie. Kelan tutkimusosasto. Vammala: Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Vastapaino: Tampere

Arnett, Jeffrey (2005) The Developmental Context of Substance Use in Emerging Adulthood. *The Journal of Drug* 35 (2), 236-245.

Arnkil, Tom & Eriksson, Esa & Arnkil, Robert (2002) Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. *Stakes Raportteja* 253. Helsinki: Stakes.

Arnkil, Robert & Spangar, Timo & Jokinen, Esa (2012) Selvitys heikossa työmarkkina- asemassa olevien palveluista Pohjoismaissa sekä Alankomaissa, Iso-Britanniassa, Saksassa ja Ranskassa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ- ja yrittäjyys 10. Helsinki.

Arulampalam, Wiji (2001) Is Unemployment Really Scarring? Effects of Unemployment Experiences on wages. *The Economic Journal*, 111(475), 585-606.

Asplund, Rita & Koistinen, Pertti (2014a) Nuorten työllisyys, työllistymisen työvoimapolitiikan valossa. ETLA elinkeinoelämän tutkimuslaitos raportti. 18.9.2014, Nro 32, 25-26.

Asplund, Rita & Koistinen, Pertti (2014b) Onko työmarkkinoilla tilaa kaikille? Katsaus erityisryhmiin kohdistetun politiikan tuloksiin ja haasteisiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys (22).

Autti-Rämö, Ilona (2013) Lääkinnällinen kuntoutus-organisaatiot ja järjestämisvastuut ylittävä tavoitteellinen prosessi. Teoksessa Ashorn, Ulla & Autti-Rämö, Ilona & Lehto, Juhani & Rajavaara Marketta & Autti-Rämö, (toim.) Kuntoutus muuttuu entä kuntoutusjärjestelmä. Kelan tutkimusosasto. Tampere: Juvenes Print, 128.

Autti-Rämö, Ilona & Koskenvuo, Karoliina (2013b) Kela. Nettityöpapereita. Alle 25-vuotiaiden nuorten työkyvyttömyys- ja kuntoutusetuuksien käyttö ajalla 1995–2008. Kuntoutus 2010; (2): 34–43.

Blomgren, Jenni & Gould, Raija & Laaksonen, Mikko (2014) Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sairauspäiväraha-, kuntoutus- ja työttömyyshistoria. Eläketurvakeskuksen raportteja. Tampere: Juvenes Print-Suomen yliopistopaino Oy.

Burchart, Tania (2005) The education and employment of disabled young people. Frustrated ambition. Bristol: Policy press.

Eduskunnan tarkastusvaliokunta, Notkola, Veijo & Pitkänen, Sari & Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika & Harkko, Jaakko & Korkeamäki, Johanna, & Lehtikoinen Tuula & Lehtoranta Pirjo & Puumalainen Jouni (2013) Nuorten syrjäytyminen – Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013.

Ekholm, Elina & Teittinen, Antti (2014) Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. Kelan tutkimusosasto. Tampere: Juvenes Print.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eräsaari, Leena (1992) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Helsinki: Gaudeamus.

Fahmy, E. 2008. Tackling youth exclusion in the UK: Challenges for Current Policy and Practice. Social work & Society, Volume 6, Issue 2.

Flynn, Margaret & Russell, Philippa (2005) Adolescents and younger adults. Narrative accounts. Teoksessa Grant Gordon & Peter Goward & Malcolm Richardson & Paul Ramcharan. Learning disability. A life cycle approach to valuing people. Maidenhead: Open University Press, 289–305.

Gould, Raija & Laaksonen, Mikko & Kivekäs, Jukka & Ropponen, Tapio & Kettunen, Seppo & Hannu, Timo & Käppi, Ilkka & Ripatti, Pauliina & Rokkanen, Tanja & Turtiainen Saija (2014) Työkyvyttömyyseläkettä edeltävät vaiheet. Asiakirja-aineistoon perustuva tutkimus. Eläketurvakeskus. Tampere: Juvenes Print-Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere.

Gissler, Mika & Myllyniemi, Sami (2012) Lapset ja nuoret instituutioiden Kehyksissä. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) Nuorten elinolot vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 131, Tiede. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Valtion nuorisosiain neuvottelukunta Unigrafia Oy, 89.

Halonen, Jukka-Pekka & Aaltonen, Tuula & Hämäläinen, Anneli & Karppi, Sirkka-Liisa & Kaukinen, Juha & Kervilä, Anja & Lehtinen, Marjatta & Pere, Erkki & Puukka, Pauli & Siitonen, Ville & Silvennoinen, Sirpa & Talo, Seija (2007) Syrjäytymisvaarassa olevien vajaakuntoisten nuorten kuntoutustarpeen arviointi. Kela, Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 73. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Harkko, Jaakko & Lehtikoinen, Tuula & Lehto, Sarita & Ala-Kuhaluoma, Mika (2016) Onko osa nuorista vaarassa syrjäytyä pysyvästi? Nuorten syrjäytymisriskit ja aikuisuuteen siirtymistä tukeva palvelujärjestelmä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 144, Kela. Helsinki: Juvenes Print.

Heilä, Hannele & Blomgren, Jenni & Vainiemi, Kirsi (2014) Nuorten työkyvyn katsaus. Suomen lääkäri-lehti 23(69).

Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta, STAKES; Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, tutkimuksia 123. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.

Helve, Helena (2002) Arvot, muutos ja nuoret. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press.

Hirsjärvi Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara Paula (2014) Tutki ja kirjoita. Helsinki. Tammi.

Hänninen, Sakari (2007) Johdanto. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Kirsi-Marja Lehtelä (toim.) Pääsy kielletty. Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Stakes. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Häkkinen, Tiina & Kapanen, Heini & Kolkka, Marjo & Peltonen, Marketta & Tamminen-Vesterbacka, Tutta & Tepora, Suvi-Maaria. 2010. Vammaisen ihmisen syrjäytymisuhka on eettinen haaste yhteiskunnalle. Teoksessa Laine, Terhi & Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi (toim.) Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi.

ICF Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus (2013) Stakes. Ohjeita ja luokituksia 2004:4. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy.

Isoherranen, Kaarina & Rekola, Leena & Nurminen, Raija (2008) Enemmän yhdessä - moniammatillinen yhteistyö. Helsinki: WSOY.

Jokinen-Virta, Arto & Vilmi, Arja (2000) Vammaisen oikeus työhön sopimuksissa, suosituksissa ja laeissa. Vates-säätiö. Helsinki: Nykypaino Oy.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järvinen Tero (2001) Koulutusjärjestelmän yksilöllistyminen ja valinnan vapaus. Teoksessa Tapio Kuure (toim.) Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot-vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy, 60-62.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2011) Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY pro Oy.

Järvikoski, Aila & Härkäpää Kristiina (2004) Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY

Kansaneläkelaki 2007/568. Annettu Helsingissä 11.5.2007.

Karjalainen, Vappu. & Hannikainen-Ingman Katri (2012) Sosiaalityön nuoret toimeentulotuen asiakkaat kuntoutuksellisesti syrjässä. Kuntoutus 2012 (4), 48.

Kerckhoff, Alan C. (1990) Getting started. Transition to adulthood in Great Britain. Oxford: Westview Press.

Keskitalo, Elsa (2008) Balancing social citizenship and new paternalism. Finnish activation policy and streetlevel practice in a comparative perspective. Research report 177. Helsinki, Stakes. Jyväskylä: Gummerrus Oy.

Keskitalo, Elsa & Määttä, Anne (2014) Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2), 198.

King, Gillian A. & Cathers, Tamzin & Polgar, Janice Miller & MacKinnon, Elizabeth & Havens, Lisa (2000) Success in Life for Older Adolescents With Cerebral Palsy. *Qualitative Health Research* 10 (6), 734–749.

King, Gillian A. & Baldwin, Patricia J. & Currie, Melissa & Evans, Jan (2005) Planning Successful Transitions From School to Adult Roles for Youth With Disabilities. *Children's Health Care* 34(3), 195–216.

Kiviniemi, Kari (2007) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu, virikkeitä aloittavalle tutkijalle. Jyväskylä: Gummerus, 70–85.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Saikkonen, Paula ((2013) Vaikuttavaa aikuissosiaalisuutta – arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. THL. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Konttinen Juha-Pekka (2007) Vammaisten syrjintä Suomessa Teoksessa Outi Lepola ja Susan Villa (toim.) Syrjintä Suomessa 2006. Ihmisoikeusliitto ry. Helsinki: Hakapaino Oy, 66-105.

Koskenvuo, Karoliina & Hytti, Helka & Autti-Rämö Ilona (2011) Seurantatutkimus nuorten kuntoutusrahasta ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisestä. *Kuntoutus* (3), 28-30.

Koskenvuo, Karoliina & Kempainen, Heidi & Pösö, Reeta (2014) Nuoret eläkkeensaajat. Kelan tutkimusosasto. Työpapereita 2014/10. Helsinki.

Koskinen Seppo & Kestilä Laura & Martelin Tuija & Aromaa Arpo (2005) Johdanto. Teoksessa Koskinen Seppo & Kestilä Laura & Martelin Tuija & Aromaa Arpo (toim.) Nuorten aikuisten terveys: Terveys 2000 -tutkimuksen perustulokset 18–29-vuotiaiden terveydestä ja siihen liittyvistä tekijöistä. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B / 7. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 9-11.

Krippendorff, Klaus (2004) Content Analysis. An Introduction to Its Methodology (2). California: Thousand Oaks.

Kuntoutusrahaki 611/1997. Annettu Naantalissa 19.6.1997.

Kuure, Tapio (2001) Koulutus Teoksessa Tapio Kuure (toim.) Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot-vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy, 12.

Kuusinen, Patrik (2011) Vajaakuntoinen työnhakija ja työvoimapalvelut. Teoksessa Aila Järvikoski, Jari Lindh & Asko Suikkanen (toim.). Kuntoutus muutoksessa. Tampere: Juvenes Print Oy.

Laki julkisista työvoimapalveluista 1295/2002. Annettu Helsingissä 30.12.2002.

Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta 973/2013. Annettu Helsingissä 13.12.2013.

Laki kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista 566/2005. Annettu Helsingissä 15.7.2005.

Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä. (497/2003) Annettu Helsingissä 13.6.2003.

Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta 1369/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014.

Latvala, Eila & Vanhanen-Nuutinen, Liisa (2003) Laadullisen hoitotieteen perustutkimusprosessi: sisällönanalyysi. Teoksessa Janhonen, Sirpa & Nikkonen Merja (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.

Larja, Liisa & Warius, Johanna & Sundbäck, Liselott & Liebkind, Karmela & Kandolin, Irja & Jasinskaja-Lahti, Inga (2012) Discrimination in the Finnish Labor Market. An Overview and a Field Experiment on Recruitment. Publications of the Ministry of Employment and the Economy. Employment and Entrepreneurship 16/2012. Edita Publishing Oy, 86.

Lehtonen, Olli & Kallunki, Valdemar (2013) Nuorten aikuisten syrjäytymiskierre. Janus 21 (2), 128-134.

Lindh, Jari (2013) Kuntoutus työn muutoksessa. Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkostojen rakenteistumiseen. Tampere: Juvenes Print Oy.

Lipsky, Michael (1980) Street-level Bureaucracy: Dilemmas of the individual in Public Services. New York: Russell Sage Foundation.

Loijas, Sari (1994) Rakas rämä elämä. Vammaisen nuoren elämänhallinta ja elämäntapaku. STAKES. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Nordström Skans, Oskar (2011) Scarring effects of first labour market experience. IZA Discussion Paper 5565, 7-24.

Nurmi Jan-Erik (2003) Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehä. Teoksessa Lyytinen Paula & Korkiakangas Mikko & Lyytinen Heikki (toim.) Näkökulmia kehityopsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: Wsoy, 256-271.

Nätti, Jouko (1999) Nuoret ja työmarkkinoiden muutos. Teoksessa Kuorelahti, Matti & Viitanen Reijo (toim.) Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun – nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot. Nuoran julkaisuja 14. Helsinki: MLL Nuorisosian neuvottelukunta.

Martin, Marjatta (2016) Nuoruus, vammaisuus ja kuntoutuksen merkitys. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Turenki: Hansaprint Oy.

Metteri, Anna (2004) Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset ja. Helsinki: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry.

Mäkinen, Olli (2006) Tutkimusetiikan abc. Helsinki: Tammi.

Määttä, Anne (2012) Perusturva ja poiskäännyttäminen. Diakonia ammattikorkeakoulu. Tampere: Juvenes Print.

Määttä, Anne & Keskitalo, Elsa (2014) Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. Yhteiskuntapolitiikka lehti 79 (2), 198.

Määttä, Mirja & Määttä, Anne (2015) (toim.) Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen. Valtion selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 16/2015, 11.

Määttä, Paula (1981) Vammaiset-suuri vähemmistö: mitä on hyvä tietää vammaisuudesta. Jyväskylä: Gummerrus.

Nuorisolaki 1285/2016. Helsingissä 21.12.2016.

OECD. Sickness, disability and work (2010) Breaking the barriers. A synthesis of findings across OECD countries. Paris: OECD, 2010.

Oinonen, Eriikka (2001) Perheellistyminen ja vanhemmuus aikuisuuden määrittäjänä Teoksessa Kuure, Tapio (toim.) Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot-vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy, 113.

Palola, Elina & Hannikainen-Ingman, Katri & Karjalainen, Vappu (2012a) Nuorten syrjäytymistä on tutkittava pinta syvemmin. Yhteiskuntapolitiikka 77 (3), 310-315.

Palola, Elina & Hannikainen-Ingman, Katri & Karjalainen, Vappu. (2012b). Nuoret koulupudokkaat sosiaalityön asiakkaina, tapaustutkimus Helsingistä. Raportti 29. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Paajanen, Pirjo (2002) Saako haikara tulla käymään. Suomalaisten lastenhankinnan ihanteet ja todellisuus. Väestötutkimuslaitos katsauksia E 14/2002. Helsinki: Väestöliitto.

Paananen, Reija & Gissler, Mika (2014) Lapsiperheiden avuntarpeet ja palvelut: Hyvinvointi ulottuu sukupolvien yli. Teoksessa: J, Lammi-Taskula & S, Karvonen. (Toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Raunio, Kyösti (2006) Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Vaajakoski; Gummerus Oy.

Repo, Marjo & Talvela, Eeva-Liisa (2006) Sosiaalihuollon palvelut ja etuudet. Teoksessa Marita Malm & Marjo Matero & Marjo Repo & Eeva –Liisa Talvela (toim.) Esteistä mahdollisuuksiin-vammaistyon perusteet. Helsinki: Wsoy.

Ridzi, Frank & London, A S. (2006) “It’s Great When People Don’t Even Have Their Welfare Cases Opened”: TANF Diversion as Process and Lesson. Review of Policy Research 23 (3), 725–743.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Saikkonen Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen Pekka & Kivipelto, Minna (2015) Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? KAKS-kunnallisan kehittämissätiö. Sastamala: Vammalan kirjapaino.

Sairausvakuutuslaki 2004/1224. Annettu Helsingissä 21.12.2004.

Savtschenko, Victor (2003) Vammaisten työllisyyskysymysten monet ulottuvuudet. Yhteiskuntapolitiikka 68 (1), 90-91.

Shanahan, Michal (2000) Pathways to Adulthood in Changing Societies: Variability and Mechanism in Life Course Perspective. Annual Review of Sociology 26, 667–692.

Sipilä, Noora & Kestilä, Laura & Martikainen, Pekka (2011) Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen, mihin peruskoulututkinto riittää 2000-luvun alussa? Yhteiskuntapolitiikka 76 (2), 121.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 1999. Ehdotukset syrjäytymisen vastaisista toimista. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän muistioita 1999:7.

STM muistioita ja raportteja 2013:37 Osatyökykyiset työssä-ohjelma. Osatyökykyisten työllistymistä edistävien säädösmuutostarpeiden ja palvelujen arviointi s.76.

STM, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita (2015) Monialainen kuntoutus. Tilannekatsaus. Helsinki.

Suikkanen, Asko & Lindh, Jari & Linnankangas, Ritva. Ammatillisen kuntoutuksen kautta työkyvyttömyyseläkkeelle? (2010) Tieteellinen artikkeli. Kuntoutus (4). [online]. https://kuntoutusportti.fi/files/attachments/kuntoutus-lehden_artikkelit/2010/suikkanen-ym.pdf. Luettu 13.4.2017.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2013) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turunen, Teemu (2009) Nuorten palkansaajien työorientaatiot Suomessa – Tutkimus 18–29- vuotiaiden suomalaisten palkansaajien työkeskeisyyttä lisäävistä yksilöllisistä taustatekijöistä. Janus 17 (1), 4–19.

Työntekijän eläkelaki 2006/395. Annettu Helsingissä 19.5.2006.

Urponen, Helka (1989) Varhain sairastuneen ja vammaisen sosiaalinen selviytyminen. Sosiologinen seurantatutkimus pitkäaikaissairaiden ja vammaisten lasten sosiaalisesta selviytymisestä varhaisaikuisuudessa. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 78. UKK-instituutti, Turun yliopisto. Tampere.

Vanttaja, Markku & Järvinen, Tero: Koulutuksesta ja työstä karsiutuneet. Vailla ammattitutkintoa ja työpaikkaa vuonna 1985 olleiden nuorten myöhemmät elämänvaiheet. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004): 5, 472–480.

Vammaispalvelulaki 380/1987. Annettu Helsingissä 3.4.1987.

Vedenkannas, Elina & Koskela, Tuomas & Tuusa, Matti & Jalava, Janne & Harju, Henna & Särkelä, Mona & Notkola, Veijo (2011) Vajaakuntoinen TE-toimiston asiakkaana. Työ ja yrittäjyys. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja (31), 25.

Vehmas, Simo (2004) Yksilön vai yhteisön vika? Vammaisuus-käsitteen moraalifilosofista tarkastelua teoksessa Vappu Karjalainen & Ilpo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Stakes. Tampere: Juvenes Print-Suomen Yliopistopaino Oy, 49.

WHO (2004) ICF Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Stakes. Ohjeita ja luokituksia. Stakes. Tampere: Juvenes Print-Suomen yliopistopaino Oy.

Westberg, Annika (2004) Forever young? Young People`s Conception of Adulthood-the Swedish Case. Journal of Youth Studies 7(1), 35-53.

Elektroniset lähteet:

Ahola, Kirsi & Mattila-Holappa, Pauliina (2015) Nuorten työkyvyttömyyden syynä yhä useammin mielenterveysongelmat. Uutistamo. [online].
<http://www.uutistamo.fi/nuorten-tyokyvyttomyyselakkeen-syyna-yha-useammin-mielenterveysongelmat/> .Luettu 11.12.2016

Autti-Rämö, Ilona (2013a) Nuorten sairausperusteiset etuudet juontavat useimmiten lapsuuteen. Kela.Tutkimusblogi14.10.2013 [online].
<http://blogi.kansanelakelaitos.fi/arkisto/1580>. Luettu 18.10.2016.

Ben-Shalom, Yonatan & Stapleton, David C. (2013) Trends in the Composition and Outcomes of Young Social Security Disability Awardees. University of Michigan Retirement Research Center Working Paper WP 2013– 284. [online].
[https://www.researchgate.net/publication/257329189 Trends in the Composition and Outcomes of Young Social Security Disability Awardees](https://www.researchgate.net/publication/257329189_Trends_in_the_Composition_and_Outcomes_of_Young_Social_Security_Disability_Awardees). Luettu 25.1.2017.

Eurofound (2012) Active inclusion of young people with disabilities or health problems. Background paper.Dublin.[online]. http://adapt.it/adapt-indice-a-z/wp-content/uploads/2013/08/eurofound_active-inclusion-of-young-people.pdf. Luettu 26.2.2017.

Harkko Jaakko & Tuusa, Matti (2014) Katsaus. Kuntoutussäätiö. Vahvat ja yksilölliset tukipalvelut nuorille yhdeltä luukulta.
https://kuntoutusportti.fi/files/attachments/kuntoutus-lehden_artikkelit/2014/1_harkko-tuusa.pdf.

HE 87/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi vammaisten henkilöiden työllistymisen ja koulutuksen edistämiseksi. [online].
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1998/19980087>. Luettu 11.9.2016.

HE 201/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain muuttamisesta. [online].
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140201>. Luettu 11.9.2016.

Heini, Anniina (2015) Osatyökykyisten nuorten työllistyminen haastavaa: puheenvuoro vammaisten nuorten oikeudesta työhön. Blogi. 24.6.2015.

<https://tietoanuorista.fi/osatyokykyisten-nuorten-tyollistyminen-haastavaa-puheenvuoro-vammaisten-nuorten-oikeudesta-tyohon/> Luettu 2.4.2017.

Hämäläinen, Ulla & Tuomala, Juha (2013) Faktaa nuorisotyöttömyydestä. Vatt policy brief [online]. http://www.vatt.fi/file/policybrief/vatt_policybrief_22013.pdf. Luettu 28.10.2016.

Kela kuntoutusraha (2017) [online].

<http://www.kela.fi/documents/10192/3240966/Kuntoutusraha.pdf>. Luettu 6.3.2017

Kela kuntoutusraha (2016) [online]. <http://www.kela.fi/documents/10180>. Luettu 23.5.2016.

Kela-TE-palvelu-ohje (2015) [online].

http://www.kela.fi/documents/10180/1033699/KelaTE_palveluohje.pdf.

Luettu 15.4.2017.

Koskenvuo, Karoliina & Autti-Rämö, Ilona (2013) Alle 25-vuotiaiden nuorten työkyvyttömyys- ja kuntoutusetuuksien käytön kehitys. Kela työpapereita ja nettiartikkeleita. 50/2013. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. [online].

<http://hdl.handle.net/10138/41114>. Luettu 1.10.2016.

Mahlamäki, Pirkko (2013) Vammaisten ihmisoikeudet eivät toteudu. Tilastokeskuksen artikkeli. [online]. http://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-09-23_005.html. Luettu 9.11.2016.

Meyers, Marcia. K. & Lurie, Irene (2005) The decline in welfare caseloads: An organizational perspective. Paper presented at the Conference on Mixed Methods Research on Economic Conditions, Public Policy, and Family and Child Well-Being. June 26–28, Ann Arbor, Michigan. [online].

http://www.npc.umich.edu/news/events/mixedmethods_agenda/Meyers1.pdf.

Luettu 1.3.2017.

Myrskylä, Pekka (2012) Hukassa-keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA nro19 [online].

<http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjaytyminen.pdf>. Luettu 27.2.2017.

Partio, Timo (2015) Tutkimus ja tilastot. Kuntoutuspsykoterapia on nuorin yleisin kuntoutus. Kelan aktuaari- ja tilasto-osasto. [online].

<http://sosiaalivakuutus.fi/kuntoutuspsykoterapia-on-nuorten-yleisin-kuntoutus/>. Luettu 13.4.2016.

Pietikäinen, Reetta (2007) Palveluiden väliin putoamisesta yhtenäisiin palvelupolkuihin? Tutkimusinventaari nuorten nivelvaiheen palveluja koskevista tutkimuksista. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 13. [online]. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/inventaari.pdf>. Luettu 11.1.2017.

Pöysä, Ville (2013) Aktiivisesta havainnoinnista ulkopuolisten kuuntelemiseen?

Nuorisotyön tutkimuksen sisällöt, menetelmät ja katvealueet.

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja. [online]. <http://www.n>

nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/aktiivisten_havainnoinnista_ulkopuolisten_kuuntelemiseen.pdf. Luettu 9.11.2016.

Pöyhönen, Eveliina (2016) Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. [online]. <https://kuntoutussaatio.fi/assets/files/2016/10/Poyhonen.pdf>. Luettu 30.4.2017.

Raitasalo, Raimo & Maaniemi, Kaarlo (2011) Nuorten mielenterveyden aiheuttamat sairauspoissaolot ja työkyvyttömyys vuosina 2004-2009. Kelan tutkimusosasto. Nettityöpapereita 23/2011. Helsinki. [online]. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/25936/Nettityopapereita23.pdf>. Luettu 12.9.2016.

TEM raportteja (2011) Työttömien työkyvyn arviointi- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Työllisyys- ja yrittäjyysosasto. Työryhmän raportti. [online]. http://www.kotka.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/kotka/embeds/kotkawwwstructure/20905_Tyottomien_tyokyvyn_arviointi-ja_terveyspalvelut_2011.pdf. Luettu 12.4.2017.

TEM raportteja (2012) Nuorten yhteiskuntatutkimus [online]. https://www.tem.fi/raportteja8/2012_nuorten_yhteiskuntatutkimus_2013.pdf. Luettu 8.11.2016.

VAMPO. Suomen vammaispoliittinen ohjelma 2010-2015 Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisuja 2010 (4). Helsinki. [online]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3024-7>. Luettu 25.10.2016.

TEM raportteja 8/2012 Nuorten yhteiskuntatutkimus 2012. http://www.nuorisotutkimus.fi/files/34024/Nuorten_yhteiskuntatutkimus_2013_-_raportti.pdf

Liite 1: Haastattelurunko /

Pia Ojala

Turun yliopisto / Sosiaalitieteiden laitos

Sosiaalityö

Asiantuntijoiden teemahaastattelut kunnissa, vammaisjärjestössä, Kelassa ja ammatillisen kuntoutuksen toimijan luona

”Vajaakuntainen nuori palvelujärjestelmässä ja syrjäytymisen riskitekijät”

Taustatiedot:

Koulutustausta, työhistoria vuosina tämän alan työstä, nykyinen työtehtävänimike ja työnkuva lyhyesti

Organisaation asiantuntijuus:

Lyhyt kuvaus asiantuntijoiden organisaatiosta ja organisaation tavoitteet suhteessa nuoriin asiakkaisiin?

Työhön liittyvä harkintavalta eli asiakkaan tavoitteiden, tarpeen ja muiden palvelujen arviointi ja kontrolli?

Yhteistyö

Nuoren omat vaikuttamismahdollisuudet ja kuuleminen asiakkuudessa?

Nuorten muut asiakkuudet eri palveluissa?

Yhteistyö ja sen sujuminen asiakkaan asioissa eri tahojen kanssa?

Nuoret aikuiset / vajaakuntoiset, vammaiset nuoret palvelujärjestelmässä

Nuoruudesta aikuisuuteen siirtymävaiheen haasteet?

Mitä ongelmia teidän asiakasnuorilla havaitaan esim. vajaakuntoisuuden lisäksi?

Vajaakuntoisen tai vammaisen nuorten asiakasprosessiin liittyvät haasteet työssäsi?

Mikä on vajaakuntoisen nuoren kriittisin kohta palvelujärjestelmän näkökulmasta?

Miten nuoren kokonaistilanne huomioidaan asiakastyössä?

Tuetaanko nuorten kuntoutusta ja työmarkkinoille pääsyä tarpeeksi ja miten ne toteutuvat?

Miten merkittävänä asiana näette nuoren kuntoutusrahan / ammatillisen kuntoutuksen vajaakuntoisen tai vammaisen nuoren elämässä ja ehkäiseekö se työkyvyttömyyseläkkeelle päätymistä?

Mitä muuta haluaisitte kertoa nuoren kuntoutukseen / kuntoutusrahaan liittyen?

Syrjäytymisen riskitekijät

Ketkä nuoret ovat vaarassa syrjäytyä ja miksi?

Palvelujärjestelmän tavoitteet ja keinot ehkäistä vajaakuntoisten ja vammaisten nuorten syrjäytymistä?